

**VI. GERRIKO
IKERLAN SARIKETA**

**Goiherriko Euskal Eskola
Maizpide Euskaltegia
Lazkaoko Udaleko Kultur Batzordea**

Ataungo euskara

Joxe Migel Azurmendi Albizu

GERRIKO IKERLAN SARIKETA

- © Sortzailea: Goierriko Euskal Eskola Kultur Elkarte
- Antolatzaileak:
- Goierriko Euskal Eskola Kultur Elkarte
Elosegi, 16, 1. ezker. 20210-Lazkao
Tfnoa.: 16 02 82
 - Maizpide Euskaltegia
Elosegi, 40-bis. 20210-Lazkao
Tfnoa.: 88 92 31
 - Lazkaoko Udaleko Kultur Batzordea
Euskadi Enparantza, z/g. 20210-Lazkao
Tfnoa.: 88 64 08
- Koordinatzailea: Mari Joxe Madariaga Irastortza (G.E.E.)
- Zuzendari Zientifikoa: Joxemartin Apalategi Begiristain
Antropologia Soziala eta Euskal Kultura Garaikide eta Konparatuaren Antropologo eta Irakaslea (E.H.U.)
- Argitaratzaileak: Goierriko Euskal Eskola Kultur Elkarte
Maizpide Euskaltegia eta Lazkaoko Udaleko Kultur Batzordea
- Laguntzailea: Ataungo Udala
- Egilea: Joxe Migel Azurmendi Albizu
- Azala: Amaia Galarraga Urteaga
- Fotokonposaketa: Didot, S.A.
Nerbioi kalea, 3-6. 48001-Bilbo
- Inprimategia: G. Lizarra, S.L. - Estella
- I.S.B.N.: 84-922191-0-6
L.G.: Na. 364-1997

JOSE INAZIO GERRIKO (1740-1824)

Seguran (Gipuzkoan) jaioa. Mutiloan bizi izan zen bertako apaiz. Madrilen ikasi zuen. Bere idazlana, *Cristau Doctrina guztiaren esplicacioaren sayaquera, euscarazco platica edo doctrinetan partituric*, bera hil ondoren argitaratu zen (1858an). Liburuaren aurkezpenean esaten denez, argitaratzeko baimena eman ahal izateko, espainierazko itzulpena eskatzen zioten...

XIX. mendeko Segurako bista.

Joxe Mari Telleria Lezetak 1985ean Lardizabal etxeko koadro bati ateratako argazkia.

AURKIBIDEA

ATARIKOA	19
Ataun: Kokapena eta datu soziolinguistikoak	21
CORPUSA, BERRIEMAILEAK ETA KONTAKETAK	23
1. FONETIKA ETA FONOLOGIA	57
1.1. Bokalismoa	57
1.1.1. Bokal luzeak	57
1.1.1.1. 'h' baten aztarna	57
1.1.1.2. Bokal arteko kontsonante bat galdu ondoren	57
1.1.1.3. Hitz-elkartuetan	58
1.1.1.4. Hitz eratorrietan	58
1.1.1.5. Hitz amaierako bokala + Mugatzailea lotu- retan	58
1.1.1.6. V1 V2 > V1 V1	63
1.1.1.7. Hitanoko alokutiboetan	64
1.1.1.8. Aditzak, 3. pertsona pluraleko ezaugarria 'ee'	64
1.1.1.9. Aditz-izenetan sarritan bokal luzea agertzen da	65
1.1.1.10. Azalpen iluneko adibideak	65
1.1.2. A > E bilakaera i/u-ren eraginez	65
1.1.2.1. '-i/-u + a' ingurunean	65
1.1.2.2. '-i/-u + C + a' ingurunean	66
1.1.3. Hiatoen bilakaerak	67
1.1.3.1. -A + A > EA	68
1.1.3.2. *-A + E > A	68
1.1.4. Mendebaldeko hizkeren zenbait ezaugarri	68
1.1.4.1. -E/-A nahasketa	68
1.1.4.2. Dardarkari anitzaren aurrean E > A bilakaera	69
1.1.4.3. '-A'ri eutsi egin zaio	69

1.1.5.	Mendebaldeko hizkeretatik saihesten diren zenbait ezaugarri	69
1.1.5.1.	*Edun aditzak, 'E' erroa	69
1.1.5.2.	Beltz, ezur... ..	69
1.1.5.3.	I-/U- alternantzia	69
1.1.6.	Beste zenbait ezaugarri	70
1.1.6.1.	O > U bilakaera	70
1.1.6.2.	Asimilazioak	70
1.1.6.3.	AI/EI > I bilakaera	70
1.1.6.4.	EI > AI bilakaera	70
1.1.6.5.	Diptongo berriak	70
1.2.	Kontsonantismoa	71
1.2.1.	Asimilazio bustidura	71
1.2.1.1.	i—V ingurunean	71
1.2.1.2.	i—{C, #} ingurunean	72
1.2.1.3.	j—V ingurunean	73
1.2.1.4.	j—{C, #} ingurunean	74
1.2.2.	Ahostunen ondoko afrikatuen aldeko neutralizazioa ..	75
1.2.2.1.	Sudurkariaren ondoren	75
1.2.2.2.	Albokoaren ondoren	76
1.2.2.3.	Dardarkariaren ondoren	76
1.2.3.	'Ez' partikula eta aditz laguntzailearen arteko sandhietan gertatzen diren neutralizazioak	76
1.2.3.1.	Txistukaria + txistukaria > afrikatua	76
1.2.3.2.	Txistukaria + herskari ahostuna > herskari ahoskabea	76
1.2.3.3.	Txistukaria + sudurkaria > txistukaria galdu egiten da	77
1.2.3.4.	Txistukaria + albokoa	77
1.2.4.	Hasierako txetxekari afrikatuak	77
1.2.5.	Antzinako *j- eta frikari belare ahoskabea	77
1.2.6.	Hitz hasierako herskari ahoskabeak	77
1.2.7.	Bokal arteko frikariantzeko ahostunen eta dardarkarien galera	77
1.2.7.1.	Frikariantzeko ezpainkari ahostunaren galera ..	78
1.2.7.2.	Frikariantzeko hozkari ahostunaren galera ..	78
1.2.7.3.	Frikariantzeko ahostun belarearen galera ...	78
1.2.7.4.	Dardarkari bakunaren galera	78
1.2.7.5.	Dardarkari anitzaren galera	78
1.2.8.	D > R bilakaera	78
1.2.9.	'P' formak	78
1.2.10.	Ba(g)e/gabe	79
1.2.11.	'Guzti' eta 'guzi'	79
1.2.12.	Andra, andre/anrra, anrre	79
1.2.13.	*-ani > -ai eta *-uni > -ui bilakaerak	80
1.2.14.	Txistukarien bi sailak	80
1.2.15.	Larru/Narru	80
1.2.16.	Mendebaldeko hizkerekiko aldeak	80

1.2.17.	Bilakaera aipagarri zenbait	80
1.2.17.1.	b > g	80
1.2.17.2.	<sapai>	80
1.2.17.3.	<irarika>; <txaga>, <txara>	80
1.2.17.4.	<txorkoon>	80
1.2.17.5.	h > g	80
1.2.17.6.	<e(r)e>	80
2.	MORFOLOGIA	81
2.1.	Izenaren morfologia	81
2.1.1.	Erakusleak	81
2.1.1.1.	Lehen gradukoak	81
2.1.1.2.	Bigarren gradukoak	81
2.1.1.3.	Hirugarren gradukoak	82
2.1.1.4.	'Bera'	82
2.1.2.	Izenordainak	83
2.1.2.1.	Lehen pertsona	83
2.1.2.2.	Bigarren pertsona	83
2.1.3.	Izenordain indartuak	83
2.1.3.1.	Lehen pertsona	84
2.1.3.2.	Bigarren pertsona	84
2.1.3.3.	Hirugarren pertsona	84
2.1.4.	Nor/zeiñ izenordain galdetzaileak	84
2.1.5.	Izenordain galdetzailea + BAIT	84
2.1.6.	Hitz eratorriak	85
2.1.6.1.	Izen sortzaileak	85
2.1.6.2.	Izenondo sortzaileak	87
2.1.6.3.	Aditzak sortzeko atzizkiak	88
2.1.6.4.	Aditzondo sortzaileak	89
2.1.6.5.	Atzizki txikigileak	89
2.1.6.6.	Eratopen ingurukoak	89
2.1.6.6.1.	Zenbatzaileak	89
2.1.6.6.2.	Atzizki gisakoak	89
2.1.6.6.3.	Aditz erazleak	90
2.1.7.	Hitz elkartuak	90
2.1.7.1.	Izen elkartuak	90
2.1.7.1.1.	Izen elkartu kopulatibo arruntak	90
2.1.7.1.2.	Menpekotasunezko izen elkartu arruntak	91
2.1.7.1.3.	Izen elkartu bereziak	94
2.1.7.2.	Sail bereziak	94
2.1.8.	Eratorketa eta hitz elkarketaren artekoak	95
2.1.9.	Beste egitura batzuk	95
2.1.9.1.	Aditzondo elkartuen ingurukoak	95
2.1.9.2.	'Erdi' mugakizun duten izen elkartuak	95
2.1.9.3.	'Itxura' bigarren osagaitzat duten egiturak	95
2.1.9.4.	'Aurre', 'atze', 'barru', 'ondo'... bigarren osagaitzat duten egiturak	96

2.1.9.5.	Neurri sintagmak	96
2.1.9.6.	Bikoizpenak	96
2.1.10.	-e, -o, -i eta -u bokalez amaitutako hitzen deklinabidea	96
2.1.11.	Deklinabidean, -A + A > -EA	98
2.1.12.	Ergatibo pluralaren marka	100
2.1.13.	Soziatiboaren marka eta balioa	100
2.1.14.	Destinatiboaren marka	101
2.1.15.	Ablatiboaren aldaerak	101
2.1.16.	Motibatiboaren markak	102
2.1.17.	Prolatiboaren marka	102
2.1.18.	Hurbiltze adlatiboa	102
2.1.19.	'Baïttan'	103
2.1.20.	Nola eta nolako	103
2.2.	Aditzaren morfologia	103
2.2.1.	Aditz laguntzailea	103
2.2.1.1.	IZAN (NOR erakoak)	103
2.2.1.2.	*EDIN (NOR erakoak)	103
2.2.1.3.	IZAN (NOR-NORI erakoak)	104
2.2.1.4.	*EDUN (NOR-NORK erakoak)	104
2.2.1.5.	*EZAN (NOR-NORK erakoak)	105
2.2.1.6.	*EDUN (NOR-NORI-NORK erakoak)	106
2.2.1.7.	EGIN (NOR-NORI-NORK erakoak)	108
2.2.1.8.	*EZAN (NOR-NORI-NORK erakoak)	109
2.2.2.	Aditz trinkoa	109
2.2.2.1.	EGON aditzaren adizkiak	109
2.2.2.2.	ETORRI aditzaren adizkiak	110
2.2.2.3.	IBILI aditzaren adizkiak	110
2.2.2.4.	JOAN aditzaren adizkiak	110
2.2.2.5.	EDUKI aditzaren adizkiak	111
2.2.2.6.	EKARRI aditzaren adizkiak	111
2.2.2.7.	ERABILI aditzaren adizkiak	112
2.2.2.8.	ERAMAN aditzaren adizkiak	112
2.2.2.9.	*IO- aditzaren adizkiak	112
2.2.2.10.	IRITZI aditzaren adizkiak	112
2.2.2.11.	IRUDITU aditzaren adizkiak	113
2.2.2.12.	JAKIN aditzaren adizkiak	113
2.2.2.13.	EUTSI aditzaren adizkiak	113
2.2.3.	Aditz laguntzailearen alokutiboa	113
2.2.3.1.	IZAN (NOR erakoak)	114
2.2.3.2.	*EDIN (NOR erakoak)	114
2.2.3.3.	IZAN (NOR-NORI erakoak)	114
2.2.3.4.	NOR-NORK erakoak	114
2.2.3.5.	NOR-NORI-NORK erakoak	115
2.2.4.	Aditz trinko alokutiboa	116
2.2.4.1.	EGON aditzaren adizkiak	116
2.2.4.2.	IBILI aditzaren adizkiak	116
2.2.4.3.	JOAN aditzaren adizkiak	116
2.2.4.4.	EDUKI aditzaren adizkiak	116

2.2.4.5.	EKARRI aditzaren adizkiak	116
2.2.4.6.	JAKIN aditzaren adizkiak	117
2.2.4.7.	*IO- aditzaren adizkiak	117
2.2.5.	Aditzaren pluralgileak	117
2.2.5.1.	Iragangaitzetako adizkietan	117
2.2.5.2.	Iragankorretako adizkietan	117
2.2.5.3.	Iragankorretako 2. pertsona	118
2.2.5.4.	Iragankorretako 3. pertsona	118
2.2.6.	Aginteran eta subjuntiboan 'EGIN' erroa	118
2.2.7.	Partizipioetan '-gi' marka	118
2.2.8.	-ATU > -AU	118
2.2.8.1.	'[Iz./Izond.] + TU' aditzetan	118
2.2.8.2.	Osorik mailegatutako aditzak	119
2.2.8.3.	Oinarri batzuk beti '-tu'z	119
2.2.9.	-ITU > -IDU	119
2.2.10.	Laguntzailea beti partizipioari lotuta	119
2.2.11.	Partizipioa '-TA' morfemarekin	120
2.2.12.	'Ari izan'	120
2.2.13.	Komunztadura	120
2.2.13.1.	Adizki trinkoekin	120
2.2.13.2.	Adizki perifrastikoekin	120
2.2.14.	Aditz-izenak	121
2.2.15.	'Igo' aditza	121
2.2.16.	'Irten' aditza	122
2.2.17.	'Behar'	122
3.	JOSKERA	123
3.1.	'Bi' zenbatzailea	123
3.2.	Aditza galdegaia denean	124
3.3.	Galderetako 'al'	124
3.4.	Konpletiboak	124
3.4.1.	-(E)la	125
3.4.2.	-(E)na	125
3.4.3.	-(E)nik	125
3.4.4.	'Aditz-izena + -ko'	125
3.5.	Erlatibozkoak	126
3.6.	Zehargalderak	126
3.7.	Baldintza perpausak	127
3.7.1.	Adizki trinkoa	127
3.7.2.	Adizki perifrastikoa	127
3.7.3.	<Naiz> baldintza perpausetan	128
3.7.4.	'Aditz jokatugabea + ezke(r)o'	128

3.8. Emendiozko juntagailuak eta lokailuak	128
3.8.1. ‘Ere’ juntagailua	128
3.8.2. ‘Gainera’ lokailua	130
3.9. Juntagailu eta lokailu hautakariak	130
3.9.1. <Eo>, ‘edo’ juntagailua	130
3.9.2. <Ala> juntagailua	131
3.9.3. <Naiz> juntagailua	131
3.9.4. <Bestela> lokailua	131
3.10. Aurkaritzako juntagailuak eta lokailuak	132
3.10.1. <Baño> juntagailua	132
3.10.2. <Baizik> juntagailua	133
3.10.3. <Berriz> lokailua	133
3.10.4. <Ordea> lokailua	133
3.10.5. <Alaaree> lokailua	133
3.10.6. <Orraatio> lokailua	134
3.10.7. <Alaxeere orraatio>	134
3.11. ‘Aiñe’, ‘-ago’, ‘-agoko’ eta ‘bezain’	134
3.11.1. <Aiñe> ‘adina’	134
3.11.2. <-a(g)o>, ‘-ago’	134
3.11.3. <-a(g)oko>, ‘-agoko’	135
3.11.4. <Beziñ>, ‘bezain’	135
3.12. Kausazkoak	135
3.12.1. <(e)ta>	135
3.12.2. ‘-lako’	135
3.12.3. <Orreati(o)> lokailua	136
3.12.4. <Orraatio>	136
3.13. Kontzesiboak	136
3.13.1. <Aati(o)>	136
3.13.2. ‘Ba ... e(r)e’	136
3.14. Denbora perpausak	136
3.14.1. <A(r)ik eta ... arte>	137
3.14.2. ‘Aditza + artean’	137
3.14.3. ‘Aditz jokatugabea + arteko + izena’	137
3.14.4. <Bittarteen>	137
3.14.5. ‘Aditza + kasu marka’	138
3.14.6. <Eta (andi) beela>	139
3.14.7. ‘Aditz jokatugabea + <baño leen>’	139
3.14.8. ‘Aditz jokatugabea + eta’	139
3.14.9. ‘Partizipioa + eta gero’	139
3.14.10. ‘Aditz jokatua + ezke(r)o’	139
3.14.11. ‘-(E)la’	139
3.14.12. ‘Aditz jokatua + orduko’	139

3.15. Modu perpausak	140
3.15.1. ‘Aditz jokatua + -n + bezela’	140
3.15.2. ‘Bezelako’z osatutakoak	140
3.15.3. ‘Partizipioa + (e)nez’	140
3.16. Helburuzko perpausak	140
3.16.1. Adizkia subjuntiboan	140
3.16.2. ‘Aditz-izena + -ko’	141
3.17. Ondoriozko perpausak	141
3.17.1. ‘Bada’ lokailua	141
3.17.2. ‘Eta hala’	141
4. HIZTEGIA	143
4.1. Gipuzkerako eta inguruko hizkeretako hitzak	143
4.2. Mendebaldeko hizkeretako hitzak	143
4.3. Ekialdeko hitzak	143
4.4. Euskal jatorriko hitzak	143
4.5. Maileguak	144
4.6. Izenaren morfologia	144
4.7. Asteko egunak	144
4.8. Hilan izenak	144
5. ONDORIOAK	145
5.1. Erdialdeko eta mendebaldeko hizkeren arteko ‘zubi’ lana ..	145
5.2. Oinarrizko ezaugarriak	145
5.3. Gipuzkerak sortutako berrikuntzak	145
5.4. Erdialdeko hizkeren beste ezaugarriak	146
5.5. Mendebaldeko hizkeren beste ezaugarriak	146
5.6. Erdialdeko eta mendebaldeko ezaugarriak	146
BIBLIOGRAFIA	147

SARRERA

VI. Gerriko Ikerlan Sariketarako deia 1994ko udazkenean egin genuen, 1955eko udaberrian hiru lan jaso genituen eta 1996ko udazken honetan hiru lanekin osatutako beste horrenbeste liburuki aurkezten dizkizuegu. Jaso dituzten sarien ordena berean sartzan dira hiru lanak Gerriko Ikerlan Sariketako liburu-bilduman:

9. *Ataungo euskara*

Joxe Migel Azurmendi Albizu

10. *Karobiak Ataunen*

Nekane Urdangarin eta Leire Munduate

11. *San Adrian eta inguruaren kondaira*

Xabier Azurmendi Agirre

Hirurak gai interesgarriak, landuak eta txukunak direnez zorionak eman nahi dizkiegu ikertzaileei, lehen ere horrelamoduzko lanetan ihardunak batzuek, mundu horretan berriak besteak.

Esan beharra dago hiru lanetatik bi Atauni buruzkoak direla. Goierrin zutabe garrantzitsua den Ataungo herriak badu zer ikertua eta zer esana, dudarik gabe.

Ezkutuagotik baina beti presente, lanean aritu den beste hainbat pertsona ere, aipatu gabe ezin dugu utzi antolatzaileok. Lehenik eta behin, sariketa hau sortu zenetik gurekin fin-fin lanean ari den Joxemartin Apalategi Begiristain jauna. Donostiako Filosofi eta Hezkuntza Zientzien Fakultatean Antropologiako irakasle denak, epaimahaikide moduan hasi eta bigarren ediziotik aurrera Zuzendari Zientifiko dugunak eskaintzen digun laguntza, paregabea da. Izan ere, 1989tik lanean ari bagara ere, eta urteek emandako esperientziaren jabe bagara ere, beti sortzen dira «arazo» berriak eta horiei ere erantzun egin behar izaten zaie.

Edizio honetan epaimahaikide izan ditugunak hauek ditugu:

— Pilartxo Etxeberría, fonetikaria eta EHUko irakaslea.

— Luix Mari Zaldúa, etnologo aplikatzailea.

— Martin Mendizabal, historialaria.

Esan beharra dago epaimahaikide bakoitzak lan bat zuzentzeko ardura berezia izan badu ere, erabakia talde-lanaren ondorioz eta aho batez hartua izan zela. Dena dela, argitarapenari begira lan batekin izandako ezadostasunak bitarteko, Xabier Goñi historialariaren aholkua ere beharrezkoa izan da. Guztien aholku eta laguntzari esker eskaintzen dizkizugu gaur hiru lanak, irakurle.

1995eko apirilean jaso zituzten sariak ikertzaileek eta irailan hasi zituzten zuzenketa- eta osaketa-lanak. Luze joan dira aurtengoan lan horiek, erditze hi-

rukoitza izan baita alde batetik, eta geroz eta txukunagoak aurketzen saiatzeak ere lanak ematen baititu, bestetik: Ataungo euskararen azterketa zorrotza egiten da batean, desagertu eta betirako ahazteko arriskuan zeuden Ataungo karobiei buruz hitz egiten da bestean eta, hirugarrenak San Adrian inguruko kondairen berri ematen digu. Goierrri gehixeago ezagutzeko bidea eskaintzen digute hirurek ere.

Dena dela esan beharra dago, ikerlan bakoitzean adierazten dena, beti ere ikertzailearen erantzukizunekoa dela eta epaimahaikideek irizpide zuzentzaileak eman arren, azken finean egilearen borondatea eta askatasuna ez direla bortxatu nahi izaten, beraz, gai edo atal eztabaidatsurik suertatuz gero, ikertzailea bera egiten da argitaratu duenaren erantzule.

Hiru lanak hizkuntza eta forma aldetik zuzendu dituen Antton Idiakez izan da. Sariketa honetako aurreko edizioetan partaide eta ikertzaile izana delako sariketa barrutik ondo ezagutzen duen Maizpide Euskaltegiko irakaslea. Oso begi zorrotzez zuzendu ditu hiru lanak eta hasieratik bukaerara bateratzen egin duen lana oso ona izan da. Badakigu jakin oraindik ere agian akatsen bat edo beste aurkitu dezakezuela, inoiz bukatzen ez den lana baita zuzenketena, baina egindako lanagatik eskerrrik asko eta zorionak, Antton.

Eskerrak eman nahi dizkiogu baita ere Ataungo Udalari, liburu hau argitara dadin eman digun diru-laguntzarengatik.

11 liburukitan 14 ikerlan argitaratu ditugu dagoeneko eta 1989an hasitako bideari jarraitzeko asmoa dugula esanez agurtzen zaituztegu. On dagizula irakurketak eta datorren urtera arte.

Lazkaon, 1996ko martxoa

ANDONI SARRIEGI ESKISABEL
GEE Kultur Elkarteko Lehendakaria

LURDES AMUNDARAIN AIESTARAN
Maizpide Euskaltegiko Zuzendaria

JOAN FELIPE BARANDIARAN GARMENDIA
Lazkaoko Udaleko Kultur Batzordeburua

ATAUNGO EUSKARA

Joxe, Maria eta Axuni.

ATARIKOA

Louis-Lucien Bonaparte printzearen laugarren epeko (1869az geroztiko) sailkapeneko euskalkiak¹, Koldo Zuazok² hiru multzotan sailkatu zituen:

a. Ekialdekoa: zubererak, ekialdeko behe-nafarrerak, erronkarierak eta zairaitzuerak osatua.

b. Erdialdekoa: lapurterak, iparraldeko goi-nafarrerak eta gipuzkerak osatua. Mendebaldeko behe-nafarrerak eta aezkerak bi multzo hauen arteko ‘zubi’ lana egiten dute.

c. Mendebaldekoa: bizkaieraz gainera, antzina Burgos, Errioxa eta Arabako lurralde gehieneko euskarak eta gaur egun bizkaierak bakarrik osatua.

Mendebaldeko multzo honen zenbait isoglosa gipuzkeran (bizkaieraren eremutik gertuko ipar-mendebaleko hizkeretan eta Goierrikoetan) eta Nafarroa Garaian (Burunda, Sakana eta, hegoaldeko, Lanaibar haranean eta Ameskoan, hau da, Arabarekin muga egiten duten lurraldeetan) barneratzen dira.

Araba eta bizkaieraren eremutik gertu dago Gipuzkoako Ataun —eta Goierriko beste herriak— ere. Eta aipatu ditugun beste lurraldeetan bezala, hemen ere mendebaldeko euskararen zenbait ezaugarri³ barneratzen direlako susmoa ez da batere ezezaguna. Are gehiago, beste hizkerekin batera mendebaldeko eta erdialdeko hizkeren arteko ‘zubi’ lana (beste hizkera batzuk bezala, jakina) egiten duen susmoa ere badaukagu.

Hain zuzen ere, lan xume honen helburuetako bat horixe litzateke, emaitzen arabera susmo horiek baieztatu ala, emaitzek halaxe agintzen baldin badute, ezeztatzea, alegia.

Gure lana Ataungo euskara⁴ aztertzer mugatuko da. Halaber, aztergai izan beharko lukete Goierriko beste herrietako hizkerek eta hizkera hauen homoge-

¹ BONAPARTE, Louis-Lucien, *Carte des sept provinces basques, montrant la délimitation actuelle de l'euskara et sa division en dialectes, sous-dialectes et variétés*, Londres, 1863.

BONAPARTE, Louis-Lucien, *Le verbe basque en tableaux, accompagné de notes grammaticales, selon les huit dialectes de l'euskara: le guipuscoan, le biscaïen, le haut-navarrais septentrional, le haut-navarrais méridional, le labourdïn, le bas-navarrais occidental, le bas-navarrais oriental et le souletin, avec les différences de leurs sous-dialectes et de leurs variétés. Recueilli sur les lieux mêmes de la bouche des gens de la campagne, dans cinq excursions linguistiques faites dans les sept provinces basques d'Espagne et de France pendant les années 1856, 1857, 1866, 1867, 1869*, Londres, 1869.

² Ikus Zuazo 1989b eta 1994, 361. or.

³ Zenbait ingurunetako bokal luzeak, i/u ondoren a > e asimilazio bilakaera, a + a > ea disimilazio bilakaera, dardarkari anitzaren aurrean e > a bilakaera etab.

⁴ Eta, hain zuzen, On Jose Migel Barandiaranek Ataunen bildu zituen kontakizun txit intergarrietako euskara.

nitateak edo homogenitate ezak ere. Alabaina, eginkizun horiek lan berrien zain gelditu beharko dute. Guk, esan bezala, geure mugak ahaztu gabe, Ataungo euskara baitugu aztergai.

Belaunaldiz belaunaldi, sutondoko giroan transmititu da euskal kultura. Joseba Intxaustiren *Euskara euskaldunon hizkuntza* liburutik hartutako argazkia; 107. orr. Eusko Jaur-laritzako HPIN, Euskal Herriko Autonomi Elkartearen Adiministrazioa, 1990eko maiatza.

Ataun: Kokapena eta datu soziolinguistikoak

Jone Arin eta Josune Arruabarrenaren hitzak ekarriko ditugu hona:

‘Ataun, Gipuzkoaren hegoak eta sortaldeak duten elkargoan finkatutako herri bat da, hain zuzen ere, Goierri eskualdea osatzen duten herrietako bat. Iparraldetik Lazkao eta Zaldibiarekin muga egiten du; mendebaldetik Idiazabalekin; hegoalde-
detik Nafarroarekin (hona iristeko Lizarraustiko portua dugu) eta ekialdetik beste zenbait herrirekin (adb: Ordizia, Amezketeta, e.a.).’

‘Herria haran hestu batetan dago, mendiz inguraturik (hauen goiera ez da 1.000 m.tara iristen). Dena zeharkatuz Agauntza dugu, baita ere C-130 karretera (Lazkaotik Lizarraustiruntz).

Hiru auzoz osatuta dago: Aia, San Gregorio eta San Martin. Azken honetan herriko Udaletxea eta Administrazio bulegoak ditugu (196 m. itsasoz gain).’

(...)

‘1983-ko «Euskal Urtekari Estadistikoak» Atauni buruzko datu soziolin-
guistiko hauek eskeintzen dizkigu: Guztira: 1925 biztanle: -Euskaldunak 1830 (Alfabetatuak 843; erdi alfabetatuak: 686; alfabetatu gabeak: 301); -Ia euskal-
dunak 54 (Alfabetatuak 54 (Alfabetatuak: 1; alfabetatu gabeak: 30; pasiboak: 23);
-Erdaldunak 41.’

CORPUSA, BERRIEMAILEAK ETA KONTAKETAK

On Jose Migel Barandiaranek Ataunen bildu eta *Obras Completas I, II* eta *III*. liburukietan argitara emandako testuak izan ditugu azterkizun. Guztira, 59 kontakizunetako testuak aztertu ditugu.

Mende hasierakoak dira, 1900-1904 ingurukoak hain zuzen, Maria Antonia Aierbe, On Jose Migel Barandiaranen ama zenari jaso zizkion sei kontakizunak.

Beranduxeagokoak dira Jose Maria Auzmendiren zortzi kontakizunak: 1910, 1917, 1922, 1923 eta 1924 urteetako kontakizun bana biltzen ditu eta 1919ko hiru. Nekazaria ogibidez, 1923an 50 urte omen zituen Larburuko seme honek.

Akutain baserriko Maria Josefa Munduate anderearen izena hiru kontakizunei lotuta azaltzen da. Hiruetatik bat bederen 1910-1911n jaso omen da.

1919an eta 1921ean jasotako bi kontakizunen emaile da Munduate baserriko Felipe Apalategi. 1917koa da Bordagazteluko Joan Inazio Galparsororen kontakizuna eta 1922koa On Jose Migel Barandiaranen iloba eta Aiako seme den/ zen Frantzisko Auzmendirena.

Joan Migel Agirre bederatzi kontakizunei lotuta agertzen da. Horietatik lehena 1919an jaso da, hiru 1921ean, beste hiru 1922an, 1925ean zortzigarrena eta bederatzigarrena 1926an. Joan Migel Agirrerri buruz 1921. urteko bi erreferentzia eskaintzen ditu Barandiaranek. Batean 60 urteko nekazaria dela esaten duen bitartean, bigarrean 55 urteko artzaina dela dio. Dena den, gure ustez, bederatzi kontakizun hauen berri-emailea pertsona bera da, Mendiurkullu baserriko semea, alegia.

Laurogei urtetik gorako berri-emailea zen Ugazaundi baserriko Inazio Aierbe 1920an bere kontakizuna eskaini zuenean.

Iturritza baserriko nekazari batek bere kontakizunaren berri 1921ean eman zuen.

Maria Barandiaran da 1922an, 1927an eta 1929an jasotako hiru kontakizunen berriemailea. Gomensoro baserriko Tomas Imaz, berriz, 1920an jasotakoarena.

Mendiurkullu baserriko Felipe Agirre jaunak bi kontakizunen berri eman zuen, bietako batena 1971ko maiatzaren 30ean.

Murkoondo auzoko emakume bat omen da beste kontakizun baten berri-emailea.

Berri-emailea nor den aipatzen ez den beste hemeretzi kontakizun ere aztertu ditugu; hauetako batzuk mende hasieran jasotakoak omen dira.

Ataungo San Martin auzoa. 1996ko urtarrila.
Argazkilaria: Axun Senar.

Ataungo San Gregorio auzoa. 1996ko urtarrila.
Argazkilaria: Axun Senar.

**Perune zaarra baserria: On Jose Migel Barandiaranen jaiotetxea. 1996ko urtarrila.
Argazkilaria: Axun Senar.**

**Perune zaarra baserria: On Jose Migel Barandiaranen jaiotetxea. 1996ko urtarrila.
Argazkilaria: Axun Senar.**

**Sara etxea: On Jose Migel Barandiaran bizi izan zen etxea, Ataun San Gregorion. 1996ko urtarrila.
Argazkilaria: Axun Senar.**

**Munduate baserria. 1996ko urtarrila.
Argazkilaria: Axun Senar.**

Bordagaztelu baserria. 1996ko urtarrila.
Argazkilaria: Axun Senar.

Bordagaztelu borda zaharra. 1996ko urtarrila.
Argazkilaria: Axun Senar.

Mendi-urkullu baserria. 1996ko urtarrila.
Argazkilaria: Axun Senar.

Ugazaundi baserria. 1996ko urtarrila.
Argazkilaria: Axun Senar.

MAKILAKIXKI

Mundûn asko bezela, etxe batên aitte iru semekiñ bizi ementzan.

Seme zâfena mofoi jûn ementzan oso urutia.

Urtea bete ondoenên, soldata ordez asto'at eman ementzioên; eta asto ořek, be'ari ei'zak ur̄ea esa'ezkeo, ur̄ea eitte ementzôn.

Ala, bê etxea zêtořela, gau batên ostatur urutiko etxe batên geatu ementzan.

Eta oiakôn ostalariri esa'ementzion: ez geo né astôri "ei'zak ur̄ea" esan.

Baño motille oia jûntzaneke, ostalarik eitte ementziôn astôri: ei'zak ur̄ea. Eta astôk ur̄ea galanki eiñ ementzion.

Urdûn ostalarik asto aren tokiñ ue bezelako besta asto'at jari ementzôn.

Urungo goizên, artu ostalarîñ astoa berea zôlakôn, eta motille oso alai bê etxea jûn ementzan.

Esa'ementziên, bâ bê aittêeri ta anaiêi nolako astoa zêkařen. Eta ala, lufên zâlduta izara oundi'at jafi ementzioên, eta aren erdiñ gue asto ori, antxe ur̄ea ein zezan.

Ei'zak ur̄ea, esa ementzion motillek.

Baño ur̄eik ez ementzan azaltzen an.

Ei'zak ur̄ea, beiz ê.

Ta ur̄ea nun eingo zôn ze, izara guztie simaurtu ementziên.

Geo seme bigârena jûn ementzan mofoi.

Ta urtea bete ondoenên, mai bat ema'ementzion bê nausik.

Jartzak bazkârie eo aparie esa'ezkeo, mai ořek bazkârie eo aparie bertan prantatze'ementzôn.

Ala bâ, motill oi bê etxea zêtořela, gau batên, anie zâfenâri astoa lapurtu zioên etxe artan bertan ostatur geatu ementzan.

Ta oiakôn ostalariri esa'ementzion: ez geo mai oni "jartzak bazkârie" esan.

Baño ue oia jûn zan urduko, ostalarik jartzak bazkârie esa'ementzion mai oři. Ta maiek bertan bazkârie prantau ementzôn.

Ta urdûn ostalarik mai ue izktau ta ue bezelakoxe beste mai bat, aren tokîñ jafi ementzôn.

Urungo goizên motill arek, artu ostalarîñ maie berea zôlakôn eta aldeñ ementzôn.

Etxea jûn zanên esa'ementziên bê aittêi ta anaiêi nolako maie zêkařen, ta ala, mai oři, daran aurên, deadar eitte ementzion: jartzak bazkârie.

Baño maiek ez ementzôn eze prantatzen.

Motill gizâjoa, ez da ařitzekoa ta, oso triste geatu ementzan.

Geo anaie gaztêna jûn ementzan mofoi.

Ta urtea bete zônên, bê nausik makilla'at ema'ementzion.

Makilla ořek ba ementzôn adur ikusgari'at. Beân aurên makillakixki esa'ezkeo,

Como muchos en el mundo, en una casa vivía un padre con tres hijos.

El hijo mayor se fué criado muy lejos.

Cumplido el año, le dieron un asno como soldada; y ese asno hacía oro diciéndole al mismo haz oro.

Así, cuando volvía a su casa, una noche se quedó hospedado en una casa lejana.

Y al retirarse a la cama dijo al posadero: *no decir a mi asno haz oro.*

Pero en cuanto el muchacho se retiró a la cama, el posadero decía al asno: *haz oro.* Y el asno le hizo oro abundante.

Entonces el posadero en el sitio de aquel asno colocó otro asno semejante a aquél.

A la mañana siguiente, tomando el asno del posadero creyéndole suyo, ese muchacho se fué muy alegre a su casa.

Les refirió, pues, a su padre y hermanos qué clase de asno traía. Y así, colocó una ancha sábana extendida en el suelo y en el centro de ella ese nuestro asno para que allí hiciese oro.

Haz oro, le dijo el muchacho.

Pero allí no aparecía oro.

Haz oro, (le dijo) otra vez.

Y en lugar de hacer oro, llenó de estiércol toda la sábana.

Después se fué de criado el segundo hijo.

Y en cuanto cumplió el año, su amo le dió una mesa.

Si se le decía: *prepara la comida o la cena,* esa mesa preparaba allí mismo la comida o la cena.

Así, pues, cuando ese muchacho volvía a su casa, una noche se quedó hospedado en aquella misma casa donde a su hermano mayor habían robado el asno.

Y al retirarse a la cama, dijo al posadero: *No decir a esta mesa prepara la comida.*

Pero en cuanto aquél se retiró a la cama, el posadero dijo a esa mesa: *prepara la comida.* Y la mesa preparó allí mismo la comida.

Y entonces el hostelero escondió aquella mesa, y puso en su lugar otra mesa semejante a aquélla.

A la mañana siguiente, tomando la mesa del hostelero creyéndola suya, se marchó.

Cuando llegó a casa, refirió a su padre y hermanos qué clase de mesa traía, y así, delante de todos gritaba a su mesa: *prepara la comida.* Pero la mesa no preparaba nada.

El pobre muchacho, como no es de extrañar, se quedó muy triste.

Después se fué criado el hermano más joven.

Y cuando cumplió el año su amo le entregó un palo.

Ese palo poseía una propiedad maravillosa. Si se decía delante de él *makillakixki,*

motill oi ez beste inguruko guztik joka txikitu bearċn astċ ementzan.

Ala, gue motill oi ba ementzeotofċn bċ etxea, eta gau batċn beste anaieċ lapuċeta ein zien etxe artan bertan ostaruz geatu ementzan.

Apalondċn, lotċ abċtu zanċn, ostarariri esa'ementzion ze: geo nċ makillċi ez esan "makillakixki".

—Ez, ez, eantzu 'ementzion ostararik.

Baċno ue oċa jċn zaneko, artu makillea eta ;makillakixki! deadar eiċ ementzion ostarari lapuċek

Baitta makilla oi asten da baztar guztik txikitu bearċn, danak joka, ostararie eta etxeke beste guztik. ;Arek atċ ementzċn an ixki mċllea!

Urdċn ostararie, estu ta laċi, makillċn jabeċna jċn da, makilla oi geatu ċzin zezan cċgeu eiċ ementzion.

Baċno bestċk ezetz, eantzu 'ementzion, alik eta aren anaieċ lapurtutako astoa ta maie eman artċn etzċla geatu ċzingo makillaik.

To ala, ostarari pikaro arek astoa ta maie biurtu emen ziotzan.

Urdċn gue motill oi bċ makill, asto ta mai, etxea jċn ementzan.

Andi auċea danak ondo bizi ize'e-mentzien.

Oċi ala bazan sartu deilla calabazan.

(Contado en el aċno 1921 por Felipe de Apalategui, del caserċo Munduate, en Atċun).

XXX

ANDRE DOAKABEA — LA NUERA MALQUERIDA

Mundċn beste asko bezela etxe atċn sena-remazte gazte batzċk bizi ementzien senarak amaċkiċ batċn.

Beiċ senar oi urutiko pċje'atea denboċ luzeko jċn ementzan.

Eta etxċn amaiaċeba eta eċaċe geatu ementzien.

Andi bċla eċaċek bi aur eiċ ementzitċn: semea ta alaba.

Amaiaċebak eċaċċri goċoto gaiztoa ba ementzion eta begiz eziċ ikusi ementzċn. Ta semċri abixau ementzion ze aren anċċk txakuċe ta katue eiċntzittula.

Urdċn seċaċak etxeti bialdu zezala emazte oi aindu ementzion amċri.

T'ala, beingo atċn amaiaċebak moċoi bati deittu, ta eċaċe bċ seme-alabċkin urutiko mendi atea eaman eta il zitzala aindu ementzion, eta geo eċaċn bi eskċk eta biotza ekai zitzala.

Ba ementzijċtzan moċoi oi ta anċagaztea bi aufċkiċ eta txakur txiki'at ondoen.

Mendia ilxi zienċn moċoiak anċagazte oċi azaldu ementzion ze einkizun zakaċen. T'urdċn anċa gaixo arek, neaċez, bea ill zezala naiz, baċno seme-alabatxo ċk ez zitzala ill eska-tze'ementzion.

empezaba a golpear a todos los que hubiese alrededor, menos a ese muchacho.

Asċ, pues, ese nuestro muchacho volvia a su casa, y una noche se hospedċ en aquella misma casa donde a los otros hermanos se les habċa robado.

Despuċ de cenar, cuando iba a dormir, dijo al hostelero: *no decir a mi palo maki-llakixki.*

—No, no, le contestċ el hostelero.

Pero en cuanto aquċl se retirċ a la cama, asiendo el palo le gritċ *makillakixki* el ladrċn del hostelero.

Y ese palo empieza a romper todas las cosas golpeando a todos, al hostelero y a los demċs domċsticos. ;Aquċl sċ que aruċ allċ baraċnda!

Entonces el hostelero, apurado, acercċndose al dueċo del palo, le dirigiċ el ruego de que hiciese parar a ese palo.

Pero el otro le contestċ que no, mientras no le devolviese el asno y la mesa robados a sus hermanos, no harċa parar el palo.

Y asċ aquċl picaro hostelero le devolviċ el asno y la mesa.

Entonces ese nuestro muchacho se fuċ a casa con su palo, asno y mesa.

En adelante todos vivieron bien.

Si eso fuċ asċ, mċtase en calabaza.

Como muchos otros en el mundo, en una casa vivċa un matrimonio joven con la madre del marido.

Una vez ese marido se fuċ para mucho tiempo a un paċs lejano. Y en casa se quedaron la suegra y la nuera.

De allċ a poco tiempo la nuera diċ a luz dos criaturas: hijo e hija.

La suegra tenċa un odio feroz a la nuera y no la podċa tolerar. Y avisċ al hijo que su mujer habċa dado a luz perro y gato.

Entonces el marido mandċ a la madre que expulsase de casa a esa mujer.

Y asċ, la suegra llanċ a un criado y le mandċ que llevase a la nuera con los hijos a una montaċa lejana y los matase, y que luego le trajese las dos manos y el corazċn de la nuera.

Ya se marchaban ese criado y la joven mujer con ambas criaturas y un perrito detrċs.

Cuando llegaron al monte, el criado declarċ a la joven mujer quċ encargo traċa. Y entonces aquella pobre mujer, llorando, le suplicaba que la matase a ella, pero que no matase a los hijos.

Mofoi oi efukittu ementzan; baño etxe-koandra zâfân billur izen, ta anfa gaztêri bi eskûk kendu eta txakur txikîri biotza ta ala emakume efukafi ue bê umêkiñ bizik uztea erabaki ementzôn. Ta baita alaxe eifî ê.

Emakumêri alporja bi lefoti jafi, ta sartu an bi umêk bat aurreti ta bestea atzeti, ta ala bakafik mendîñ utzi ementzilûn.

Anfagozte oi bê umêkiñ an ementzeillen gaixoa, jo batea ta jo bestea.

Bein efekatxo batea ingurau ementzan, eta bi umêk batea ur eske asi ementzitaion: ¡mama, mama!

Jûn ibai ertzea ta an zerbait makurtu ementzan ume orik auâkiñ ure itxi zezên; baño ume bik urtâ eroi ementzitaion ta bê begîñ aufên antxe itto ementzitaion.

Anfa gaixoa artontor baten gañên ementzêon neafez.

Alako'atên ibaiên heste aldeko ertzeti guztizko emakume eder bat eskûn makillatxo'at zôla agertu ementzitaion.

— ¿Zer dâbiltzu? galdetu ementzion:

Esa'ementzion bâ ze gertau zitaion.

— Sartu zazu urtan eskubiko besoa, esa'ementzion emakume arek.

Sartu ementzôn, eta baita beso oi, bâ esku edefâkiñ, atâ ementzôn.

— Sartu beste besoarê.

Sartu ementzôn, eta, bestea bezelaxe, bê eskûkiñ atâ ementzôn.

Ta urdûn bi umên gorputzêi eldu ta urtati agudo atâ ementzittân, ta kampoia zien urduko bizibizik agertu ementzien.

Urdûn emakuma eder arek esa'ementzion:

Ara emen makillatxo'at: artu au, ta or mendi gañea io, ta andi bêla hillaukôzu toki zelai garbi 'at, ta aren erdîñ e'izazu lufên makila onekiñ a'asto'at ta an izengôzûia zûk bear bezelako bizitokie.

Oi esan da, emakume oi, ez nun da ez an, izkutau ementzan. Ama Birjînea ementzan ue.

Ark esan bezela jûn ementzien mendigañea, ta ongo zelai baten erdîn eifî makillêkiñ a'asto'at eta aalako etxe txuri eder bat agertu ementzan.

Antxe bizi ementzien urte'atzûtan.

Seme-alabâk euzkie baño ederâgòk azi ementzien.

Bein batên iru eiztari agertu ementzien mendî artan, ta gaueako ostaku eske etxe txuri artâ jûn gañeara.

Etxekoandrêk ondo artu ementzittân.

Apalondôn eiztari oritako'atek etxe-koandrên bizitokiñ doitu ementzôn, ta baita sarturê bertan.

Urdûn etxe-koandrêk esa'ementzion: itxi zazu ofoko leio oi.

Itxi ementzôn leioa; baño arek itxi urduko bea zâltze ementzan. Ta artan, leioa itxi ta leioa zâldu, eiztari orêk guu guztie pasau ementzôn.

Bigâren guñên ê eiztari orêk ostatur etxe artâ bildu ementzien.

Ese criado se compadeció; pero, como temía a la vieja señora de casa, determinó arrancar ambas manos a la joven mujer y el corazón al perrito y dejar viva a aquella mujer con sus niños. Y así lo hizo.

A la mujer le colgó del cuello dos alforjas, metió allí a ambas criaturas, una delante y la otra detrás, y así las dejó solas en el monte.

La joven señora andaba allí la pobre, con sus niños, de ceca a la meca.

Una vez se acercó a un riachuelo y ambos niños, a una, empezaron a pedirle agua: ¡agua, agua!

Fuése a la orilla del río y allí se inclinó un poco a fin de que esos niños alcanzasen el agua con la boca; pero ambos niños se le cayeron al agua y se le ahogaron allí ante sus ojos.

La pobre señora sobre un peñasco estaba llorando.

En esto, se le apareció en la otra orilla del río una mujer extrañamente hermosa con una varilla en la mano.

— ¿Qué haces? le preguntó.

Le refirió entonces lo que le ocurría.

— *Mete en el agua el brazo derecho*, le dijo aquella mujer.

Lo metió y luego lo sacó con su hermosa mano.

— *Mete también el otro brazo.*

Lo metió, y, como el otro, lo sacó con su mano.

Y entonces asió los cuerpos de ambos niños y los sacó presto del agua, y en cuanto se hallaron fuera aparecieron vivos.

Entonces aquella hermosa mujer le dijo:

He aquí una varilla: tómala, y subiendo ahí sobre la montaña, hallarás pronto un sitio llano, raso, y en medio de él haz una raya con esta vara y allí tendréis la habitación que necesitáis.

Y diciendo eso, esa mujer desapareció como por encanto. Ella era la Madre Virgen.

Como ella se lo dijo, subieron al monte y habiendo hecho con la vara una raya en medio de una planicie de allí, apareció una hermosa casa blanca.

Allí vivieron durante unos años.

El hijo y la hija crecieron más bellos que el sol.

Una vez aparecieron en aquella montaña tres cazadores, y además fueron a aquella casa blanca a pedir hospedaje para la noche.

La señora los recibió bien.

Después de la cena uno de esos cazadores llamó en la habitación de la señora y se introdujo en ella.

Entonces la señora le dijo: *cierra esa ventana.*

Cerró la ventana; pero tan pronto como la cerraba, ella se abría. Y en eso, en cerrar la ventana y en abrirse la ventana pasó la noche ese cazador.

También en la segunda noche esos cazadores fueron a aquella casa a hospedarse.

Ta gau artan eiztari átako besta'atek deittu ementzôn etxeoandrên bizi tokiñ. Baño ark ê, lónak bezela, leoia eziñ itxiak gaue pasau ementzôn.

Irugårên guuën irugårên eiztarie jûn emen-zûzaion bê bizitokiá etxeoandrêri: baño etxeoandrêk ez ementzion oni leoia itxêko lanik eman. Urungo goizên irugårên eiztari oñi etxeko motilkoxkoarak, eskûtan ontzi'at zôla etoi, ta esa ementzion ze: ailla, tori ura esku-musuak garbitzeko.

Cero neskatóa etoi ementzizaion, zapi'a tekiñ, esanez: ailla, tori zapia, esku-musuak legoritzeko.

Eiztari oi ume ân itzekiñ oso afittuik geatu ementzion, eta geo etxeoandrêri ea oi zer zan galdetu ementzion.

Urdûn emakuma oñek bê bizitzako ger-taera danak azaldu emeziotzan.

Ta gizarik bê emaztetzat ezautu ement-zion. Ta bê etxea caman bê anfa ta umék, ta geo amaiarêba sorgiñ ue eriko plazên erdiñ efe áziñ ementzôn.

Oi ala bazan, sartu deilla calabazan.

(Recogido en Atáun hacia el año 1904).

XXXI

KASTILLOPRANKO

Mundûn beste asko bezela, eñi atên motill jokalari'at bizi ementzion.

Gau botên zittûn guztik galdu ta jokue-txeli atátzea zijôla, eskillarák gôra gizon áundi'at billau ementzôn, da alkarêkiñ izketan jafi ementzien.

Ni Kastillopranko nauk—esa'ementzion gizon arek—; ta biar nik bigårên botiñe oñetan sartu baño lèn nê etxea jûn da nik ainduko 'itzân iru ganza eitten baittuk, galdu 'ittuân ondasunek atzea eskûtâtuko 'ittuk.

Oi esan da, Kastillopranko, ez nun da ez an begiñ aurfeti izkutaú emetzan.

Motill ue Kastilloprankôn etxea nun zeôn goldezka asi ementzion; baño ez ementzion iñork gauza oñen berik ematen. Batêbatek esa'ementzion ôloko meditant zeola abere-ete 'at, ta ango píxtiñ batek izengo zôla bear bazan Kastilloprankôn beri.

Jûn ementzion bã etxe ortâ, ta dan-dan atea jû ementzôn. Bela 'at atá ementzizaion.

Caldetu ementzion ca Kastilloprankôn etxea nun tzeôn altzêkiñ. Ezetz rantzun ement-zion; baño aren añaye legoiak jakingo zôh ainbeste.

Caldetu ementzion bã legoiâi. Bai, eantzun ementzion, bazêkiât Kastillopranko nun bizi dan; baño bide luzea zeok, ta autza nik eamatea nai badek, idi 'at ekai bear dik bidên jateko.

Urdûn motillek menditti idi'at ekai ementzôn.

Y en aquella noche otro de aquellos cazadores llamó en la habitación de la señora. Pero también él, como el anterior, pasó la noche cerrando la ventana.

En la tercera noche se le presentó en la habitación a la señora el tercer cazador; pero la señora no encargó a éste el trabajo de cerrar la ventana.

A la mañana siguiente el muchachito de la casa, acercándosele con una vasija en las manos, dijo a ese cazador: *padre, toma el agua para lavar las manos y la cara.*

Después se le acercó la niña con una toalla diciendo: *padre, toma la toalla para secar las manos y la cara.*

Ese cazador se quedó muy extrañado de las palabras de aquellos niños, y después preguntó a la señora a ver qué era eso.

Entonces esa mujer le declaró todos los sucesos de su vida.

Y el cazador la reconoció por su mujer. Y llevó a su casa a su mujer y a sus hijos, después hizo que a aquella suegra bruja la quemaran en medio de la plaza del pueblo.

Si eso ocurrió así, métase en la calabaza.

Como muchos otros en este mundo, en un pueblo vivía un muchacho jugador.

Una noche en que, habiendo perdido todo lo que tuvo, iba a salir de la casa de juego, tropezó con un hombre grande que subía por la escalera, y ambos se pusieron a hablar.

Yo soy Castillo Branco —le dijo aquel hombre—; *y si mañana, antes que yo me calce la segunda bota, te presentas en mi casa y haces tres cosas que yo te mandaré, recobrarás los bienes que has perdido.*

Dicho eso, Castillo Branco desapareció de la vista.

Aquel muchacho empezó a preguntar dónde estaba la casa de Castillo Branco; pero ninguno le daba noticias de esa casa. Alguien le dijo que en tal montaña había una casa de animales y que tal vez alguna fiera de allí tendría noticia de Castillo Branco.

Fuése, pues, a esa casa y golpeó la puerta *dan dan*. Le salió un cuervo.

Le preguntó a ver si sabía dónde estaba la casa de Castillo Branco. Le contestó que no; pero que su hermano el león sabría tanto.

Le preguntó, pues, al león. *Sí, le contestó, ya sé dónde vive Castillo Branco; pero el camino es largo, y si quieres que yo te lleve allí, me has de traer un buey para comerlo en el camino.*

Entonces el muchacho trajo del monte un buey.

Zatitú zak lau puskatan idi oi -esa' ementzion legoiak-; ta jaří itzek bi nē eskuiko egôn, da besta bik ezkefekôn, ta i eofi erdiñ.

Ta legoiân esana txintxo-txintxo eiñ ementzôn motillek.

Ta danak gañēn zittula legoi oi egâka asi ementzan. Jûn-da-jûn, da jûn-da-jûn.

Alako'atēn legoiak esa'ementzion motillēri: ekatzak idipuska orittako 'at.

Ema' ementzion, eta dana batēn autik eztâria sartu ementzôn.

Jûn-da-jûn, da jûn-da-jûn beiz é. Gerôgo-ko'atēn legoiak bigâren idipuskea eskau ementzion; baítta lēna bezela jan é. Gero irugârena, ta atzenik laugârena.

Motill oi billur ementzan ufuna bea jango ote zôn.

Goizalde ingurûn legoiak esa' ementzion:

- ¡kuste' 'ek âko etxe ue?

- Bai.

- ¡kuste'iltuk âko ate gofi âk?

- Bai.

- Antxe bizi 'ek bâ Kastillopranko.

Andi bêla Kastilloprankôn etxe ingurua itxi ementzion, ta legoiak, motille an utzitza, bê mendia aldeñ ementzôn.

Motillek atēn deittu zônēn, Kastillopranko bigâren butiñe oñēn sartzēn ai ementzan.

Garaiz etoi aiz-esa'ementzion Kastilloprankok-; ta oaiñ nik esango 'itzân iru lan eiñ bear dittuk. Ikuste 'ek âko sasiz da otaz jantzi-ttako mendí ue? Ba izâzak, lâkittûzak, garie eintzak. Gari oi eldutakôn, ebai ta iðzak. Ta aren irifiñkiñ eindako opille gaur goizeko amai-kâtako nē maien jařizak.

Jokalarie oso triste irten ementzan andi.

Kastilloprankok iru alaba ementzeuzken: bi zâfenak deabruzkôk eta gartzēna jainkozkoa.

Gartzēn onek, motillēri bidea atâ ta ea aren aitlek ze aindu zion galdetu ementzion.

Motillek dana zan bezela gertakizun guzie azaldu ementzion.

Ez euki billurik-esa ementzion neska jainkozko arek-dana bear bezela cingo'a ta. Esan bezela, beak lan guztie eiñ da amaiakâk baño lēn opil bat motillēri ekai ementzion.

Ondo zeok, lēnengo lana ein dek-esa' ementzion Kastilloprankok jokalarî, opille maien ikusi zônēn.

Geo bigâren lana aindu ementzion, Esa' ementzion ze: iru zaldi zeuzkeat nik, eta gaur âtsaldēn ezi bear dittuk iruck.

Motil ořek oso triste aldeñ ementzôn Kastilloprankôn ondoti.

Beiz é lēngo neska jainkozko ue agertu ementziton eta ¿ze gertatzen zalzu? -esa' ementzion.

Eta motillek bê gertakizune kontau zionēn, neska ořek esa' ementzion ze: iru zaldi

Parte en cuatro trozos ese buey -le dijo el león-; y coloca dos en mi ala derecha, y los otros dos en la de la izquierda y tú mismo en medio.

Y el muchacho cumplió puntualmente el encargo del león.

Y llevándolo todo encima, ese león empezó a volar. Andar y andar, andar y andar.

En esto, el león dijo al muchacho: dame uno de esos trozos de buey.

Se lo dió, y todo lo engullió de una vez.

Otra vez andar y andar, andar y andar.

Más tarde el león le pidió el segundo trozo, y lo comió como el anterior. Después el tercero y finalmente el cuarto.

Ese muchacho tenía que después le comiese a él.

Hacia la madrugada, el león le dijo:

- ¿Ves aquella casa?

- Sí.

- ¿Ves aquellas puertas rojas?

- Sí.

- Pues allí vive Castillo Branco.

De allí a poco llegaron a la proximidad de la casa de Castillo Branco, y el león, dejando allí al muchacho, retornó a su montaña.

Cuando el muchacho llamó a la puerta, Castillo Branco estaba metiendo en el pie la segunda bota.

Has venido a tiempo-le dijo Castillo Branco-; y ahora has de realizar tres trabajos que yo te indicaré. ¿Ves aquella montaña vestida de malezas y ârgomas? Pues desmóntala, quemala, siembra trigo. Cuando ese trigo madure, siégalo y muélelo. Y presenta en mi mesa para las once de la mañana de hoy el panecillo hecho con su harina.

El jugador salió de allí muy triste.

Castillo Branco tenía tres hijas: las dos mayores (eran) endiabladas, y la más joven, divina.

Esta más joven, saliéndole al camino al muchacho, le preguntó a ver qué le había ordenado su padre.

El muchacho le declaró todo lo acontecido tal como era.

No tenga miedo-le dijo aquella muchacha divina-puesto que todo se hará como sea preciso. Como lo dijo, habiendo realizado ella toda la labor, le presentó al muchacho un panecillo antes de las once.

Está bien, has hecho la primera labor-dijo Castillo Branco al jugador, cuando vió el panecillo en la mesa.

Después le ordenó el segundo trabajo. Le dijo: yo tengo tres caballos, y has de domar los tres esta tarde.

Ese muchacho se separó de Castillo Branco muy triste.

Otra vez aquella muchacha divina de antes se le apareció y ¿qué le ocurre a Ud.? -le preguntó.

Y cuando el chico le contó su suceso, esa muchacha le dijo: esos tres caballos son mi

orik nê aitle eta nê bi aizpêk die; baño ez cuki billurik, nik launduko 'izut lanbide ortan.

T' ala, neskên launtasunêkin, iru zaldik makillka ezi ementzittin.

Urdûn Kastilloprankok irugâren lana aindu ementzion.

Nê alaba gaztênai eaztum bat itxasôn erdîn eroi zitzaioan, eta uxez billau ta ekai bear dek - esa' ementzion.

Lênak eta gerokôk baño lan okarâgoa iruittu ementzizaion oaingo au motil gizajôri.

Aurêko aldittan, bezela, neska jaunkozkoa agertu ementzizaion, eta ea ze gertatzen zitzaion galdetu ementzion.

A bâ ôh ta ôla arkitzen zala eantzun ementzion.

Ez billur izen - esa' ementzion neskêk - Ni aizkora 'atekiñ txikiñtxiki ein nazazu, eta nê odol guzie, tantoik utzi bac, birdigoi ontzi 'atên sartu la ondo itxita itxasoa auez hêra botâ zazu. Geo itxas gañên urek pil-pil eitten dôn tokiñ eongo a birdigoi ontzie, l'antxe eskue sartu ta birdigoi ontzi oi atâ beazu. Geo odol dana nê gorputz zatîñ gañe. Eurtzea maikoa izengo a ni lengo izakerâ biurtzeko.

Motil ofêk neskên esana ustez zintzo eîñ ementzôn. Birdigoi ontzie urtati atâ zônên, txorkôn sartuta ementzotorên eaztune. Geo neskên gorputz-zatîñ gañea odola ixuri ementzôn, eta neska oi bertati lengo izakerâ biurtu ementzion. Baño motillek, uste baez, odol tanto 'at birdigoi ontziñ sartu bac utzi, ta neska oi ezkarêko eskuko beatxikarîan paltaz betiko geatu ementzion.

Geo jokalarik Kastilloprankôri eaztune eman ementzion.

Kastilloprankok motilêri aindutako ondasunek ema ementziotzan. Gañera esa' ementzion ze hê alabâtako 'ai anratat eskeintzen ziola. Baño ortâko, aufêz begik itxi ta iruetati bat beak aukeratu zezala aindu ementzion.

Motille kompromete ementzion.

Geo Kastilloprankok begik trapu 'atekiñ estali ementziotzan eta hê alabân aufên jafi ementzôn.

Motillek iruci eskuk artu ementziên, eta ezkarêko eskûn beatxikarîk etzôna bêtzat aukeratu ementzôn.

Geo jaunkozko neska ofekiñ ezkondu ementzion.

Kastilloprankok ezkonbeñi bik iltzeko asmoa artu ementzôn.

Gauên danak oiako aldeñ zoenên, anra gaztêk jokalariri esa' ementzion ze asmo zebillen Kastilloprankok, eta etxe artati gau artan bertan jautzea zozela obêna ên bizie galdû nai ezipzoên.

Ortâko esa' ementzion: Beida, ikullûn iru zaldi dâre: bata pentsamentue beziñ laixter ibiltzen dana; bigarêna, aizca aiñe, eta irugârêna oso motela. Jûn ikullua eta ea lêngoia, ataria

padre y mis dos hermanas; pero no tema Ud., yo le ayudaré en esa empresa.

Y así, con la ayuda de la muchacha, domó a palos los tres caballos.

Entonces Castillo Branco le ordenó el tercer trabajo.

Le dijo: a mi hija menor se le cayó una sortija en medio del mar; la has de encontrar y traer.

Al pobre muchacho parecióle este trabajo el peor de todos.

Como las veces anteriores, se le apareció la muchacha divina, y le preguntó a ver qué le ocurría.

Le contestó que se hallaba en tal y cual situación.

No tenga miedo -le dijo la muchacha - Desmenúceme con un hacha, y meta en una botella, sin dejar gota, toda mi sangre, y bien cerrada láncela boca abajo al mar.

Después en el sitio en que el agua burbujea en la superficie del mar, estará la botella, y metiendo allí la mano ha de sacar Ud. esa botella. Bastará luego derramar sobre las piezas de mi cuerpo toda la sangre para que yo torne a mi antiguo ser.

Ese muchacho cumplió, al parecer puntualmente, el consejo de la chica. Cuando hubo sacado del agua la botella, venía la sortija metida en el corcho (en el tapón de corcho). Después derramó la sangre sobre los trozos del cuerpo de la muchacha, y esa muchacha volvió al instante a su antiguo ser. Pero, como el muchacho había dejado sin meter en la botella una gota de sangre, sin saberlo, esa chica se quedó para siempre a falta del dedo meñique de la mano izquierda.

Castillo Branco le dió al muchacho los bienes prometidos. Le dijo, además, que le ofrecía una de sus hijas por mujer. Mas para ello le ordenó que, vendados los ojos de antemano, eligiese él mismo a una de las tres.

El muchacho estaba conforme.

Después Castillo Branco le vendó los ojos con un trapo y le puso delante de sus hijas.

El muchacho tomó las manos a las tres, y eligió para sí la que no tenía dedo meñique en la mano izquierda.

Después contrajo matrimonio con esa muchacha divina.

Castillo Branco tomó la determinación de matar a los recién casados.

Por la noche, cuando todos se habían retirado a la cama, la joven señora dijo al jugador qué propósito tenía Castillo Branco y que lo mejor sería partir de aquella casa en aquella misma noche si no querían perder la vida.

Para eso le dijo: Mire, en la cuadra hay tres caballos: uno corre tan veloz como el pensamiento; el segundo como el viento, y el tercero muy torpe. Vaya a la cuadra a ver si

atáta lénbalén prantatzézun, biok aren gañén aldein dezaun.

Motill oi ikullua jün ementzan.

Aldiñ beñi Kastilloprankok, ezkonbeñiñ apusuntuko atea jün da, ¿lo artü züyá? galdetze'ementzón.

—Oaindio ez—*cantzute'ementzion ba-fundi anra gazték.*

Jokalarie ikullün zan bittartén, anra gazték txistu pilla 'at eñi amentzón bê apusuntün. Eta Kastilloprankok ¿lo ortü züyá galdetzen zón bakoitzén, oaindio ez cantzute'ementzón txistu pilla orék.

Zaldie jautzêko pronto jari zanén, zagi-ardo'at oian utzitta senar-emazte bik aldeñ ementzón.

Lénengo zaldie ez, baño aizea bezin laixter ibiltzen zana gertau ementzón.

Ak eskapo zijótzen bittartén, Kastilloprankok ¿lo artü züyá? galdetze'ementzón aldin beñi an apusuntuko ateti. Eta txistük oaindio ez cantzute'ementzion.

Txistu oi leortzen ai ementzan pixkaka pixkaka, la leortu zan garaien, Kastilloprankok, beti bezela, bê galdérea eñi ementzón, ta txistue, canizuten asi urduko, leortu ementzan eta bakarik o-ain-di... esa'ementzón.

Beiz ê ¿lo artü züyá?, deadar eñi ementzón Kastilloprankok, eta ez ementzón geiao iñork cantzuten.

Urdün Kastilloprankok, bealdiko erün sartu ta, puñal batekiñ eundañoko saratzea ezkonbeñiñ oian eñi ementzón.

Zagitti ardôa galanki atá ementzan.

Urungo goizén Kastilloprankok, ezkonbeñiñ apusuntua jün da, senar-emaztêi ez baño zagi-ardôri bizie kendu ziola ikusi zônén, sekulako ixkimillan sartu ikullün da pentsamentue beziñ laixter ibiltzen zan zaldie artu l'albittu ementzan munduz-mundu, ea ezkonbeñik arrapatze'ote zittün. Jün da jün, da jün da jün.

Beingo'atén ittori'atzük billau ementzittün gari soro'at ebaitzen.

Ea gazte bi, zaldi gañén, aizén erün jüten ikusi altzittuén galdetu ementzién.

Ezetz cantzu 'ementziön.

Urdüntxe etsi ementzón Kastilloprankok.

—*Geo itarri átako'atek oaintxe akordatzen naiz—esa'ementzion—: beatzi illabete die gu emen gari éitten aittu giñela, l'urdüntxe bi gazte, zaldiz, izugarizko erün emendi auzea jüntzien.*

—*Beatzi illabete besteik ezpadie, ez da ezer esan da, auzea abittu ementzan Kastillopranko. Jün da jün, da jün da jün.*

Baita alako 'atén ikusi ementzittün urutiko mendi tontor bateti auzea izkatutzea zijézela.

Anra gazték ê bai Kastillopranko, ikusi ementzón. Ta bê gizonári jetxi gaittezen—esa'ementzion—: ta ni tñpula biurtuko naiz ta zuk

saca el primero al portal y lo enjaeza cuanto antes, a fin de que ambos, montados en él nos marchemos.

Ese muchacho se fué a la cuadra.

De vez en vez Castillo Branco, acercándose a la puerta del dormitorio de los recién casados, preguntaba: ¿dormís ya?

Todavía no: contestaba de dentro la joven señora.

Mientras el jugador se hallaba en la cuadra, la joven señora escupió un montón de saliva en su dormitorio. Y cada vez que Castillo Branco preguntaba: ¿dormís ya? ese montón de saliva contestaba: todavía no.

Cuando el caballo estaba presto para salir, ambos consortes se marcharon dejando en la cama un pellejo de vino.

No el primero de los caballos, sino el que corría como el viento les cupo en suerte.

Mientras aquellos huían, Castillo Branco preguntaba de vez en cuando desde la puerta del dormitorio de ellos: ¿dormís ya? Y la saliva le contestaba: todavía no.

Esa saliva iba secándose poco a poco. Cuando se había secado casi, Castillo Branco hizo, como siempre, su pregunta, y la saliva se secó en cuanto empezó a contestarle y sólo dijo: to da vía...

Otra vez clamó Castillo Branco: ¿dormís ya?, y no volvia a contestar ninguno.

Entonces, metiéndose con gran furia Castillo Branco, hizo enorme sarracina con un puñal en la cama de los recién casados.

El vino salió abundante del pellejo.

A la mañana siguiente, cuando Castillo Branco fué al dormitorio de los recién casados y vió que había quitado la vida, no al matrimonio, sino al pellejo de vino, entró en la cuadra con gran alboroto, tomó el caballo que corría como el pensamiento, salió por esos mundos a ver si alcanzaba a los recién casados. Andar y andar y andar y andar.

Una vez encontró a unos segadores que estaban segando un trigal.

Les preguntó a ver si habían visto a dos jóvenes pasar a caballo con la velocidad del viento.

Le contestaron que no.

Entonces perdió las esperanzas Castillo Branco.

Después uno de aquellos segadores le dijo: ahora me acuerdo, hace nueve meses que nosotros estuvimos aquí sembrando trigo, y por entonces dos jóvenes pasaron a caballo de aquí adelante con velocidad vertiginosa.

—*Si no son más que nueve meses, no es nada, dijo Castillo Branco, y empezó a caminar adelante.*

Una vez los avistó, cuando iban a ocultarse al otro lado de la cima de una montaña lejana.

También la joven señora vió a Castillo Branco. Y dijo a su marido: bajémonos, y yo me convertiré en cebolla y tú te dedicarás a

jofaketan aittu beazu; Kastilloprankok eze galdetzen bazu, laneako guztizko giroa daua esa'iozu.

Etoi ementzan Kastillopranko eta galde ementzion motillêri ea bi gazte ikusi altzittûn, zaldiz, inguru artan pasatzen.

—Oso giro ona dau—*eantzu'ementzion.*

—*Ez deat oi galdetzen. Ea bi gazte pasau al dien zaldiz inguru ontan.*

—*Bai, oso giro ona dau.*

Kastilloprankok erotzat artu ementzôn motil ue, t'aufea seitu ementzôn bê bidên.

Senar-emaztêk atzêa zaldi gañca io ta aldein ementzôn:

Gerôgoko'âtên beiz ê Kastillopranko atzeti ikusi ementzôn, eta jainkozko emakume arek zaldie ermita biurtu ementzôn, bea beiz imajiña eta senara sakristau.

Kastillopranko itxi zanên, sakristaue kampaia jotzen ai ementzan.

Kastilloprankok ea bi gazte zaldiz an pasatzen ikusi altzittûn galdetu ementzion.

—*Oaintxe dijô mezca astêa—vantzû'ementzion.*

—*Ez deat oi galdetzen. Ea bi gazte ikusi al dittuân emen pasatzen.*

—*Bai, oaintxe da mezca.*

Urdântxe Kastilloprankok etsipena artu ementzôn, eta bê etxea biurtu ementzan.

Ezkonberrik beiz gizon gaztên erria jûn da antxe urte askôn ondo bizi ize ementzien.

Oi ala bazan sartu deilla kalabazan.

(Recogido en Atáun hacia el año 1904).

XXXII

DAR-DAR (1)

El cuento de *Dar-dar*, popular en Atáun, se lo oi por primera vez a mi madre, hará treinta años (hacia 1900). Posteriormente lo he oído en varias ocasiones a otras personas del mismo pueblo.

El texto, tal como me lo refirió hace seis años una vecina del barrio de *Murkôndo*, es como sigue:

Mundûn beste asko bezela, mendi'atên etxe'at ementzôn, eta etxe artan anaie-urba gazte bi bizi ementzien.

Autse bildu ta autse saldu, ala bizimodue etátze ementzôn.

Pertz batên autse biltze ementzôn, eta pertz orekiñ, kirtenaldêrdi banatati bakoitzek elduta, bik ibiltze ementzien.

Bein mendin gizon bat agertu emen zit-zaiên, eta ark emango ziêla besta bizi-modu 'at esa' ementzien.

escabar; si Castillo Branco te preguntase algo, le contestas que es buena sazón para el trabajo.

Llegó Castillo Branco y preguntó al muchacho a ver si había visto a dos jóvenes pasar a caballo por aquellos contornos.

—*Hay muy buena sazón—le contestó.*

—*No te pregunto eso. A ver si han pasado por estos contornos dos jóvenes a caballo.*

—*Sí, hay muy buena sazón.*

Castillo Branco le tomó por loco a aquel mozo, y siguió adelante en su camino.

Marido y mujer montaron de nuevo sobre el caballo y se marcharon.

Más tarde volvieron a divisar detrás a Castillo Branco, y aquella mujer divina convirtió el caballo en ermita, a sí misma en imagen y al marido en sacristán.

Cuando llegó Castillo Branco, el sacristán estaba tocando la campana.

Castillo Branco le preguntó a ver si había visto pasar por allí a dos jóvenes a caballo.

—*Ahora va a empezar la misa—le contestó.*

—*No te pregunto eso. A ver si has visto pasar por aquí a dos jóvenes.*

—*Sí, ahora es la misa.*

Entonces Castillo Branco se desalentó y volvió a su casa.

Los recién casados, a su vez, se fueron al pueblo del hombre joven (marido), y allí vivieron felices durante muchos años.

Si eso ocurrió así, métase en la calabaza.

(1) Este cuento fue publicado el año 1925 en Revista Internacional de los Estudios Vascos. (Tomo XVI, pág. 174).

Eskupeta'at eta bi zakuř, aundik emat' ementziën, eta eize arāpau eta saltzēko esa' ementziën.

Ala, anaie eizën asi ementzan, ta arēba etxën eote ementzan.

Beñ deabrue jün ementzan etxe ortā, arēba bakarik zeōla. Ta ateti otseiñ ementzion: —“Dar-dar-dar, eketzan eskuiko lēnengo beatza.”

Ez dcāt emango”, eantzu' ementzion neskēk.

—“Emate'ez padiān, jan ingo aut.”

Au aittu zōnēn, nesk'oi bildurtu, eta ate zuloti luzau eiñ ementzion beatza.

Deabrūk txupau ta tximelduta utzi ementzion. Gañeara esa'ementzion: “biar goizeko amařetan etoiko non; ez iñoi esan; bestela jan ingo aut”.

Uřengo euneko amařetan jün emen zitzaion beizē deabru oi eta ateti otseiñ ementzion: “Dar-dar-dar, eketzan eskuiko bigāfen beatza”.

Luzau ementzion bigāfen beatza, eta deabrūk txupau ta tximeltximel utzi ementzion.

Neska geoz da tristēgo jartzēn ai ementzan, ta anaiek nunbait igarī, t'alakoatēn ea ze gertatzen zitzaion galdetu ementzion.

“Eze'ez”, eantzu'ementzion.

Uřungo eunēn ē jün ementzizaion deabrue, ta esa'ementzion: “Dar-dar-dar, eketzan eskuiko irugāfen beatza”.

Luzau ementzion irugāfen beatz oi, eta deabrūk beti bezela txupau ta ximelduta utzi ementzion.

Laugāfen eunēn laugāfen beatza txupau ementzion.

Neska oi goixotu eiñ ementzan.

Anaie beti guldezka ementzeuken, ta atzenēn ze gertatzen zitzaion aitortzea beartu ementzōn.

Eiztari oi etxën geatu ementzan boskāfen eunēn. Bē bi zakuřek neskēn kama-adařai lotu ta bea erdiñ eskupetēkiñ jafi ementzan.

Deabrūk, etoi, ta ateti otseiñ ementzōn: “Dar-dar-dar, eketzan eskuiko boskārren beatza”.

“Ez, ez diat emango”, eantzu'ementzion neskēk.

—“Biok jango zaittēt, emate ezpadiān.”

Ta ala deabrue, atēk ausitta bařua sartu ementzan.

Urdūn motillek askau zakuřek ta axātu ementziotzan, eta biñ artēn deabru oi txiki-txiki einda utzi ementzōen.

Beñ motil ofī, mendīñ eizēn zeillela, gizon bat agertu ementzizaion eta esa'ementzion: “otsomak nē etxea”.

T'ala eaman ementzōn palazio batea, sartu ementzōn bařuna, ta koarto'ateti atā ta bestēn sartu, koarto'ateti atā ta bestēn sartu, pasāzi ementziotzan amabi koarto, ta amairugāfenēn sartu zōnēn, esa'ementzion: “;ba al-dākik nork iłtzōn nē anaie?”

Les entregó una escopeta y dos perros, grandes, y les dijo que cogieran caza y la vendieran.

Así, el hermano empezó a cazar y la hermana se estaba en casa.

Una vez el diablo se fué a aquella casa, hallándose sola la hermana. Y le gritó de la puerta:

—*Dar-dar-dar, dame el primer dedo (el pulgar) de la mano derecha.*

—*No te lo daré, le contestó la muchacha.*

—*Si no me lo das, te comeré.*

Al oír esto, la muchacha se asustó, y le alargó el dedo por la rendija de la puerta.

El diablo se lo chupó y se lo dejó pilongo. Además le dijo: *volveré mañana a las diez de la mañana; no se lo digas a ninguno; si no, te comeré.*

Ese diablo se le fué otra vez a las diez del día siguiente, y le gritó de la puerta: *Dar-dar-dar, dame el segundo dedo (el índice) de la mano derecha.*

Le alargó el segundo dedo, y el diablo se lo chupó y se lo dejó pilongo (completamente descarnado)

La chica estaba poniéndose cada vez más triste y el hermano, notándolo sin duda, le preguntó en cierta ocasión a ver qué le ocurría.

—*Nada, le contestó.*

Al día siguiente se le fué también el diablo, y le dijo: *Dar-dar-dar, dame el tercer dedo de la mano derecha.*

Se lo alargó ese tercer dedo, y el diablo, como siempre, se lo chupó y se lo dejó pilongo.

En el cuarto día le chupó el cuarto dedo.

Esa chica enfermó.

El hermano le preguntaba siempre, y por fin le obligó a confesarle lo que le ocurría.

Ese cazador se quedó en casa en el quinto día. Ató a los brazos de la cama de la chica sus dos perros y se colocó él en medio con la escopeta.

El diablo vino y gritó de la puerta: *Dar-dar-dar, dame el quinto dedo de la mano derecha.*

—*No, no te lo daré, le contestó la muchacha.*

—*Os comeré a ambos, si no me lo das.*

Y así, el diablo rompió las puertas y se metió adentro.

Entonces el muchacho desató los perros y los azuzó, y entre los dos dejaron completamente destrozado a ese diablo.

Una vez, cuando ese lepreux muchacho andaba cazando en el monte, se le apareció un hombre, y le dijo: *vámonos a mi casa.*

Y así, le llevó a un palacio, le introdujo adentro, y, sacarlo de un cuarto y meterlo en otro, sacarlo de un cuarto y meterlo en otro, le hizo pasar por doce cuartos, y cuando le introdujo en el décimotercero, le dijo: *¿sabes quién mató a mi hermano?*

T'amairu átêk amairu giltzakiñ itxi t'an utzi ementzôn motil gízajoa.

Urdûn eiztari motil órêk bê zâkurrei deadar eñ ementziên.

Baño dona ixkillik.

Beiz da beizê deadar eñ ementziên.

Da alako'atên mendîñ, ufutiñ, zaunka -otsa zalazkoa eo etzalazkoa aitze'ementzan.

Deadar eñ beizê.

Zaunka-otsa geoz da eosôgo, da geoz da eosôgo aitze'ementzan.

Noizbaittên-ê bi zakurrek itxi ementzien palazioko atêta; baitta bertan txikitu deabruê, ausi amairu átêk eta ên nausie librau ê.

Geo ango ondasunek artu eta etxea jûn ementzan. T'ala, uste bac, erabat abeatu, eta eñ batea jetxi t'an anaie-arrebâk eta zakurrek ondo bizi ize'ementzien.

Oi ala bazan sartu deilla kalabazan.

Y cerrando las trece puertas con trece llaves, allí dejó al desgraciado muchacho.

Entonces ese muchacho cazador dirigió un grito a sus perros.

Pero todo en silencio (no se oía nada).

Otra y otra vez les dirigió el grito.

Y en esto, en el monte, lejos, se oía un si es o no es rumor de ladrido.

Gritó otra vez.

Oíase el ladrido cada vez más cercano, cada vez más cercano.

Por fin, llegaron los dos perros a las puertas del palacio; allí mismo despedazaron al diablo, rompieron las trece puertas y libertaron a su amo.

Después se apoderó de las riquezas de allí y se fué a casa. Y enriqueciéndose así inesperadamente y descendiendo a un pueblo, vivieron allí felices hermano y hermana y los perros.

Si esto ocurrió así, métase en la calabaza.

* * *

En otras versiones del mismo pueblo no se hace mención de haberse apoderado el cazador de las riquezas del palacio del diablo, ni se acaba con esto el relato, sino que éste, según me lo refirió la mencionada informante, continúa en la forma siguiente:

Anaie-arrebâk toki ártati aldeittea pentsau ementzoñ.

Ta bai ementziôtzan jûn da jûn, da jûn da jûn, t'alakootên palazio edder bat ikusi ementzoñ. T'antxe sartu ementzien. Errege'aten palazioa ementzan ue.

Erégên semea neska órêzaz zorau ta beâkiñ ezkondu ementzan, da sekulako ondo bizi ize'ementzien.

Motille beriz ufutiko mendi'atea jûn ementzan.

Mendi artan kueba'at ementzeñ, t'an bizi ementzan zazpi buru zittûn iraunsuga'at.

Iraunsuga arek cuneko kristau bat bear ementzôn jateko, eta kristau oi kueba atakan billatze'ezpazôn, errittâ jetxi ta eunda baldiko bearrak eñ oi ementziitûn.

Orreatio, eñittan suertêk bota, ta erortzen zan kristaue bialtze'ementziên.

Eñ atako erregêk, iraunsuga ue akátzen zôn gizona bê alábakiñ ezkonduko zala ainduta ementzeuken.

Motill eiztarie mendi artâ jûntzan eunên, eñge aren beân alábâri tokau emen zitzaion iraunsugeana jûtea. T'an ementzeñ gaxoa kueba atakan billufez, ízi oi noaiz atâko zitzaion zai. Lakari 'at ufe ementzeuken bêkin, aren tokiñ jafi nai zônik bazan, emateko.

Eiztârik, ala billau zônén, esa'ementzion: "jafi nê atzeti".

Andi geroxâgo iraunsuegea kuebati atátzen asi ementzan eta eiztârii otseñ ementzion:—"Atzeti daon oi bialduiâk."

—"Ez diat bialduko" eantz'ementzion motillek.

Hermano y hermana pensaron alejarse de aquellos parajes.

Y se iban, andar y andar, andar y andar, y en esto vieron un hermosísimo palacio de un rey.

El hijo del rey se enamoró de la muchacha, y se casó con ella y vivieron felices.

El muchacho se marchó a un monte lejano.

En aquel monte había una cueva y allí vivía un dragón que tenía siete cabezas.

Aquel dragón necesitaba comer una persona cada día, y si no hallaba a esa persona en la boca de la cueva, bajaba a los pueblos y solía causar enormes daños.

Por eso, echando suertes en los pueblos, enviábanle la persona a quien tocase.

El rey de aquellos pueblos tenía prometido que el hombre que matase a aquel dragón, se casaría con su hija.

El día en que el muchacho cazador fué a aquel monte, tocó a la hija de aquel mismo rey presentarse al dragón. Y allí estaba temblorosa, la desgraciada, delante de la boca de la cueva, esperando a ver cuándo le salía el monstruo. Consigo llevaba un calemín de oro (lleno de oro), para regalárselo a quien quisiera ponerse en su lugar.

Cuando la halló así el cazador, le dijo: *colócate detrás de mí.*

De allí a poco empezó a salir de la cueva el dragón y le gritó al cazador:

—*Envíame a esa que está detrás.*

—*No te la enviaré,* le contestó el muchacho.

—“Biok jango zaiztêt geo.”

—“Etoi nabêk.”

Ta urdûn aalako îzi tzar ikaragarî'at asi ementzan zuloti irteten. Baita motillek zâkurek axâtu.

Bi zâkufen artên lau buru kendu ementziotzên, eta eiztârîk bê eskupetêkiñ besta iruek beñiz.

Artan irausuegea akâtuta geatu ementzan.

Zazpi bûrûri mingaîek kendu ementziên motill gazte ofek, eta erêgên alabâri galdetu ementzion ea zenbat soñeko zeuzken soñên.

—“Zazpi”, eantzu'ementzion.

—“;Emango al diazu bakoitzeti puska txiki'at?”

—“Bai.”

T'ala ema'ementziotzan zazpi soñeko puska.

Motillek puska bakoitzêkin mingaî bat bildu ementzôn, ta danak bêkiñ zittâla, eizea aldeîñ ementzôn.

Andi urungo eun batzûtâ ikazkiñ bat ikusi ementzôn irausugên bûrûk joka ai zala. Ta geo ikazkiñ oi irausuegea beak akâtu zôla esanez, zazpi bûrûkiñ erêgên palazioa jûn ementzan.

Danak sinistu ementzioên ta erêgêk bê alabâkiñ ezkontzeko artu ementzôn eta pesta aundîk eiñ ementziotzên.

Eiztari gaztea beiz mendîñ ementzeillen.

Bein gizon bat billau ementzôn txakûr txiki'atekiñ zijôla. Izketan jarî ementzion, ta bêla izpitu ta apûsto eiñ ementzoên ea txakur txiki ue ala eiztârîñ zâkurek ote zien azkarâgôk.

Eiztârîk bê zakuf âtako 'ati, erêgên maia eun artan lênbiziko atâzten zan katillu saldea ezkontzeko aindu ementzion; zakuf txikîri beiz lênbiziko betetzen zan basoardo.

Baita zakûfek ekai ementzôn katillu saldea batê ixuri bae. Txakûr txikîk ê bai basoa; baño dana bidên ustula.

Erêgêk, maiko salda t' ardôk zâkurek zeamatzêla ikusi zônên, ondoen gizonak bialdu ementziitûn. Baita mendîñ eiztarie ta zêren tokioño jûn ementzion, eta artu eiztari oi eta erêgên aurfê eama'ementzoên.

Erêgêk nunbait gizon azkartaz artu, eta bê maia eama'ementzôn jate. An oi ementzan ikazkiñêrê nola irausuegea akâtu eta aren zazpi bûrûk ekai zittun danai adiôzten.

Urdûn eiztârîk galdetu ementzion ze ea mingaîñ baeko buruik izete altzan. Au aittu zônên, ikazkiñe oso lafittu ementzan, eta andi aldein naien asi ementzan.

Baita eiztârîk atâ zazpi mingaîfek ên zazpi soñeko-puskâkiñ eta erêgên alabâri eakutsi eta galdetu ementzion: “;ezautze al dittuzu ôk?” Baietz, erêgên alabak.

—Os comerê a ambos (si no haces como te lo digo), fijate bien.

—;En si quieres.

Y entonces un voluminoso monstruo enorme, terrible, empezó a salir de la caverna. Y el muchacho le azuzó los perros.

Entre los dos perros le arrancaron cuatro cabezas, y el cazador, a su vez, las otras tres con su escopeta.

Con esto quedó muerto el dragón.

Ese joven arrancó las lenguas a las siete cabezas, y preguntó a la hija del rey a ver cuántos trajes llevaba en el cuerpo (puestos).

—Siete, le contestó.

—;Me puedes dar un trocito de cada uno?

—Sí.

Y así, le dió siete trozos de vestido.

El muchacho envolvió una lengua en cada trozo, y llevándolos todos consigo, se fué a cazar.

De allí a pocos días vió a un carbonero que estaba golpeando las cabezas del dragón. Y después ese carbonero, diciendo que él había matado al dragón, se presentó al palacio del rey con las siete cabezas. Todos se lo creyeron, y el rey lo acogió para (con intención de) casarle con su hija, y le hicieron grandes fiestas.

Y el joven cazador andaba en el monte.

Una vez tropezó con un hombre que viajaba con un perrito. Se pusieron a conversar y luego disputaron e hicieron apuesta a ver si aquel perrito o los perros del cazador eran más listos.

El cazador ordenó a uno de sus perros trajera la primera taza de caldo que saliera aquel día a la mesa del rey; y al perrito, a su vez, el primer vaso de vino que se llenara.

Y el perro trajo la taza de caldo sin haber derramado nada. También el perrito (trajo) el vaso; pero todo vaciado en el camino.

Al ver el rey que los perros se llevaban el caldo y el vino de la mesa, envió hombres en persecución. Y llegaron al sitio en que se hallaban el cazador y (compañía), y cogieron a ese cazador y lo presentaron delante del rey.

El rey le tomó, sin duda, por hombre listo, y le llevó a comer a su mesa.

Allí estaba también el carbonero dando a conocer a todos cómo mató al dragón y trajo sus siete cabezas.

Entonces le preguntó el cazador si había cabezas sin lengua. Al oír esto, el carbonero seapuró y empezó por intentar marcharse de allí.

Y el cazador sacó las siete lenguas en sus siete trozos de vestido, y los mostró a la hija del rey y le preguntó: ;conoces éstos? (Dijo que) sí la hija del rey.

*Orckia, ikazkiñe plazên erdñ eñe emen-
tzoên. Eiztarie beriz erégên alábakiñ ezkondu
ementzan.*

*Andi auñea danak ondo bizi ize emen-
tzien.*

*Oi ala bazan sartu deilla kalabazan eta atâ
deilla Bitori'ko plazan.*

En vista de lo cual quemaron al carbonero
en medio de la plaza. En cambio, el cazador se
casó con la hija del rey.

*Si esto ocurrió así, métase en la calabaza
y salga de Vitoria en la plaza.*

XXXIV

PATXI-ERMENTARIE (= FRANCISCO EL HERRERO)

*Patxi-ermentarie erabateko gaiztoa emen-
tzan.*

*Beingo'atên Inparnuti deabru 'at bialdu
ementzioên, Patxi Inparnuua eaman zezan.*

*Ala deabru oi goiz batên Patxiñ sutegñ
agertu ementzan.*

*Patxi an ai ementzan lauën: aldñ bein
txingura gañen malluka ta besta aldñ beiz
aspöri erañ, txingaruk astindu, aizkora, besira-
ortz ta ôlako burni tresna 'atzük sutan sartu,
ta ôla ai ementzan.*

-Eun on—esa'ementziön deabrük.

-Baitta irirê.

*-Eundañoeko gaiztoa aizela ta, i Inparnuua
eramateko asñön etoi nok bâ.*

*Ez dek gaizki esana. Otsomak, lénengo
gosäri-mokau bal jä zaun.*

-Otsomak bâ.

T'ala jün ementzien gosaittea.

*Bik maien jafi ementzien bâ, ta baitta
gosäldüre.*

*Gosäldön joi ementzan Patxi eta dea-
brüri esa'ementziön: lai, oaintxe abñtu geu-
tzakek.*

*Asi ementzan bâ deabru oi nagik atätzen
bezela; baño ezin ementzan jei iñolärê. Mai
aldérdi ue pikaz iurtzitta ementzeuken Patxi,
t'antxe santsitta geatu ementzan deabru giz-
ajoa.*

*An euki ementzön Patxi deabruie iru
urtên, aik eta säkiñ beotüz pikea urtu zion arte.
arte.*

*Deabrük bñ burue libre ikusi zönên, laix-
ter aldeñ ementzön andi, Patxi'az geiao oartu
bac.*

*Patxi lända geiaoko gaiztekerik citten
ementzeillen.*

*Alako 'atên Inparnük besta deabru 'at
bialdu ementzion, Inparnuua eaman zezan.*

*Léngo deabrük esa'ementzion bigärenäri:
motell! geo, Patxi maien jartzêko aintzen
baik, ez aiala jañ.*

*Bigären deabru oi goiz batên Patxiñ sute-
gñ an agertu ementzan.*

-Eun on—esa'ementzion Patxiñ.

-Baitta irirê.

*-Caiztakeri gôrak eitte'emeittuk mun-
dñ, da i Inparnuua eamateko ordenea deät.*

Pachi (Francisco) el herrero era suma-
mente malvado.

Una vez le enviaron del Infierno un diablo
para que llevase a Pachi al Infierno.

Así, en una mañana ese diablo se presentó
en la herrería de Pachi.

Allí estaba Pachi trabajando: de vez en
cuando martillando sobre el yunque, y otra vez
tirando del fuelle, sacudiendo las ascuas, intro-
duciendo en la fragua hachas, rejas de arado y
algunos objetos similares de hierro, y así traba-
jaba.

-Buenos días—le dijo el diablo.

-También a tí.

*-Que eres rematadamente malo (dicen), y
he venido en plan de llevarte al Infierno.*

*-No está mal dicho. Vámonos, primero a
comer un bocado de almuerzo.*

-Vámonos, pues.

Y así, fueron a almorzar.

Sentáronse, pues, ambos a la mesa, y
también almorzaron.

Después del almuerzo se levantó Pachi y
dijo al diablo: *Sí, ahora podemos partir.*

Empezó, pues, ese diablo como espere-
zándose; pero no podía levantarse en ninguna
forma. Aquel lado de la mesa lo tenía Pachi
embadurnado con pez, y allí quedo adherido el
infeliz diablo.

Allí le tuvo Pachi al diablo en tres años
hasta que le derriñó la pez calentándola con
fuego.

Cuando el diablo se vió libre, presto se
alejó de allí sin acordarse más de Pachi.

Pachi continuaba cometiendo más mal-
dades que antes.

En esto el Infierno le envió otro diablo
que lo llevase al Infierno.

El diablo de antes dijo al segundo: *¡chi-
co! Si Pachi te dijese que te pongas a la mesa,
no lo hagas.*

Ese segundo diablo se presentó una ma-
ñana en la herrería de Pachi.

-Buenos días—le dijo a Pachi.

-También a tí.

*-Que cometes grandes crímenes en el
mundo (dicen), y tengo orden de llevarte al
Infierno.*

—Ez dek gaizki esana. Otsomak, lénengo, gosári mokau bat artú zaun.

—Jün gentzakek.

Bik Patxîn sukaldea sartu ementzien.

—Jañ maien, aixkie—*esa'ementzion Patxik deabrûri.*

Ez, etzeukeât maien jañ beařik.

—Etza'ai urdûn, nik gosâldu bittârtên, ořoko zizallu ortan, ainbeste bidên nekauta congo aiz ta.

—Ondo esana dek. *T'ala etzan ementzan zizallûn.*

Patxik gosâldu zônên, bai, oaintxe jün gentzakek, esa'ementzion deabrûri.

Baño deabrue, eiñ alâk eiñ âti, ezin jei ementzan zizallu gañeti.

Zizallueree pikaz iurtzitta euki Patxik.

T' an euki ementzôn uerê iru urtên, aik eta, ozkenik, pikea sîz urtu zion arte.

Librau zanên, onkâk ariñ zittûla aldein ementzôn Inparnua deabru gizâjök.

Patxi beiz ê mundûn geatu ementzan. Ta lénak baño gaiztakeri aundîgök eitte ementzi-tân.

Etzala 'ue gizabidea ta beiz ê Inparnûk besta deabru'at bialdu ementzion.

Irugâren deabru oni lêngo bik esa'ementzioen ze: ¡motell! Patxik maien jartzêko aintzen baik, ez geo jañ; ezta zizallûn etzateko esaten baik ê.

—Ondo 'ek—*esa'ementzôn deabru ořek, t'ala mundua aldein ementzôn.*

Goiz batên deabru ořek, Patxîn sutegia sartuta, eun on esa'ementzion Patxîri.

—Baïtta irîrê.

—Erabal gaiztakerîri emanda aola zoca danak. Ez al da ala?

—Ez dek oi egie.

—Bâ nik i Inparnua eamateko ordenca dcât, eta jün ein bearko diau.

—Ez dek gaizki esana. Baño otsomak, lëndabiziko, gosâritxikie jâ zaun benepciñ.

—Jün gentzakek naiz.

Sukaldên sartu zieneko, jañ maien, esa' ementzion Patxik.

—Ez, etzeukeât jañ beařik.

—Etza'ari urdûn ořoko zizallu ortan, ainbeste bidên nekauta congo aiz-ta.

—Ez, enatxök nekauta.

—¡Motell! Io ai urdûn or ataiko piku gañea, ta jâ zak nai dean aife piku nik bizigâri pixka 'at artu bittârtên. Ederâk zêrek eta.

—Baï, oixe cingo diât. Ondo esan dek.

Deabru oi piku gañea ariñ io ementzan.

Gosâritxikie ein zônên, atâ ataria ta deabrûri deittu ementzion bâ Patxik. Baño deabrue ezin ementzan jetxi. Pikuerê pikaz einda con, da deabrue an cantsitta geatu ementzan.

Eskolume guztik eunero ařika aldi'at emate'ementzioên.

—No está mal dicho. Vámonos, primero, a comer un bocado de almuerzo.

—Podemos ir.

Ambos entraron en la cocina de Pachi.

—*Siéntate a la mesa, amigo*—le dijo Pachi al diablo.

—*No, no tengo necesidad de sentarme a la mesa.*

—*Echate entonces, mientras yo almuerzo, en ese escaño de ahí, puesto que estarás fatigado de tanto camino.*

—*Bien dicho está.* Y así se echó en el escaño. Cuando Pachi hubo almorzado, dijo al diablo: *Sí, ahora podemos marcharnos.*

Pero el diablo, aunque se esforzaba cuanto le era posible, no podía levantarse del escaño.

También el escaño lo tenía Pachi embadurnado con pez.

Y allí lo tuvo también a aquél en tres años, hasta que finalmente le hubo derretido la pez con fuego.

En cuanto se soltó, se marchó raudo al Infierno el infeliz diablo.

Pachi se quedó todavía en el mundo. Y cometía maldades mayores que las anteriores.

(Juzgando) que aquello (el comportamiento de Pachi) no era propio de hombres, el Infierno le envió de nuevo otro diablo.

A este tercer diablo le dijeron los dos anteriores: ¡chico! *Si Pachi te ordena que te sientes a la mesa, no lo hagas; tampoco, si te dice que te echas en el escaño.*

—*Está bien*—dijo ese diablo, y así se marchó al mundo.

Una mañana entró ese diablo en la herrería de Pachi y le dijo: *buenos días.*

—*También a ti.*

—*Que estás totalmente entregado a la maldad cuentan todos. ¿No es así?*

—*Eso no es verdad.*

—*Pues yo tengo orden de llevarte al Infierno, y habremos de marcharnos.*

—*No está mal dicho. Pero vámonos, primero, a comer, cuando menos, el desayuno.*

—*Podríamos ir, si se quiere.*

En cuanto entraron en la cocina, le dijo Pachi: *siéntate a la mesa.*

—*No, no tengo necesidad de sentarme.*

—*Echate entonces en ese escaño de ahí, puesto que estarás fatigado de tanto camino.*

—*No, no estoy fatigado.*

—*¡Chico! Súbete entonces ahí, a esa higuera del portal, y come higos cuantos quieras, mientras yo tomo un poco de alimento. Pues están muy buenas.*

—*Sí, haré eso. Has hablado bien.*

Ese diablo subió veloz sobre la higuera.

Cuando desayunó, saliendo al portal, llamó Pachi al diablo. Pero el diablo no podía bajar. También la higuera estaba embadurnada con pez, y el diablo se quedó allí adherido.

Todos los niños de escuela le castigaban diariamente con una pedrada.

Aiumaz deadarka eote' ementzan noizén beifñ; baño PatxiK ezaitu eitte'ementzion, t'an euki ementzôn iru urtên, aik eta pikea sâkin beotu-ta urtu zion arte.

Urdûn deabru ofék, geiao PatxiKif eoteko gootaik bae, eundako laixtefena aldeif ementzôn.

Patxi beiz ê mundûn geatu ementzan. Denborea jûn da denborea etoi, aitzenên Patxiurê eriotzako urdue itxi ementzitaion.

Itzanên, mallu'at, buñuntzi'at eta tenazâk artu-ta, Inparnuu jûn ementzan.

Dan-dan-dan, jo ementzôn Inparnuko atea mallûkiñ.

-Nor da? -otseif ementzioên bafundi.

Patxi-ermentarie-eantzu'ementziên.

Au aittu zoenên, deabru guztik atêi eustea bildu ementzien, Patxi-ermentarie sartu etzeif.

Deabru'atek, ezautuko zôla Patxi-ermentarie zan eo etzan, da atezuloti beida jafi ementzan.

PatxiK buñuntziKif begie atâ ementzion. Besta'atek, itzeti ondo ezautuko zôla-ta, belâfie jafi ementzôn atezulôn.

PatxiK tenazâkiñ atâ ementzion belâfie. Azkenik, Inparnik etzôla bâ artzên da zerualdea jûn emantzan Patxi.

Jo do zeruko atea, Baitta, San Pedro atâ. Ea zein zan galdetu ementzion San Pedrok.

-Patxi-ermentarie-eantzu'ementzion.

San Pedrok ez ementzion sartzên utzi nai. Andra xâr'bat azaldu ementzan urdûntxe atezulôn. Patxi-ermentarie ikusi zônen oso lafitu ementzan eta, gaitzik eif etzeion, beâkatio ondoesanex asi ementzan: sekulako gizon ongi-ilea izen zala mundûn, da ôlako besta gauza asko.

Urdûn San Pedrok atea zâldu ementzion eta ala oafif Patxi-ermentarie zerûn emenda.

Oi ala bazan, sartu deilla calabazan.

(Recogido en Atáun hacia el año 1903)

Gritaba dando alaridos de vez en cuando; pero Pachi se hacía el sordo y allí le tuvo en tres años, hasta que le hubo derretido la pez calentándola con fuego.

Entonces ese diablo, sin ganas de entretenerse más con Pachi, se escapó a gran velocidad.

Pachi se quedó otra vez en el mundo.

Tiempo va y tiempo viene, por fin le llegó también a Pachi la hora de la muerte.

Cuando murió, se encaminó al Infierno, provisto de un martillo, un asador y tenazas.

Dan-dan-dan, golpeó con el martillo la puerta del Infierno.

-¿Quién es? -le gritaron de dentro.

-Pachi el herrero -les contestó.

Cuando esto oyeron, todos los diablos se agolparon a apuntalar la puerta a fin de que no se metiera Pachi el herrero.

Un diablo (pensando) que conocería si era o no Pachi el herrero, se puso a mirar de la rendija de la puerta.

Pachi le arrancó el ojo con el asador.

Otro (creyendo) que le había de reconocer por la voz, puso la oreja en la rendija de la puerta.

Pachi le arrancó la oreja con las tenazas.

Por fin, (viendo) que el Infierno no le recibía, se marchó Pachi hacia el cielo.

Ha golpeado la puerta del cielo. Y sale San Pedro. San Pedro le preguntó a ver quién era.

-Pachi el herrero -le contestó.

San Pedro no quería permitirle entrar.

Entonces apareció una anciana junto a la puerta. Cuando vió a Pachi el herrero, se apuró, y a fin de evitar que le hiciese daño, empezó a hablar bien de él: que había sido gran bienhechor en el mundo y otras muchas cosas por el estilo.

Entonces San Pedro le abrió la puerta, y así ahora Pachi está en el cielo.

Si eso ocurrió así, métase en calabaza.

XXXV

GAZTA ALA ERREGA (= LA SAL O EL REY)

Mundûn beste asko bezela, erege'atek ementzeuzken iru alaba.

Beifñ alaba zâfenâri galdetu ementzion: ¿zer deizkion: ni ala gazta da beafâgoko gauzea mundûn?

-Zu beafâgokoa zea gazta baño-eantzu'ementzion.

Galdêra berbera eif ementziên besta bi âlabârê.

Zâfenak bezela eantzu'ementzion batek; baño gatzênak esa'ementzion ze: Mundue zu bae izan litteke; baño ez gatz bae.

Como muchos otros en el mundo, un rey tenía tres hijas.

Una vez preguntó a la hija mayor: *¿qué te parece: yo o la sal es cosa más necesaria en el mundo?*

-Tú eres más necesario que la sal-le contestó.

La misma pregunta hizo también a las otras dos hijas.

Una le contestó como la mayor. Pero la más joven le dijo: *el mundo podría ser sin tí, pero no sin sal.*

Urdün eřege oi erabat sutu ementzan, eta bē mófoiai aindu ementziēn ze: alaba gatzēnāri, uřutiko mendi'atea eaman-da, an bizie kentzēko; ta aren begik eta biotza atā-ta, beāri ekar-zeko.

Eřegek aindu bezela, alaba oi mófoiak mendia eaman ementzoēn.

Txakur bat ē ākiā batēn jūn ementzan.

Mófoiak oso efukittu t'alkarī eitte ementzioēn: zetāko kendu bizie neskato gaixo oni? Obea dek, ofoko zakur oi il-da, beofen begik eta biotza eřegēri camatca.

Baitta esan da eif ē. Nařutu zakurē, ta kendu biotza ta bi begik eta, neskea mendīñ utzitta, jūn ementzien eřegeana.

Neskato gaixoa an ementzeillen mendīñ, jo batea ta jo bestea.

Alako'atēn etxe txuri'at ikusi ementzōn ta autza jūn ementzan. Aundizki'aten Palazioa ementzan ue.

Ango etxeoandrea bē neskamēkiñ labe-sue eitten ementziellen garai artan.

Deittu ementzōn atēn eta baitta galdetūre ea neskameik beartzoēn.

Lēngo neskamēk aurpegi illune jartzte ementzioēn, eta etxeoandrēi beai ē neskametzāko neskato apaintxoa zala ue iruitze'ementzitzaton.

Baño neskātōk beiz ē ue neskametzat artu zezala eřegu eitte'ementzion. Etxekoandrēk, efukittuta, aitzenēn artu eif ementzōn.

Eunero-eunero mendīa bialtze' ementzoēn artzai.

Ardik lařēn zeiltzen bittartēn, bea lora biltzēn ibiltze'ementzan. Ta lora orikiñ ango ermintta 'ateko Amaberjiñea apaintze'ementzōn.

Bein Amaberjiñēk poltsa txiki'at gatzte beteā emamentzion. Eta esā'ementzion ze: poltsaxo au kolkōn eaman beāzu beti, eta gauetan etxea jūn-da sutondōn jartzen zeanēn, aldiñ-aldiñ gatz ale'at sutā bota beāzu.

Amaberjiñēk esan bezela, gauero, sutondōn zeōn bittartēn, aldiñ-aldiñ, kolkoti atā-ta, sutā gatz ale'at botatze'ementzōn.

Besta neskame-mofoi danak bēla oartu ementzien zerbait sutā botatzen zōla, eta zořik kolkoti atātzen zittūla-ta zofitzuka ebāltze'ementzoēn.

Baño etxeoandrēk beti efuki aundie izete ementzion eta beti ondo artze'ementzōn.

Lorākiñ erminttea apaintzea jūntzan batēn, Amaberjiñēk esā'ementzion ze: gaur òloko eřittan pesta da, t'atza jūn beāzu.

—Baño ĵnola ardik zānduko 'ittut autza jūn da?

—Nik zanduko dittut.

—Jantzik ē eztauket ordea.

—Beida. Artu onoko intxaurrale au eta zāldu zazu.

Entonces ese rey se encolerizó completamente, y ordenó a sus criados que, llevando a la hija menor a una montaña lejana, le quitasen allí la vida, y que, arrancados los ojos y el corazón, se los trajesen a él.

Como se lo ordenó el rey, los criados llevaron al monte a esa hija.

También un perro se fué con ellos.

Muy compadecidos los criados, se decían mutuamente: *¿por qué quitar la vida a esta desgraciada niña? Mejor es matar ese perro y llevar al rey sus ojos y corazón.*

Y dicho y hecho. Despellejan el perro, le arrancan el corazón y los ojos y dejando a la muchacha en el monte, se fueron donde estaba el rey.

La desgraciada niña andaba allí en el monte de ceca a la meca.

Una vez vió una casa blanca y se acercó a ella. Era el palacio de un potentado.

En aquella hora la señora de allá estaba fabricando pan con sus criadas.

Llamó a la puerta y preguntó a ver si necesitaban criada.

Las viejas criadas le ponían cara oscura, y aun a la misma señora pareciale aquella niña demasiado fina para criada.

Pero la niña volvía a rogarle que la tomara por criada. La señora, compadecida, la tomó por fin.

Diariamente la enviaban al monte a apacentar ovejas.

Mientras las ovejas pacían, ella se ocupaba en recojer flores. Y con esas flores adornaba a la Madre Virgen de una ermita de allá.

La Madre Virgen le dió una bolsita llena de sal. Y le dijo: *esta bolsita la has de llevar siempre en el pecho y cuando, por las noches, vayas a casa y te coloques junto al fogón, has de lanzar al fuego un grano de sal de vez en cuando.*

Como La Madre Virgen se lo dijo, todas las noches, mientras se hallaba junto al hogar, arrojaba al fuego un grano de sal, de tanto en tanto, sacándola del pecho.

Las demás criadas y criados observaron luego que algo arrojaba al fuego, y (diciendo) que sacaba piojos del pecho, la trataban de piojosa.

Pero la señora le tenía siempre mucha compasión y siempre la trataba bien.

Una vez que fué a adornar la ermita con flores, la Madre Virgen le dijo: *hoy es fiesta en tu pueblo y tienes que ir allá.*

—Pero *¿cómo apacentaré las ovejas, yéndome allá?*

—Yo las apacentaré.

—Pero tampoco tengo traje.

—Mira. Toma esta nuez y ábrela.

Artu intxaure ta zaldu ementzôn, t' allako zilar-ariz eindako soñeko ta oñetakok ementzêren toloztauta bañûn.

Jantzi âtxek eta pestâ jûn ementzan. Berez neskato edera ementzan oso, ta, gañera alako soñekokiñ ikusitta, jende guzie aritze' ementzan.

Bê etxeoandrên seme zârçnak beâkiñ dantza eiñ ementzôn, ta geo illuntzealdên aren ondoen abittu ementzan, etxeaño laundu bear ziola-ta. Baño ez ementzôn ezautu zeif zan.

Efitti atâ zienên, neskato oñek motillêri esa'ementzion ze: atsei'zaun ementxe escitta, ni nekau naiz ta.

Esei ementzien, da motill oi lôk artu ementzôn.

Urdûn neskêk bê mendia aldeñ ementzôn. An jantzi bê soñeko zârû, ta beti bezela artaldekiñ etxea jûn ementzan.

Gau artan ê, kolkoti atâta, gatz atêk aldiñ-aldiñ sutaa botatze'ementziitûn. Gatzak zirt-zart eitten sutan, da besta neskamemoñiak, sutâ zofik botatzen zittûla-ta, zofizuka ebâli ementzoên.

Besta'atên, bê lorâkiñ erminttea apaintzea jûntzan batên, Amaberjiñek esa'ementzion ze: ôloko erittan gaur pesta da bâ, t' autza jûn beâzu.

—Baño ¿nola zandu ardik autza jûn ez-keo?

—Nik zânduko ittut.

—Ez dauket ordea nik soñekoik ê ôloko lekua jûteko.

—Oñoko ufirtz oñi kenduta ekai eazu ur alc'al.

Ekai ementzion bâ. Ta Amaberjiñek ur ale ue zâltzeko aindu ementzion.

Zâldu ementzôn da aalako urrezko soñeko ta oñetako edera emen zêren bañûn toloztauta

—Oñik jantzi-ta zoatz—esa'ementzion Amaberjiñek.

Jûn ementzan bâ pestâ. T'alako neska-gazte edera ta dotorea ikusitta, arittuik ementzôn jende guztie.

Eun artan ê bê etxeoandrên seme zârrenâkiñ dantza eiñ ementzôn. Motillek ez ezautu ue urdûn ê; baño eun ortan eastun bat ema'ementzion.

Illuntzealdea motil oi, etxeaño laundu bear ziola ta, ondoen asi ementziaton.

Efitti atâ zienên, neskêk esa'ementzion ze: ementxe atsei'zaun escitta, ni nekau naiz ta.

Esei ementzien bâ; ta geo motill oi lôk artu ementzôn, da neska bê mendia jûn ementzan.

Geo bê jantzi zârak artzea erminttâ jûn zanên Amaberjiñek esa'ementzion ze: Biar zue etxeoandrêk labesue do, ta opil bat citten zui uztêko esan bear diozu. Eta opil orên erdiñ sartu etxeoandrên senêk eman dizun eastun oi.

Tomo la nuez y la abrió, y dentro estaban plegados traje y calzado hechos de hilo de plata (extraordinarios).

Los vistió y se fué a la fiesta. De por sí era niña muy hermosa, y además viéndola con tal traje toda la gente se maravillaba.

El hijo mayor de la señora de su casa bailó con ella, y después hacia el crepúsculo vespertino, empezó a seguirla, (pretendiendo) acompañarla hasta su casa.

Cuando hubieron salido del pueblo, esa niña dijo al muchacho: *descansemos aquí sentados, porque yo me he fatigado.*

Se sentaron, y ese muchacho se durmió.

Entonces la muchacha se marchó a su monte. Allí se vistió su viejo traje, y como siempre volvió a casa con el rebaño.

También aquella noche arrojaba al fuego, de tanto en tanto, granos de sal, sacándolos del pecho. Las sales crepitaban en el fuego, y las demás criadas; criados la trataron de piojosa, porque (decían que) lanzaba piojos al fuego.

Otra vez que fué con sus flores a adornar la ermita, la Madre Virgen le dijo: *hoy es fiesta en tal pueblo, y es preciso que vayas allá.*

—Pero ¿cómo apacentar las ovejas yendo allá?

—Yo las apacentaré.

—Pero tampoco tengo yo traje para ir a un sitio así.

—Trae una avellana, quitándosela a ese avellano.

Se la trajo, pues. Y la Madre Virgen le ordenó abriese aquella avellana.

La abrió y dentro estaban doblados traje y calzado de oro (extraordinarios).

—Vístelos y márchate—le dijo la Madre Virgen.

Se fué, pues, a la fiesta. Y viendo a una joven tan hermosa y elegante, estaba maravillada toda la gente.

También aquel día bailó con el hijo mayor de su señora. El muchacho no la conoció tampoco entonces; pero aquel día le regaló una sortija.

Hacia el anochecer, ese muchacho, (pretendiendo) acompañarla hasta su casa, empezó a seguirla.

Cuando hubieron salido del pueblo, la muchacha le dijo: *descansemos aquí sentados, pues yo me he fatigado.*

Se sentaron, pues; y luego se durmió ese muchacho, y la muchacha se fué a su monte.

Después, cuando fué a la ermita a tomar su vieja vestimenta, la Madre Virgen le dijo: *Mañana tu señora tiene fuego de horno (hace pan), y le has de decir que te deje hacer un panecillo. Y en el centro de ese panecillo has de meter esa sortija que te ha dado el hijo de la señora.*

Geo, bê artaldea aufeti zôla, etxea jûn ementzan.

Urungo goizên etxekoandrêi éreguka asi emenzitzaion, opil bat eitten ari uztêko esanez.

Besta neskame guztik muturka asi emenzitzaion, ea segurotxôn ê zîtek jan bear zôn zofitzu arek eindako opille.

Alaxêrê ofâtio etxekoandrêk opil bat eitten utzi emenzion.

Ein ementzôn bê opill oi, eta baitta bañunen eaztune sartûrê.

Labeti opillek atâ zittuenên, danetan opillik edefena neskato arek eindakoa gertau ementzan. Ta beure, igurdîñ jateko, eaman âziñ ementzôn etxekoandrêk seme zâfenântzat.

Motill orêk, maien jañ zan urduko, opille erdibittu ementzon. T' antxe billau eaztune. Urdûn abixau ementzôn opill ue eintzôna jûteko bereana.

Au neskame-jendêk jakintzônen, an ementzan ixkimilla, Zorin bat billauko zôla segurôrê opillên bañunen, ementzioên danak.

Neskato gaixo ue jûn ementzân bâ motill aren maia, t' urduti artu ementzôên ezkontzeko lana.

Andi bêla ezkondu ementzien.

Gizona aundizkie zan, da inguruko érege ta besta aundizki askoi eztaietâ deittu ementziên.

Andragaiên aittêrê an ementzan.

Andragaiêk, bê aittêri jana gatz bae jar-tzêko, aindu ementzôn.

Geo bazkâlondôn jûn ementzan bê aitte oréana ta ea bazkârie ona altzeôn galdetu ementzion.

—Bazkâri edefa zan; gatzik bae eotea ze—eantzu'ementzion.

—¿Ez altzea akordatzen nola iltzeko bialdu ninduzun, gatza mundûn beafâgoa zala érege 'at baño, esan nôlako?

Au aittu zônen, érege orî naigabe'atek eman ementzion, eta bertan il ementzan.

Neska ue érege aren alaba zala, urdûntxe azaldu ementzan.

Geo senar-emaste orik ondo bizi ize'ementzien.

Oi ala bazan sartu deilla kalabazan.

(Recogido en Atáun hacia el año 1902)

XXXVII

KANILLO ARRANTZALEA TA KANILLO-TXIKI (= Canillo el pescador y Canillo el chico)

Mundûn besta asko bezela erri'aten Kanillo izena zôn arantzale 'at bizi ementzan.

Eun batên itxasôn arantzán zeilla, bixigu'at atâ ementzôn.

Después se marchó a casa con el rebaño delante.

A la mañana siguiente empezó a rogar a la señora, diciendo que le dejase amasar un panecillo.

Todas las demás criadas empezaron a reprenderla, (diciendo) a ver quién iba a comer el panecillo hecho por aquella piojosa.

Con todo, la señora le permitió hacer un panecillo.

Hizo ese su panecillo, y también metió dentro la sortija.

Cuando sacaron del horno los panecillos, el panecillo más hermoso resultó el amasado por aquella niña. Y la señora hizo que llevaran el mismo para el hijo mayor a fin de que lo comiese al mediodía.

Ese muchacho, en cuanto se sentó a la mesa, partió el panecillo. Y allí encontró la sortija. Entonces avisó que se le presentase el que hizo aquel panecillo.

Al saber esto la servidumbre femenina, allí hubo alboroto. Todas decían que, sin duda, habría hallado dentro del panecillo algún piojo.

Aquella pobre niña se fué, pues, a la mesa de aquel muchacho, y desde entonces tomaron el acuerdo de casarse.

En breve se casaron.

El marido era potentado, e invitó a la boda a muchos reyes y otros potentados de los contornos.

El padre de la novia estaba también allí.

La novia ordenó que a su padre sirvieran la comida sin sal.

Después de la comida se acercó a ese su padre y le preguntó a ver si estaba buena la comida.

—Era buena la comida; sólo que estaba sin sal—le contestó.

—¿No te acuerdas de cómo me mandaste para ser muerta porque dije que la sal era en el mundo más necesaria que un rey?

Cuando oyó esto, un síncope le dió a ese rey, y allí mismo se murió.

Que aquella muchacha era hija de aquel rey se descubrió entonces.

Después esos, marido y mujer, vivieron bien.

Si eso ocurrió así, métase en calabaza.

Bixigük esa' ementzion utzi zeiola libre.
Baño Kanillok ez ementzion utzi nai.

Urdün bixigük esa' ementzion: libre uzten badiäk, abeastuko aut.

Atzea itxasoa bota ementzön bixigu oi.
Eta geo sekulako abeastu ementzan.

Baño laixter ondasun guztik jan, eta beñio afantzëri ekin beañen gertau ementzan.

Beiz ê lêngo bixigue atâ ementzön. Eta bixigu orék esa' ementzion ze: gaur etxcakön bidea lêngengo alâzten zatân gauzea emanten badiäk, eundañoko abeastuko aut.

Eunero-eunero txakur txiki'at atâ oi emenzitzaion bidea, eta etzala berdin gauza aundie ta baietz aindu ementzion.

Eun artan bestëtan baño beandügo eñ emenzitzaion, da etxën ê luze itzita ementzëren.

Orëatio, nola txakufe irtengo zitzaion ze, bê seme Kanillotxikik irtë' ementzion.

Bêla abeastu ementzan Kanillo; baño bê semea an ufütiko itxasbazarënen zëdn etxabeltz batea betiko bialdu beaf; etxe ue ementzan bixigün etxea ta. Etxe artan, Kanillöri bixigün piguran agetu zitzaion deabru'at bizi ementzan.

Antxe bâ geatu ementzan Kanillo-txiki, deabrün mende, sekulan andi irteteko eskubi-deik izengo etzön etsipenën.

Cau batën bê etzanlekua zÿöla, uste baño ots geiao nunbait atâ, ta deabrük deandar eñ ementzion ze, beiz geldi eote ez bazan, itxasoa botako zöla.

Eta baitta eñ ê. Atëkiñ eo ots pixka'at atâ zön besta gau batën, deabru ofek artu ta itxasön ufütia bota ementzön.

Irarika-irarika goizaldeako orätio itxasbazarëa inguru ementzan.

An ikusi ementzittün legoi bat, uso'at eta txingurï'at, ildako beor zâr bat aufën zoela.

Kanillo-txiki ikusi zoenën, iruek oska jafi emenzitzaion: ¡gizon, gizon! ator unutzta.

Jün emenzitzaïen bâ, eta ze beartzoën galdetu ementziën.

—Iru eun ontan emen ai gaittuk beor zâr au, geon artan, beor bezela ezün erdibanätuik, eta ea ik erdibanätzen diuân—euntzu'ementziöen.

—Oinbeste cingo dizuët benepeiñ.

Ta legoiâi adagi danak izentatu ementziotzan; usöri beiz sabelak; eta txingurï, ezufek bën muñekiñ.

Iruék oso konprome geatu ementzien, eta Kanillotxikik aldeñ eñ ementzön geo.

Andi geroxâgo iruei buruatu emenzitzaïen ze, gizon aek alako banaketa edera eintziöla, eta eak beiz etzioëla ezertxörë eman.

—¡Gizon, gizon! ator unutzta—otseñ ementziöen.

Atzea Kanillo-txiki jün emenzitzaïen bâ ea ze ote zoën, da legoiak esa ementzion: aiñ

El besugo le dijo que le dejase en libertad. Pero Canillo no lo quería soltar.

Entonces el besugo le dijo: *si me dejas libre, te enriqueceré.*

Echó de nuevo al mar a ese besugo. Y después se hizo muy rico.

Pero luego consumió todos los bienes y se vió precisado a dedicarse de nuevo a la pesca.

Otra vez sacó el besugo anterior. Y ese besugo le dijo: *Si me das el primer ser que te salga al camino cuando estés hoy de vuelta a casa, te enriqueceré mucho.*

Todos los días le salía al camino un perrito, y (juzgando) que, de todos modos, no era gran cosa, se lo prometió.

Aquel día se le hizo más tarde que otras veces, y aun en casa habían notado la tardanza.

Por eso, en lugar de salirle el perro, le salió su hijo Canillo el pequeño.

Luego se enriqueció Canillo; pero tuvo que enviar para siempre a su hijo a una casa negra que había allá en lejana orilla marítima; pues aquella casa era la casa del besugo. En aquella casa vivía un diablo que se apareció a Canillo en figura de besugo.

Allí se quedó Canillo el pequeño, bajo el dominio del diablo, resignado a no tener jamás derecho a salir de allí.

Una noche, yendo a su camastro, metió, sin duda, más ruido de lo calculado, y el diablo le dijo a gritos que, si otra vez no se estaba quieto, lo lanzaría al mar.

Y así lo hizo. Otra noche en que (Canillo el pequeño) produjo con la puerta u (otro objeto) algo de ruido, ese diablo lo cogió y lo lanzó lejos al mar.

Nadando, nadando, arribó afortunadamente a la costa hacia el amanecer.

Allá vió un león, una paloma y una hormiga, que tenían delante una yegua muerta.

En cuanto vieron a Canillo el pequeño, se le dirigieron los tres a gritos: *¡hombre, hombre! ven acá.*

Se les acercó, pues, y les preguntó qué necesitaban.

—*Hace tres días que andamos aquí sin poder partir entre nosotros, de modo equitativo, esta yegua vieja, y a ver si tú nos las partes*—le contestaron.

—*Tanto como eso os lo haré cuando menos.*

Y al león le adjudicó todas las carnes; a la paloma a su vez, las entrañas; y a la hormiga, los huesos con su médula.

Los tres quedaron muy satisfechos, y Canillo el pequeño se separó luego.

De allí a poco se les ocurrió a los tres que, habiéndoles hecho aquel hombre tan satisfactoria partición, ellos no le habían dado nada.

—*¡Hombre, hombre! ven acá*—le gritaron.

Otra vez se les acercó Canillo el pequeño a ver qué tenían, y el león le dijo: *nos has*

banaketa edefa ein diuk eta guk ez diau ezer é eman. Bâ nik emango'iat gauza'at. Ara: LEGOI esaten deân bakoitzên legoi biurtuko aiz.

Urdûn'usôk eso'ementzion: uso esaten deân bakoitzên uso biurtuko aiz.

Eta txinguurik é esa'ementzion: TXINGURRI esaten deân bakoitzên txinguurî biurtuko aiz; baño ortâko nê bizkařeti puska'at kendu bear dik.

Kendu ementzion bâ txinguurî puska oi, ta iruei eskařikasko esan da aldeñ ementzôn Kanillo-txikik. Ta geo esan USO, ta uso biurtuta deabrûn etxabeltz aren ondoko intxaur gañeo jûn ementzan.

Eseitta euzkie artzên ementzeôn deabrue bê etxe aurfên. Neskamea beiz burue garbittu ta ořazten ai ementzitaion.

Usoa ikusi zônên neskamék esa'ementzôn: ¿ze uso edefa!

—Y bezela—eantzu'ementzion deabrûk.

—Zuk illezkořa dirudizu. ¿Nola bizie galdu lezakezu zuk?

—Iparáfemendin bizi'en nê anaie. Aren sabelên zeon erbi'at; erbi onen sabelên uso'at, eta uso onen sabelên ařautza'at. Ni ilko naue-nak ařautza ořekiñ bekokiñ jo bearko nenduken.

Au aittu zônên, Kanillo-txiki Iparáfemendia egâka jûn ementzan.

Mendi aren ingurûn etxe'at ikusi ementzôn, eta an deittu eta ea mořoitza artuko zoên galdetu ementzôn.

Baieztz, artzanzâko baten beařên zêrela ta geatzeko esa'ementzioên.

Urungo goizên artzai bialdu ementzôn nausik. Baño esa'ementzion Iparáfemendia ardik ez comateko, bestela ango deabru'atek ardi guzik galdu ringo littûzkêla ta.

Atârê Kanillo-txiki, bê ardikiñ, Iparáfemendia jûn ementzan.

Amaikâk ingurûn, deabrue gizon-piguran agertu ementzitaion.

Kanillo-txiki, LEGOI esanda, legoi biurtu emantzan, eta baita burûkan ekiñ é deabrûkiñ.

Ez batek eta ez bestêk ez ementzoeân alkar mendeatzen.

—¿Ai! ¿nê anaie emen baleo! —ementzion deabrûk.

—¿Ai, nê etxên goizeko amaikâtan eitten doên opille auan baneuke! —deadar eifî ementzôn Kanillo-txikik.

Burûkan aspertu zienên, bakoitzek bê aldêrdia jo ementzôn.

Ardik sekulan baño geiao jan ementzoeân: autza beifê ardik jûn ez ta laře aundie ta gozoo ementzoeân bâ.

Nausie asko ařittu ementzan ardik aifî betêk ikusi zittûnên.

Bigâfen eunên é Iparáfemendia jûn ementzan Kanillo-txiki bê ardikiñ.

hecho tan buena particiôn y nosotros no te hemos dado nada. Por lo tanto yo te daré una cosa. He aquí: cada vez que digas LEGOI, te convertirás en león.

Entonces le dijo la paloma: cada vez que digas USO (paloma), te convertirás en paloma.

También la hormiga le dijo: cada vez que digas TXINGURRI (hormiga), te convertirás en hormiga; mas para eso me has de arrancar un fragmento de mi espalda.

Le arrancó, pues, a la hormiga ese fragmento, y habiendo dado las gracias a los tres, se marchó Canillo el pequeño. Y después, habiendo dicho Uso (paloma), se fué, convertido en paloma, al nogal próximo a aquella casa negra del diablo.

Sentado delante de su casa, se hallaba tomando sol el diablo. Y la criada le estaba ascando y peinando la cabeza.

Al ver la paloma, le dijo la criada: ¿qué hermosa paloma!

—Como tú—le contestó el diablo.

—Tú pareces inmortal. ¿Cómo podrías tú perder la vida?

—En Iparáfemendi (monte de Ipararre) vive mi hermano. En su vientre hay una liebre; en el vientre de esta liebre, una paloma; y en el vientre de esta paloma, un huevo. El que me haya de matar a mí, debería herirme en la frente con ese huevo.

Al oír esto, Canillo el pequeño voló a Ipararremendi.

En las proximidades de aquella montaña vió una casa, y habiendo llamado en ella, preguntó si le recibirían de criado.

Le contestaron que, sí, se quedara, pues necesitaban a uno para pastoreo de ovejas.

A la mañana siguiente el amo le envió de pastor de ovejas. Pero le advirtió no llevarse oveja a Ipararremendi, pues de otro modo un diablo de allí mataría todas las ovejas.

Con todo, Canillo el pequeño se fué a Ipararremendi con sus ovejas.

A eso de las once, el diablo se presentó en figura de hombre.

Diciendo LEGOI (león), se convirtió en león Canillo el pequeño, y empezó a luchar con el diablo.

Ni uno ni otro conseguía vencer.

—¿Ah, si estuviera aquí mi hermano! —decía el diablo.

—Ah, si tuviera en la boca el panecillo que cuecen en mi casa a las once de la mañana. —exclamó Canillo el pequeño.

Cuando se hubieron cansado de luchar, cada uno se marchó por su lado.

Las ovejas comieron más que nunca; pues, como no iba allá nunca ninguna oveja, había pasto abundante y sabroso.

El amo se extrañó mucho al ver las ovejas tan repletas.

En el segundo día Canillo el pequeño se dirigió también con sus ovejas a Ipararremendi.

Etxeko neskamea atzegoti ementzjôn zelatan, Kanillo-txikik ze eitte'ote zôn jekin nai nunbait eta.

Amaikâk ingurûn agertu ementzan deabrue.

Kanillo-txikik, esan LEGOI, ta legoi biur-tuta ekiñ ementzion bufukan deabru ofi.

Ez ementzoën alkar mendentzen.

— ¡Ai, nê anaie emen baleo! —eitte ementzôn deabrûk.

— ¡Ai, nê etxên goizeko amaikâtan eitten doën opille auan banuke! —eitte ementzôn Kanillo-txikik.

Baitta neskamêk, ondoko sasi'aten atzeti zelatan eon, da ze esaten zoën aittu eñ ementziên.

Aspertu zienên, alkañi utzitta, bakoitze bê aldêrdia jûn ementzan.

Irugâren eunên ê Kanillo-txikik bê ardik Iparfâremendia eninan ementzittûn.

Neskamearê, aurfekôn bezela, atzeti ba ementzjôn. Opil bat ê ba ementzeaman baez-pazan.

Amaikâtan agertu ementzan deabrue.

Eltzen dio Kanillo-txikik legoi biur-tuta. Baitta bestêk ê.

Baño ez ementzoën urdûn ê alkar mendentzen.

— ¡Ai, nê anaie emen baleo! —deadar eitte'ementzôn deabrûk.

— ¡Ai, nê etxên goizeko amaikâtan eitten doën opille auan banuke! —bestêk.

Urdûn neskamêk, sasi atzên zoën lekuti, opille bota ementzion. Baitta laixter jan ê Kanillo-txikik.

Opil arekiñ asko albizittu ementzan Kanillo-txiki, ta bêlexe lufea botata mendeatu ementzôn deabrue.

Baitta bizie kendutaabela zaldûrê. An ementzôn erbie. Zâldu arêê sabela, an azaldu ementzan usoa. Usôrêê miu barune. T'an billau ementzôn afautza txiki'at.

Afautza oi artu zônên, uso biur-tuta itxasoko deabrûn etxeondoko itxaur gañea jûn ementzan. An, txingufi biur-tuta, itxoitten jafi ementzan.

Andi bêla deabrue etxeti atô ementzan. Eta itxaur-itxalên etzan da lotan jafi ementzan.

Urdûn Kanillo-txikik, bêta jetxi, gizon biur-tu ta deabrûri afautzea bekokiñ erdia bota ementzion.

Deabrue ilda geatu ementzan.

Kanillo-txikik bê burue libre ikusi zônên, andi agudo aldeñ ementzôn.

Bê eria jûn-da, ea Kanillo afautzalea nun bizi zan galdetu ementzôn.

Oloko etxetan bizi zala: baño Kanillo ez deitzeke geo ari, abeastu zan ezkeo etzôla izen ofenik nai ta, esan ementzioën.

La criada de casa iba más atrás a observarle, queriendo averiguar, sin duda, qué hacía Canillo el pequeño.

A eso de las once apareció el diablo.

En diciendo LEGOI (león) y convertido en león, Canillo el pequeño arremetió a ese diablo.

No se vencían.

— ¡Ah, si estuviera aquí mi hermano! —decía el diablo.

— ¡Ah, si tuviera en la boca el panecillo que cuecen en mi casa a las once de la mañana! —decía Canillo el pequeño.

Como la criada estaba atisbándoles por detrás de un zarzal próximo, les oyó lo que decían.

Cuando se hubieron cansado, se desasieron, y cada cual se fué por su lado.

También en el tercer día Canillo el pequeño llevó sus ovejas a Ipararremendi.

También la criada, como en la vez anterior, seguía detrás. Y llevaba un panecillo, por si era preciso.

A las once apareció el diablo.

Le arremetió Canillo el pequeño convertido en león.

Mas tampoco entonces vencía ninguno.

— ¡Ah, si estuviera aquí mi hermano! —exclamaba el diablo.

— ¡Ah, si tuviera en la boca el panecillo que cuecen en mi casa a las once de la mañana— (decía), el otro.

Entonces la criada le lanzó el panecillo desde el sitio en que se hallaba tras el zarzal.

Con aquel panecillo se reanimó mucho Canillo el pequeño, y luego derribando al suelo al diablo, lo venció.

También le quitó la vida y le abrió el vientre. Allí estaba la liebre. Abrióle también a ella el vientre, y allí apareció la paloma. También a la paloma le registró el interior. Y allí encontró un huevo pequeño.

Cuando tomó ese huevo, se fué, convertido en paloma al nogal próximo a la casa del diablo del mar. Allí, transformado en hormiga, se puso a aguardar.

De allí a poco salió de casa el diablo. Y echado a la sombra del nogal se puso a dormir.

Entonces Canillo el pequeño descendió y, convertido en hombre, apedregó con el huevo al diablo en el centro de la frente.

El diablo quedó muerto.

Cuando Canillo el pequeño se vió libre, se marchó presto de allí.

Yendo a su pueblo, preguntó dónde vivía Canillo el pescador.

Le contestaron que vivía en tal casa; pero que no le llamase Canillo, porque, desde que se hizo rico, no gustaba de ese nombre.

Jün da bâ etxe ortá, deitzen do atên, da baita Kanilo bea irten.

—¿Zu altzea Kanilo? —*esa'ementzion.*

Izen oi aittu zônên, Kanillok bekoki ilunc jarí ementzion, eta ez ementzion lufiñik cantzun.

—¿Ez altzea akordatzen nola bialdu ninduzun deabrün etxabeltzea?

Urdün ezautu ementzón Kanilok bê semea eta pozik etxên artu ementzón.

Andí aurea ondo bizi ize'ementzien.

Oi ala bazan, sartu deilla kalabazan.

(Contado en 1922 por María de Barandiarán, de Atáun)

Se dirige, pues, a esa casa, llama a la puerta, y le sale el mismo Canillo.

—¿Eres tú Canillo? —le preguntó.

Cuando oyó tal nombre, Canillo le presentó frente oscura y no le contestó palabra.

—¿No te acuerdas de cómo me enviaste a la casa negra del diablo?

Entonces Canillo reconoció a su hijo y le recibió gozoso en casa.

En adelante vivieron bien.

Si eso ocurrió así, métase en calabaza.

XXXVIII

ZAPATAITXIKIÑ IPUJE (=CUENTO DEL ZAPATERITO)

Mundün beste asko, bezela, erí 'aten zapatai txiki'at bizi ementzan.

Beti zapatea ein da zapateu ein, da ez ementzón sekulan zapataik eiten.

Oso pobre bizi ementzan.

Beñ, obeto bizi izeteko ustez, etxeti aldeñ ementzón.

Jür-da-jün, da jün-da-jün, d'alako'atên, etxe 'at billau ementzón.

Deitzen do atên. Da emakume 'at atá emenzitzaion.

Ea ostatuik emango zion gau artáko, galdetu ementzion.

—Pozik emango nizuke ostature—*cantzun ementzion emakume ofek—*; baño nê semea jigantea da, ta etxea datofenên emen billatzen bazaittu, jan eingo zaittu.

—Jigante'ateali ezetz bikatirê ez dilt nei ajolaik—*eso'ementzion zapataitxikiñ,*

Ajolaik ezpazion, sartzêko bâ esa' ementzion emakuma ofek. *Geo aparie ema' ementzion eta gambáko lastateia eama'ementzón lotá.*

An geatu ementzan zapatai gizaixoa lastateiko txoko'atên, gau artan ze gertau bear ote zitzaion billurêz. Ez ementzón lo gure aundik.

Gerógoko 'atên dan-dan-dan ate otsa aittu amentzón.

Jigantea ementzan. Etxên sartu zaneke usanka asi ementzan, emen gizon afotzen hat badao, esanez.

—Bai; lastateiñ ortxe zeok gizon bat; baño jigante 'ateali ezetz bikatirê ez diola ajolaik esan dik—*cantzun ementzion bê amak.*

Oaintxe ikusiko deu bâ esan-da, eskillurâk gora lastateia abittu ementzan.

Zapataitxikie billurêz ementzeôn bê txokôn. Gizaixók indaíik ez ementzeuken; baño bai eztaíi edera t'ots mardulêrê.

Ta jei zeôn tokilti tu ¿ze beardek emen? deadar ein ementzion jigantêri.

Como muchos otros en el mundo, en un pueblo vivía un zapaterito.

Ocupado siempre en fabricar zapatos, nunca, sin embargo, terminaba un zapato.

Vivía muy pobremente.

En cierta ocasión, aspirando a mejor vida, se marchó de casa.

Andar y andar, andar y andar, y en esto encontró una casa.

Llama a la puerta. Y salió una mujer.

Le preguntó si le daría hospedaje para aquella noche.

—*Custosamente le daría hospedaje—*le contestó esa mujer—*pero mi hijo es gigante, y si le encuentra a Ud. aquí cuando vuelva a casa, le comerá.*

—*No me importa por un gigante ni por dos—*le dijo el zapaterito

Esta mujer le contestó que entrara, si eso no le hacía mella.

Después le sirvió la cena y le condujo a dormir al pajar del desván.

Allí se quedó el pobre zapatero en un rincón del pajar, temblando ante lo que podría sucederle aquella noche. No tenía mucho sueño.

Más tarde oyó ruido en la puerta *dan-dan-dan.*

Era el gigante. En cuanto entró en casa empezó a husmear, diciendo: *aquí hay algún hombre extraño.*

—*Si: ahí en el pajar está un hombre; pero ha dicho que no le importa por un gigante ni por dos—* le contestó su madre.

—*Ahora lo veremos—* dijo, y emprendió la subida por las escaleras hacia el pajar.

El zapaterito estaba temblando en su rincón. El pobre no tenía fuerzas; pero sí buena garganta y voz gruesa.

Y levantándose de donde estaba ¿qué buscas aquí? gritó (dirigiéndose) al gigante.

Ez ementzan eze ikusten, d' alako ots izugarie aittu zônên, jigantea beârê zerbaitt ikâtu eîñ ementzan ofâtio.

Gaitz ustez ez baño aren aixkietasunên billa zeotofek esa'ementzion jigantêk.

—Ala bâ ondo zeok; bestela... ez geo nekîñ txantxatan ibilli.

Pakêk eîñ'ementzittuen bâ, ta aidi auêa alkafekîñ etxe artan bizi izeteko itz eîñ ementzoên.

Beîñ mendî'atea jûn ementzien da keiza 'at oso betea billau ementzoên.

Jigantêk, eldu puntati-tta, bêrâño keiza oi makurtu ementzôn. Eta bîk gogor keiza-jatêri ekîñ ementzioên.

Jigantêk zapataitxikie baño lên naikoa eîñ ementzôn, eta itxasi-tta zeuken aldarâri utzi eîñ ementzion. Urdûn keizoa lên bezela zuzen zutillu ementzan eta bêkiñ zapataitxikie jaso ementzôn.

—¿Zer dâbillek? —galdetu ementzion jigantêk.

—Nê liraintasune ezaltzen natxeillek—cantzu'ementzion zapataitxikîk.

Besta'atên urutiko leiza'atea jûn ementzien. Leize artan irausuga'at bizi ementzan. Ta irausugea akâizeko asmoa artu ementzoên. An con ementzien puskâ'atên leiza atakan, izi oi noiz atâko ote zan zai.

Baño izik agertzen ez da, beorên billa zeîñ barua sartu txotxala-motx eîñ ementzoên.

Zapataitxikîri tokau emenzitzaion.

Sartu ementzan bâ leizên.

Irausugêk, ikusi zôneco, eldu ortzakiñ gefi-gefiti, ta kampoa ementzaman.

Jigantêk, ala bê laune irausugên ortzetan ikusi zônên; maillu 'atekiñ jo burân da bertan akâtu ementzôn irausugea.

Zapataitxikie, bê burue libre arkittu zônên, ez ementzan asafe. Baño alârê jigantêri, bekokié zimiurtuta, zofoiz eitte ementzion ze: ea zetâko irausugea akâtu zôn, beak, minga-ñeti ïxâsinda, bizi-bizik zeakafela, bear zan lekua amateko asmôn da.

—Bâ, irausugêk i galtzeko zorîn cakařela uste niân nik cantzu'ementzion jigantêk.

—Ez dek oi ala. Bizi-bizik neakafêân nik, geo nai geudûna beâkiñ eitteko.

Inguru atako erego' atek eundañoko abcastasunek ainduta ementzeuzken irausugên burue amaten zionâri.

Zapataitxikîk, kendu burue irausugêri jigantên ixilik, eta eregêri caman ementzion.

Eregek abcastasunez bete ementzôn, eta gue zapataitxikie, sekulako abcastuta bê eria biurtu ementzan.

Oi ala bazan, sartu deilla kalabazan.

Nada se veía, y, al oír voz tan espantosa, el mismo gigante se asustó algo.

El gigante le dijo que venía, no con mala intención, sino por solicitar su amistad.

Si es así, esta bien; si no... no anden conmigo en bromas.

Hicieron, pues, las paces, y se comprometieron a vivir juntos en aquella casa en adelante.

Una vez se fueron a una montaña y descubrieron un cerezo muy cargado de fruta.

El gigante, agarrando por la punta al cerezo, lo bajó hasta el suelo. Y ambos comenzaron a comer cerezas con apetito.

El gigante se hartó antes que el zapaterito, y abandonó la rama que tenía asida. Entonces el cerezo se enderezó como estaba antes y elevó consigo al zapaterito.

—¿En qué andas? —le preguntó el gigante.

—Estoy demostrando mi agilidad —le contestó el zapaterito.

En otra ocasión se fueron a una caverna lejana. En aquella caverna vivía un dragón. Y tomaron la decisión de matar al dragón. Y allá estuvieron largo tiempo en la boca de la caverna, esperando a ver cuándo salía ese monstruo.

Pero como no aparecía el monstruo, echaron suertes a ver quién debía penetrar dentro de la caverna a buscarlo.

Le tocó al zapaterito.

Entró, pues, en la caverna.

En cuanto le vió el dragón, le agarró con los dientes por la cintura y le llevaba hacia fuera.

Cuando el gigante vió así a su compañero entre los dientes del dragón, mató al dragón golpeándolo en la cabeza con un martillo.

El zapaterito, al verse salvo, no se hallaba descontento. Con todo, frunciendo el entrecejo, reprendía agríamente al gigante diciendo a ver por qué había matado al dragón, puesto que él (el zapaterito) lo traía vivo tirándole de la lengua, con el fin de llevarlo donde conviniera.

—Pues yo creía que el dragón te traía a punto de perderte—le contestó el gigante.

—Eso no es así. Yo lo traía vivo, a fin de hacer después con él lo que se nos antojara.

Un rey de aquellos contornos tenía prometidas grandes riquezas a quien le llevase la cabeza del dragón.

El zapaterito quitó la cabeza al dragón a ocultas del gigante y se la llevó al rey.

El rey lo llenó de riquezas, y nuestro zapaterito, sumamente enriquecido, volvió a su pueblo.

Si eso fué así, métase en calabaza.

(Contado por mi madre, por los años 1900 a 1904)

ZAPATAITXIKI ERRUKITSUN IPUIE

(= EL CUENTO DEL ZAPATERITO COMPASIVO)

Mundûn beste asko bezela, erî 'atên zapataitxiki'at bizi ementzan.

Jardun-da-jardun bê lantegîñ, eta sekulan ez ementzôn oñetako'at tajutzen.

T'ez ementzôn ezerê irâzten, eta gizâixoa oso beartuik bizi ementzan.

Eun batên eskale'atek atea jo ementzion.

Ez ementzeuken ogi'at beste jân-gauzaik.

Alârê ogi oi, oso-osoik, jaïnkôn-izenekôri ema'ementzion. Aintxen erukitsue izen gizâixoa.

Urdûn eskalêk somprallu'at eskiñi ementzion, esanez: tori somprallu au, la, orrekîñ zailtzen artên, ez da zûtzat gauza izkutukoik izengo, danai igarîko diezu.

Andi aurfê ez ementzan gauza izkutukoik zapataitxikintzat, dana igartze'ementzôn.

Sekulako izentatue eif ementzan bêlexe, t' aren entzuerâ alde guztitan bareatu ementzan.

Erege'atek jakîñ ementzôn nolako igarilean zapataitxiki oi ta bê etxea deittu ementzion.

Baitta jûn ê zapataitxikie. Baño ez uste eze igarî beafik izengo zônîk, eta ez ementzôn sompralluik eaman.

Eregek, komunekôkiñ kaja eder bat bete ta, ondo itxik, zapataitxikiñ aurfê eamateko aindu ementzôn, ea bafûn zer zeukên asma-tze'ote zôn.

Zapataitxikie, sompralluik ezta, oso lafittu ementzan urdûntxe.

Ta ba ementzôn, ôloko gauza goaitgafîn bat gertatzen zitzaionên, kaka zâr bat oaintxe eateko oiturea.

Baitta bê burue alako kaja eder aren aurfên tkusi zônên, kaka zâr bat oaintxe deadar eif ementzôn.

Oixe zala bâ kaja bafûn zeona, t'asmau zôla ta eundafîoko pestea eif ementzioên.

Beizê zerbait igarîtzeko ainduko zioên billufêz, eun batzûtâko bê etxea jûteko baimena eregeri eskau ta aldeif ementzôn.

Geo bê somprallu oi'artu ta atzea eregên etxea jûn ementzan.

Eregiña aur eitteko ementzeôn eta eregek aurfêz jakin nai semea ala alaba ingo zôn, da zapataitxikiri galdetu ementzion.

Zapataitxikik es' ementzion ze: euzkialdêrdi'ateti beidau ezkeo, semea eingo dôla deizkiot; eta besteti beiz, alaba eingo dôla.

Nikê bazêkiât oinbeste —esa'ementzion eregek—, eta presondegîn sartu ementzôn.

T'andi eun batzûtâ eregiñak semea t'alaba eif ementzilûn.

Como muchos otros en el mundo, en un pueblo vivía un zapaterito.

Por más que trabajara en su taller, jamás conseguía terminar un zapato.

Y no ganaba nada, y, el pobre vivía muy necesitado.

Un día llamó a la puerta un mendigo.

No tenía más comestible que un pan. Con todo, entregó al pordiosero ese pan todo entero. ¡Tan compasivo era, el pobre!

Entonces el mendigo le ofreció un sombrero, diciéndole: *accepta este sombrero, y mientras lo uses, no habrá para tí cosa secreta, todo lo adivinarás.*

En adelante no había secretos para el zapaterito, todo lo adivinaba.

Luego se hizo muy renombrado, y su fama se difundió por todas partes.

Un rey llegó a saber cuán (excelente) adivino era ese zapaterito y le llamó a su casa.

Y el zapaterito se marchó. Mas no sospechando que iba a tener necesidad de adivinar, no llevó el sombrero.

El rey ordenó que presentaran al zapaterito una hermosa urna llena de excrementos de retrete bien cerrada, a ver si acertaba lo que dentro contenía.

Entonces el zapaterito se apuró mucho, puesto que no tenía consiég el sombrero.

Y cuando le ocurría alguna cosa así, desagradable, tenía costumbre de decir: *jun viejo estiércol ahora!*

En efecto, cuando se vió delante de aquella hermosa urna, exclamó: *jun viejo estiércol ahora!*

Que precisamente eso estaba contenido dentro de la urna y que, por lo tanto, lo había adivinado (le dijeron), y le hicieron una gran fiesta.

Teniendo que otra vez le ordenaran adivinase alguna cosa, pidió al rey permiso para ir a su casa por unos días y se marchó.

Después, provisto de ese su sombrero, volvió a la casa del rey.

La reina estaba en cinta y el rey quería saber de antemano si daría a luz hijo o hija, y preguntóselo al zapaterito.

El zapaterito le dijo: *observándola por un lado, me parece que parirá hijo; y por el otro (me parece) que parirá hija.*

También sé yo tanto—le dijo el rey—, y lo metió en la cárcel.

Y de allí a unos días la reina dió a luz hijo e hija.

Zapataitxikik asnau zôla bai, ta presondegitti atâ zezêla gizon ue aindu ementzôn efegek.

Ta gëo zapataitxikiri eundañoko pesta aundie eiñ ementziôen.

Besta 'atên efegek esa'ementzion ze: beida, nê alabak gauero oñetakök ufätzen zêtuk: nun ufätze'ittün igafi bear diok.

Gau artan zapataitxikie efegên alaba bizi zan ingurûn jañi ementzan, zertan ibiltze'ote zan obelo zelat eitteatio.

Gaur-erdi aldên neskatx oi an dijoa aidez, bealdïko erân, odei guztïñ azpitti ta sasi guztïñ gañeti esan da.

Baitta zapataitxikierê, itz orïk berberak esanda, an dijoa atzeti.

Ala, bata bestên ondoen, ufûtiko efegë 'aten etxea jün ementzien.

An efegên alaba oi gau guztïñ dantzan ibilli ementzan, aik eta oñetakök ufau zittün arte. Geo, goiz alde ingurûn, esan odei guztïñ azpitti ta zasi guztïñ gañeti, ta etxea jün ementzan.

Baitta zapataitxikierê. Baño sasi guztïñ gañeti esan bearên, sasi guztïñ azpitti esan, da sasipeik sasipe jün ementzan, erabat gorputz guztie ufaua.

Geo efegëri agertu ementzion zertan bê alabak oñetakök ufätzen zittün. Da alaba oi, plazên erdiñ ere ementziôen.

Zapataitxikiri beiz efegek abeastasun undik emo'ementziotzan.

Oi ala bazan, sartu deilla kalabazan.

(Referido a principios de este siglo por mi difunta madre D.^{ña} María de Ayerbe, natural de Atáun).

XLIII

IRE GOGAMENA NERETZAT, NERE DIRUA IRETZAT

(= TU ALMA PARA MI, MI DINERO PARA TI)

Mundûn beste asko bezela, bi anie asi ementzion abadetäko ikasten. Baño pobrêk izen da kaferêri utzi bearên gertau ementzien.

Beingo 'atên mendia jün ementzien, eta an gizon bat billau ementziôen. Eta gizon arek ea ze eitten zoên galdetu ementziên.

—Apezcläko asmôn asi giñen; baño diruik baez gertau bearên gertau giñen—cantzun zioên.

Urdün gizon arek esa' ementziên: nik emango izuêt zaku 'at bete urê eta baso 'at; emendi urte beteako asmatzen bâzuia basoa zêkiñ eiñe dan, züntzat izen deilla zaku-urêa, ta bestela nêtzako izen dittezela zün goamenak.

Bi anaiêk etxea jün ementzien, eta Jainkôri maiz efëzatzë' ementziôen arën baso ue zêkiñ eiñe zoên azaldu zeizkiela.

Puesto que el zapaterito había acertado, el rey mandó que sacasen de la cárcel a aquel hombre.

Después hicieron al zapaterito una gran fiesta.

En otra ocasión le dijo el rey: *mira, mi hija rompe el calzado todas las noches: tienes que adivinar dónde lo rompe.*

En aquella noche el zapaterito se alojó en las cercanías de donde vivía la hija del rey, con el fin de vigilar en qué se ocupaba.

Hacia la media noche allá va esa muchacha por el aire, a gran velocidad, después de decir: *por debajo de todos los cielos y por encima de todas las zarzas.*

También el zapaterito, después de decir esas mismas palabras, allá va por detrás.

Así, el uno tras la otra, llegaron a casa de un rey lejano.

Allí esa hija del rey se entretuvo bailando durante toda la noche, hasta que hubo roto el calzado. Después, hacia la madrugada, diciendo *por debajo de todos los cielos y por encima de todas las zarzas*, se fué a casa.

También el zapaterito. Pero en lugar de decir *por encima de todas las zarzas*, dijo por debajo de todas las zarzas, y se marchó por debajo de las zarzas con el cuerpo totalmente arañado.

Después declaró al rey cómo rompía el calzado su hija. Y esa hija, puesto que era bruja, la quemaron en medio de la plaza.

En cambio al zapaterito el rey le colmó de abundantes riquezas.

Si eso fué así, métase en calabaza.

*Urtea betetzeko eun bat palta zala, anai
âtake 'at media jûn ementzan, ta an leize 'aten
atakan jafi ementzan.*

*An zelatan zeola, deabrue ikusi ementzôn
sorgiû batekiû dantzan.*

*Eta alako 'atên deabrûk sorgiûneri esa'
ementzion: biar garai ontâko etortzeko zêtunat
bâ nik bi gazte.*

—¿Zê eittea? —*galdetu ementzion sorgi
ûnek.*

—*Baso 'at eman nênan: asmatzen baldin
bazoên zêkin eiñe zan, zaku-urê 'at ântzako
izetekôn, eta bestela ân aninâk nêtzako izete-
kôn.*

—¿Zêkiû eiñe da bâ basoa?

—*Ôstielan da launbatên ebaittako azkaza-
lakiû.*

*Leize atakan zôn motillek izpitta guztie
aitu ementziên.*

*Urûngo eunên anaie bîk mendira io emen-
tziên eta deabrue zaldi gofi 'aten gañên agertu
ementzitañên, eta galde ementziên:*

—¿Bâkizua zêkiû eiñe dan basoa?

—*Ôstielan da launbatên ebaittako azkaza-
lakiû—eantzu' ementzioên.*

*Zaku-urêkiû bi anaiêk apaietâko ikas-
teko bear aiñe ize ementzôên.*

(Contado en 1929, por D.ª María de Barandiarán, de Atáun).

XLIV

BI ZINTZO, ERO BAT

(=DOS CUERDOS, UN LOCO)

*Mundûn beste asko bezela, etxe 'atên bizi
ementzan ama iru semekiû. Bi seme, zintzok
ementziên; bestea erdi-eroa.*

*Amo gaixotu eiñ ementzan. ta meikûk ur
berolan mañu 'at artzêko aindu ementzion.*

*Bi anai zintzok mendia lanca jûn bear
ementzôên, da etxeti atâtzekôn beste anaiêri
ure berotuta amañi mañue emateko esa'emen-
tzioên.*

*Baita poñon aundi 'atên ure irâkiñaziñ,
da artu ama oian zôn lekuli ta poñonoko ur
irâkiñetan sartu ementzôn. Ceo andio atâzzen
do ama ilda, ipintzen do oian esetta: jâzten dio
soñekoa, ta sartu gerûñ liñaie eta jârtzên do
ardatzên ai balitz bezela.*

*Hunârên etortzen die beste bi anaiêk eta
galdetzen dioin:*

—¿Ama nola zeok?

—*Ôndo. Mañue eman-da edarki sendau
deât. Ardatzên ai dek oian.*

*Jûn emen die bâ amân apusuntua, ta an
ama gaixoa ilda billau ementzôên.*

*Oso pobrêk ementziên, ta nunbait eze
billatze ote zôên saiau bear ziela ta artu bizka-*

Cuando faltaba un día para cumplirse el año, uno de aquellos hermanos se fué al monte y allí se colocó en la boca de una caverna.

Estando allí al acecho, vió al diablo bailando con una bruja.

Y en esto el diablo dijo a la bruja: *mañana para esta hora tengo (comprometidos) a venir dos jóvenes.*

—¿A qué? —le preguntó la bruja.

—*Les dí un vaso: con la condición de que si acertaban de qué estaba hecho, fuése para ellos un saco de oro, y de lo contrario, fuesen para mí sus almas.*

—¿De qué está, pues, hecho el vaso?

—*De uñas cortadas en viernes y sábado.*

El muchacho que estaba en la boca de la caverna les oyó todo el diálogo.

Al día siguiente ambos hermanos subieron al monte y el diablo les salió montado en un caballo rojo, y les preguntó:

—¿Sabéis de qué está hecho el vaso?

—*De uñas cortadas en viernes y sábado*—le contestaron.

Con el saco de oro los dos hermanos tuvieron lo suficiente para estudiar para cura.

Como muchos otros en el mundo, en una casa vivía una madre con tres hijos. Dos hijos eran cuerdos: el otro, medio loco.

La madre enfermó, y el médico le prescribió que tomase un baño de agua caliente.

Los dos hermanos cuerdos tenían que ir al monte a trabajar, y, al salir de casa, encargaron al otro hermano que, calentada el agua, diese un baño a la madre.

En efecto, habiendo hervido el agua en una gran caldera, y tomando a la madre de la cama en que se hallaba, la metió en el agua hirviente de la caldera. Después saca de allí a la madre muerta, la pone sentada en la cama; le viste el traje, y aderezándole la ruca en la cintura, la coloca como si estuviera hilando.

Al anochecer vuelven los otros dos hermanos y le preguntan:

—¿Cómo está la madre?

—*Bien. Habiéndole dado el baño, la he curado muy bien. Ahora está hilando.*

Se trasladan, pues, al dormitorio de la madre, y allí encuentran muerta a la pobre madre.

Eran muy pobres, y decididos a indagar si en alguna parte hallaban algo, y poniéndose al

rên, iruen artên, ataike atalarie ta mendi 'atea jûn ementzien.

Illunâfên aitz aundo 'aten gañea, ên ate ofekin, io ementzien, antxe gaue pasatzeko asmôn.

Andi bêlako 'atên lapur sail bat etoi ementzan arbola aren beân azpia.

Ta arbola ipurdûi su eiñ-da apurie moldâ-tzen asi ementzien.

Adagi puska 'at jafi emenzoên zartagiñ eřetzen.

Bittartên iru anaiêk ixilik ementzêren. Baño alako 'atên motil erdî-eroa asi ementzan bestêri esaten: ni txix gurêk natxôt.

—Ei' zak bâ pixkaka-pixkaka onokontati, eantzun ementzioên.

Eiñ ementzitûn bai bata ta bai bestea, eta dana lapurên zartagaia eroi ementzan.

¡Ue lapurên poza!

—¡A gure Jaungoiko ona! — deadar eite' ementzoên—guri koipea ta gantza bialtzen diutza zeruti.

Apalondôn, zittuen dirûk kontatzen asi ementzien, eta ala ai ziela, iru anaiêk gañeti atalarie bota ementziên. Lapur batzûk an il ementzien ta bestêk ikâtuta andi aldeiß ementzoên diru guztik aitz ondôn utzi-ta.

Urdûn iru anaiêk jetxi ta azpîn geatu zien dirûk bildu ta etxea jûn ementzien.

Andi aŭfea oso ondo bizi ize ementzien.

Au ala bazan sartu deilla calabazan ta atâ deilla Bitorî'ko plazan.

hombro entre los tres el portón del zaguán, se fueron a un monte.

Al anocheecer se subieron a un corpulento roble con ese su portón, proponiéndose pasar allí la noche.

De allí a poco tiempo un grupo de ladrones vino debajo de aquel mismo árbol.

Y haciendo fuego en la base del árbol empezaron a preparar la cena.

Pusieron un trozo de carne a freir en la sartén.

Entretanto los tres hermanos permanecían en silencio. Pero en esto el muchacho medio loco empezó a decir a los otros: yo tengo ganas de orinar.

—Hazlo, pues, poco a poco, por este lado, le contestaron.

Hizo lo uno y... lo otro, y todo cayó en la sartén de los ladrones.

¡Era de ver la alegría de los ladrones!

—¡Oh, nuestro buen Dios! —exclamaban— a nosotros nos envía del cielo grasa y manteca.

Después de cenar empezaron a contar los dineros que tenían, y estando así ocupados, los tres hermanos les lanzaron de arriba el portón. Algunos ladrones murieron allí y los otros huyeron asustados de allí dejando todos los dineros debajo del roble.

Entonces los tres hermanos bajaron y recogieron los dineros que habían quedado debajo y regresaron a casa.

En adelante vivieron bien.

Si esto ocurrió así métase en la calabaza y salga de Vitoria en la plaza.

(Contado en 1927, por Doña María de Barandiarán, de Ataun).

XLV

SORGIÑ GAIZTON IPUIE (= EL CUENTO DE LA MALA BRUJA)

Mundûn beste asko bezela, eri 'atên senar emazte gazte 'atzûk bizi ementzien.

Abeatsak ementzien eta oso ondo bizi zienak.

Ba ementzoên euzkie baño ederragoko semetxo 'at ê.

Beñ andra gaztea bê ume ofekiñ lizar baten itzalên zeola, atso zár bat aldeatu ementzizaion, ta esa' ementzion: ¡Nai al dezu illea ofaztu?

—Ez, ez dauket beañik—eantzun ementzion andra gaztêk.

—Illea oso nâstuike daukezu eta zerbait zuzentzea obe izengôzu. Neonek ofaztuko 'izut.

—Oinbesteaño diozun erkeo, ofaztu iazu bâ—esa' ementzion azkenên, eta bê burue atso aren eskûtan jafi ementzôn.

Baño atso ue sorgiñe ementzan, eta andra gatzêri buruti ofâtz buru—beltz bat sartu ementzion.

Como otros muchos en el mundo, en un pueblo vivían marido y mujer jóvenes.

Eran ricos y vivían bien.

Tenían también un hijito más hermoso que el sol.

Hallándose una vez la joven señora con ese su niño a la sombra de un fresno, se le acercó una mujer vieja y le dijo: ¡Quiere U. peinarse el cabello?

—No, no tengo necesidad de ello—le contestó la señora joven.

—Tiene U. el cabello muy desgreñado y le fuera a U. mejor arreglarlo algo. Yo misma se lo peinaré.

—Ya que lo dice U. tanto, péinmelo—le dijo al fin, y puso su cabeza entre las manos de aquella mujer.

Pero aquella mujer era bruja, y metió a la señora joven en la cabeza un alfiler de cabeza negra.

Eta andra gazte ue instanteko uso biurtu eta egāka jūn ementzan.

Urdūn atso gaizto ue, umea mālēn artuta, itzalēn patxāra ederēn jafī ementzan.

An zijōtzen batzūk ea zeintzan galdetu ementziōēn. Eta bea zala umetxo aren ama eantzute' ementzōn.

Ea bā nola al littekēn, ume aren ama aalako emakume gazte eder bat zala-ta.

Baietz, bea zala; bea eziñ ikusi zōn sorgiñen batek zatartu eta zār-itxurea eman bazion ē.

Ala zion ezkeo egie izengo zala ta etxea eaman ementzōēn. Eta ango etxeoandra bizi ize' ementzan puska 'atēn.

Askotan etxeo bātzan uso txuri pollit bat agertze' ementzan.

Nausie uso ue afapatzeko asmōtan ementzeilen beti. Baño etxeoandra sorgiñek ez ementzōn iñolārē nai. Ea zeiteko zōn uso sakatz ue esate' ementzion.

Noaizbaitt ē ofātio nausi ofek usoa afapau ementzōn, t' an ementzeailen eskūkiñ leundūz. Ala zeilela, burūn zerbait zeukena igafi eifi ementzion.

Baitta obeto beidau-ta, ofātzburu-beltza argittu eta atā eifi ementzion.

Instanteko uso ue emakume biurtu ementzan.

Nausik bōlexe bē lōngo andrea zana ezautu ementzōn.

Geo andra gazte ofek gertaizo guzie kontau zōnēn, atso zār sorgiñ ue, eñiko plazā eaman-da, bertan ofe ementzōēn.

Andi auēn oso ondo bizi ize' ementzien.

Oi ala bazan

Sartu deilla kalabazan

T' atā deilla

Bitorī'ko plazan.

(Contado por mi difunta madre Doña María Antonia de Ayerbe, de Ataun, hacia el año 1902).

Y aquella señora joven se convirtió al instante en paloma y se fue volando.

Entonces aquella mala mujer, tomando al niño en el regazo, se colocó en la sombra en elegante postura.

Algunos que pasaban por allí le preguntaron quién era. Y contestaba que ella era la madre de aquel niño.

A ver cómo podía ser aquello (le replicaban), puesto que la madre de aquel niño era una tan joven y hermosa mujer.

Que sí, que ella era (volvía a contestar); si bien la había afeado y le había dado figura de vieja alguna bruja que no la podía ver.

(Creyendo) que sería verdad, ya que lo decía, la llevaron a casa. Y por algún tiempo vivió como señora de allí.

Muchas veces aparecía en la huerta de la casa una paloma blanca linda.

El señor andaba siempre con intentos de cazar aquella paloma. Pero la señora bruja no lo quería en ninguna forma. Le decía a ver para qué quería aquella paloma feucha.

Alguna vez, sin embargo, ese señor cogió la paloma y allí la andaba acariciando con las manos. Andando así, le observó que tenía algo en la cabeza.

En efecto, habiéndola observado mejor, descubrió el alfiler de la cabeza negra y se lo sacó.

Al instante aquella paloma se convirtió en mujer.

El señor reconoció al punto que era su primera mujer.

Después, cuando esa señora joven hubo referido todo lo acontecido, a aquella vieja mujer bruja, trasladada a la plaza del pueblo, la quemaron allí mismo.

En adelante vivieron muy bien.

Si esto ocurrió así

Métase en la calabaza.

Y salga

De Vitoria en la plaza.

XLVI

LABESUE EGURSORTAK ETA SARIE (= FUEGO DE HORNO, HACES DE LEÑA Y PREMIO)

Mundūn beste asko bezela, erī 'atēn bizi ementzan ama bat iru semeikiñ.

Amak labesue eitteko asmao artu ementzōn, eta labenکو egur billa mendia bildu ementzittūn bē motiko orik.

Egur sortea laxtefēna ekartzen zōnui opillik aundiña emango ziola esa' ementziēn.

Motiko orik jūn emendie bā mendia, ta baitta egurē bildu-ta sortāk eñ da etxea ementzeortzen.

Ibai batēn pasau bear ementzōēn.

Como otros muchos en el mundo, en un pueblo vivía una madre con tres hijos.

La madre se propuso hacer fuego en el horno (hacer pan), y envió en busca de leña para el horno a esos sus muchachos.

Les dijo que regalaría el panecillo mayor al que más presto trajera el haz de leña.

Se van, pues, al monte esos muchachos, y recogida la leña y hechos los haces, volvían a casa.

Tenían que atravesar un río.

Bi motill zāfenak, oñetakoik eantzi bae, urtan agudo pasau ementzien.

Baño gaztēnak lēnengo ibaibazafēn oñe-takōk eantzi ementzittūn, eta oñekiñ bidēn bestēk baño atzēgo geatu ementzan.

Oñcati bi laññak etxea lenau itxi ementzien.

Baitta ate ondoti amāri otseitte' em n-tzioēn:

—Ama, atea zāldu, sorta aundik dakartzeu-ta.

—Ez dizueñ zālduko, zūn sortāk atezjiz-tulire pasauko ittuk.

—Ez, oso aundik dakartzeu.

Zāldu ementziēn bā atea, eta oso sorta txirik ementzien.

Bakoitzēri opill bat eman ementziēn eta eskolā bialdu ementzittun.

Cerōgo itxi ementzan motiko gaztēna.

Eta ark ē ate ondoti ots citte' ementzion amāri:

—Ama, zāldu atea, sorta aundie dakařet eta.

—Bai, ez dek txarā izengo. Pasauko ek ate ziriztutirē.

—Ez, ama, ez; aundie dakařet.

Zāldu ementzion bā, eta oso sorta aundie ementzan.

Opill bat eman-da uerē eskolā bialdu ementzōn.

Bi anie laññak an ementziyōtzen auřea-goti eskola-bidēn. Da emakume gaixo 'at, ume-txo 'at neařez besōtan zōla, billau ementzōēn. Andi uruti bae ementzeōn piçura gaiztoko zakur bat ē.

Motiko āk ogie janez ikusi zittānēn, emakume arek esa' ementziēn:

—Mesedez emango al diozūia ogi puskatxo 'at ume oni gosēk neařez dao-ta.

—Naigo deu āko zakur amofatu ari eman, ume oñi baño— cantzu' ementziōēn—. Esa' iuzu zuk eskolea nun daōn.

—Ako ate gofi ātan.

Jūn ementzien bā autza, eta deabrūk artu-ta bařua sartu ementzittūn betiko. Etxe ue inpernue ementzan.

Atzēgoti ementziyōn motiko txikie.

T'ark ē bidēn bilau ementzōn emakume gaixo ue bē umea neařez zōla. Eřuki emate' ementzōn ume arek.

—¿Mesedez emango al diozu ogi pixka 'at ume oni gosēk iltzen dao-ta? —esa' ementzion emakume arek.

Entzun orduko, motikōk eskūtān zcamen ogi guztie eman ementzion, eta geo emakumēri; nun dao eskolea? galdetu ementzion.

—Ako ate txuri artan.

Jūn ementzan bā autza motikoa, eta San Pedro'k bařua sartu ementzōn betiko. Zeruko atea ementzan ue. Antxe bizi emen da oaiñ sekulako edarkiña.

Ori ala bazan,

Sartu deilla kalabazan

T'atā deilla

Bitori'ko plazan.

(Contado por mi difunta madre Doña María Antonia de Ayerbe, de Atauñ, hacia el año 1902).

Los dos chicos mayores, sin quitar el calzado, pasaron velozmente por el agua.

Pero el más joven primero se quitó el calzado en la orilla del río, y con eso se quedó en el camino más retrasado que los otros.

Por lo cual los dos mayores llegaron antes a casa.

Y del portal gritaban a la madre:

—Madre, abre la puerta, puesto que traemos haces grandes.

—No os la abriré, vuestros haces ya pasarán por la rendija de la puerta.

—No, los traemos muy grandes.

Les abrió, pues, la puerta, y (resultó que) eran haces muy pequeños.

Dio a cada uno un panecillo y los envió a la escuela.

Más tarde llegó el muchacho joven. También él gritaba del portal a la madre:

—Madre, abre la puerta, puesto que traigo haz grande.

—¡Vaya! ¡No será malo! Ya pasará por la rendija de la puerta.

—No, madre, no; lo traigo grande.

Se la abrió, pues, y (resultó que) era haz muy grande.

Habiéndole dado un panecillo, envió también a él a la escuela.

Los dos hermanos mayores iban allá, más adelante, camino de la escuela. Y hallaron a una pobre (digna de compasión) mujer que tenía en los brazos a un niño llorando. También no lejos de allí había un perro de mala catadura.

Al ver a aquellos muchachos comiendo pan, aquella mujer les dijo:

—¿Dareis, por favor, un pedacito de pan a este niño que llora de hambre?

—Preferimos darlo a aquel perro rabioso antes que a ese niño— le contestaron—. Díganos U. dónde esta la escuela.

—En aquellas puertas rojas.

Se fueron, pues, allá, y el diablo, cogiéndolos, los metió dentro para siempre. Aquella casa era el infierno.

Más atrás iba el muchacho pequeño.

También él halló en el camino a aquella pobre mujer con su niño llorando. Daba compasión aquel niño.

—¿Darás, por favor, un poco de pan a este niño que se muere de hambre? —le dijo aquella mujer.

En cuanto lo oyó, el muchacho le dio todo el pan que llevaba en las manos, y después preguntó a la mujer: ¿dónde está la escuela?

—En aquella puerta blanca.

Se fue, pues, allá el muchacho, y San Pedro le metió dentro para siempre. Aquella era la puerta del cielo. Allí vive ahora con máxima felicidad.

Si eso fue así

Métase en la calabaza

Y salga

De Vitoria en la plaza.

1. FONETIKA ETA FONOLOGIA

1.1. Bokalismoa

1.1.1. Bokal luzeak⁵

Mitxelenak dioenez, maizenik Markina aldean, Durangon eta hizkeraz bizkaieradun diren Gipuzkoako herrietan agertzen dira⁶. EI-ren arabera, Goierri eta Burundako hizkeretan ere ezagunak dira.

Guk aztertu ditugun testuetan, bokal luzeak egonkortasun eta sistematikotasun handiaz azaltzen dira.

Ikus dezagun zein inguruetan azaltzen diren:

**1.1.1.1. Antzinako ‘h’ baten aztarna antzematen da honako adibide haue-
tan:** *o(h)ostu, i(h)izi, be(h)era, le(h)en, za(h)ar, a(h)ari, ba(h)aiz, a(h)aztu, etab.*

1.1.1.2. Bokal arteko kontsonante bat (frikariantzeko ahostuna edo dardarkaria) galtzearen ondorio da honako adibideetan:

1.1.1.2.1. V -b- V: *za(b)aldu, sobrekamepuska (b)at, aka(b)atu, ira-
(b)azten...*

1.1.1.2.2. V -d- V: *ba(d)akizua, atse(d)ena, e(d)aten...*

Kontsonantea galdu ondoren, V1 -d- V2 > V1 V1 asimilazioa gertatzen da batzuetan: *diik* (< didak, alokutiboa), *diin* ‘didan’; *baazuia* ‘badezue’...

⁵ Bokal luzeak adierazteko On Jose Migel Barandiaranek bi era erabiltzen ditu: bata, bokalaren gainean ‘txapeltxo’ bat ezarri (esaterako, <â> ‘a luzea’ adierazteko) eta bestea, bokala bikoiztuz. Gure lanean, bokal luzea adierazteko, bokala bikoiztu egingo dugu beti. Adibidez, ‘a luzea’ adierazteko, <aa> idatziko dugu.

⁶ «La zona más conservadora a este respecto parece ser o haber sido la parte más oriental del área vizcaína: Marquina (...) y Durango y el vizc. de Guipúzcoa y en particular el de Oñate». Mitxelena, FHV, 111 or. Bestalde, Koldo Zuazok ahoz adierazi didanez, lurralde horiei dagokienez behintzat, gaur egun Oñatin bakarrik aurki daitezke bokal luzeak.

1.1.1.2.3. V -g- V: *i(g)ittaiekiñ, ma(g)aleen, sa(g)ar, sa(g)asti, ikus-tea(g)ati, bea(g)andi...*

1.1.1.2.4. V -r- V: *bu(r)uko, Mu(r)umendi, i(r)itxi, azari(r)i, ika(r)atu, da(r)abiltzu, e(r)e, ne(r)e, e(r)eitten, agi(r)i, Senpe(r)e, a(r)aziñ, bide-ku(r)utzea, ba(r)atza...*

Adlatiboetan eta beronen gainean osatutako kasuetan, mugagabeen nahiz pluralean, beti bokal luzea agertzen da: *zeta(r)ako, orta(r)ako, eskuu-ta(r)atu...*

1.1.1.2.5. V -rr- V: *a(rr)atsalde.*

1.1.1.3. **Hitz elkartuetan:** *baseerri, ollaarra, mugaarri, sakaarri* (sake + harri), *saltaarri, aldeerdi, sugaarrak, Teleetxe* (baseerri-izena), *Barbeetxe* (baseerri-izena), *amaandre, kama-adar, sepultura-arri, pago-ondo...*

1.1.1.4. **Hitz eratorrietan, ondoko ingurunetan:**

1.1.1.4.1. -ari: *bazkaari* (eta *bazkaalondo*), *gosaari* (eta *gosaaldu, gosaaldondo*; baina *apari* eta *apalondo*), *eraari.*

1.1.1.4.2. -atu: *pillaatu, axaatu* ‘azuzar’, *erdibanaatu, izentaatu, eraatu.*

1.1.1.4.3. -ero: *urteero.*

1.1.1.4.4. alde: *Mikolaalde* (toponimia).

1.1.1.5. **Hitz amaierako bokala + mugatzailea loturetan ere, oso sarritan agertzen da bokal luzea.** -e, -o, -i eta -u bokalez amaitzen diren hitzetan bokal luzamendua gertatzen da. Salbuespena absolutibo singularra da, non inoiz ez dagoen bokal luzamendurik: *usoa, neskamea, burue, bekokie...*

1.1.1.5.1. Absolutibo pluraleko formak:

1.1.1.5.1.1. Hitz-oina ‘-e’, ‘-o’, ‘-i’ edo ‘-u’ bokalez amaitzen denean: *illeek, umeek, garijotzailleek, ateen, suerteen; errosariook, eskupelariook, elizakook, mallook, gurasook; inguamariittako erriek, ardiik, ango aldiik, sekulako gariik; galduuk, eskuuk, buruuk, diruuk...*

Inoiz bokal luzea laburtu egiten da, adibidez: <*oñetakok*>; baina baita <*oñetakook*> ere.

1.1.1.5.1.2. Hitz-oina ‘-a’z amaitzen denean: *eriotzaak, ankaak, eskillaraak, animaak, sortaak, tenazaak, anaie-arrebaak, seme-alabaak, amaikaak, pillak...*

Inoiz ‘a’ luzea laburtu egiten da: <*bee alabak*>; baita <*seme-alabaak*> ere.

Ondoko adibidean, aurreko silabako ‘i’ bokalaren eraginez, ‘a’ luzea espero genezakeen lekuan, ‘e’ luzea agertzen da: *anaieek*.

1.1.1.5.1.3. Espero bezala, hitz-oina kontsonantez amaitzen denean bokal laburra agertzen da: *gizonak, saarrak, bi zakurrek, nere lagunek...*

1.1.1.5.1.4. Bokal laburra dago ‘-oi’ eta ‘ai’ diptongoen ondoren ere: *morroiak; ezkongaiak, artzaiek...*

1.1.1.5.2. Ergatibo singularreko formak:

1.1.1.5.2.1. Hitz-oina ‘-e’, ‘-o’, ‘-i’ edo ‘-u’ bokalez amaitzen denean: *jiganteek, eskaleek, konpesoreek; usook, neskatook, look, motikook, otsook; itelbiik, jokalariaik, azariik, aariik, biik; bixiguuk, aingeruuk, txistuuk, deabruuk, Inparnuuk...*

1.1.1.5.2.2. Hitz-oina ‘-a’z amaitzen denean, aurkitu dugun egoera hauze da:

- ‘a’ luzeaz: *erregeen alabaak*.
- ‘a’ laburraz: *nee alabak, bee amak*.
- ‘e’ luzeaz: *neskeek*.

1.1.1.5.2.3. Hitz-oina kontsonantez amaitzen denean bokal laburra agertzen da: *gizonak, motillek, ollaarrak, zaarrenak, aittejaunek...*

1.1.1.5.2.4. Hitz-oina diptongoz amaitzen denean ere bokal laburra azaltzen da: *neskmemorroiak, legoiak; artzaiek, anaiek, maiek, mandazaiek, andragaiek...*

Ikusten den bezala, adibide batzuetan ‘i’ren eraginez ‘a’ > ‘e’ bilakatzen da.

1.1.1.5.3. Ergatibo pluraleko formak:

1.1.1.5.3.1. Hitz-oina ‘-e’, ‘-o’, ‘-i’ edo ‘-u’ bokalez amaitzen denean: *neskameek, garijotzalleek, senar-emazteek, besteek, semeek; Agerrekook, bi anai zintzook, etxekook, auzook; ardiik, erriik, biik, eskolume guztiik; batzuuk...*

1.1.1.5.3.2. Hitz-oina ‘-a’z amaitzen denean, ondoko forma hauek aurkitu ditugu:

– ‘a’ luzeaz: *Anaie-arrebaak*.

– ‘e’ luzeaz: <*bertako neskeek*>. -a + a > ea > ee bilakaera gertatzen da.

<*iru anaieek*>; baita ere <*anaie bat*>, betiere aurreko silabako ‘i’ren eraginez a .

1.1.1.5.3.3. Hitz-oina kontsonantez amaitzen denean, bokal laburra agertzen da: *danak, erritarrak, jentillek...*

1.1.1.5.3.4. Hitz-oina diptongoz amaitzen denean ere, bokal laburra agertzen da: *morroiak, kristauek, etsaiek, artzaiek...*

1.1.1.5.4. Datibo singularreko formak:

1.1.1.5.4.1. Hitz-oina ‘-e’, ‘-o’, ‘-i’ edo ‘-u’ bokalez amaitzen denean: *sugeeri, semeeri erregeeri* (baita <*erregeri*> ere), *etxekoandreeri; martzoori, odolarrastoori, otsoori, astoori; jokalariiri, gurdiiri, aza-riiri, ostalariiri, txakur txikiiri; buruuri, deabruuri...*

1.1.1.5.4.2. Hitz-oina ‘-a’z amaitzen denean, -a + a > -ea > -ee bilakaera gertatzen da sarritan: *-kurteskillareeri, sobrekameeri, arrantzzeeri, karrereeri...*

Beste batzuetan berriz, honako adibideak dauzkagu:

– ‘a’ luzeaz: *alabaari, amaari*.

– ‘a’ laburraz: *amari*.

– ‘e’ luzeaz: *aitteeri, anaieeri*.

1.1.1.5.4.3. Hitz-oina kontsonantez amaitzen denean ere, bokal luzea agertzen da sarritan: *bee gizonaari, zaarrenaari, adarraari, ollaarraari, ertzaari, motilleeri, erraiñeeri, sorgiñeri, jentilleeri...*

Hala ere, bokal laburra agertzen da ondoko adibideetan: *kama-adarrai, zaarrenai, gazteenai, zutztarrari...*

1.1.1.5.4.4. Hitz-oina diptongoz amaitzen denean ere, bokal luzea agertzen da: *legoiaai, oiaari...*

1.1.1.5.5. Datibo pluraleko forma:

1.1.1.5.5.1. Hitz-oina bokalez amaitzen denean: *besteeri, semeei; etxekooi, aurrekooi; zazpi buruuri...*

1.1.1.5.5.2. Hitz-oina ‘-a’z amaitzen denean: *beste bi alabaari, neskaari...*

Eta <*anaiei*>, ‘e’ laburraz.

1.1.1.5.5.3. Hitz-oina diptongoz amaitzen denean, bokal laburra dago: *bee morroiai*.

1.1.1.5.6. Genitibo singularreko formak:

1.1.1.5.6.1. Hitz-oina bokalez amaitzen denean, bokal luzea dago gehienetan: *bee etxekoandreen, iraunsugeen, erregeen, gizon gazteen; itxasoon, gaixoon, otsoon, astoon (parte txarrekoon bat, mugagabea); azariiñ, ostalariiñ, (ango pixtiiñ batek, mugagabea); bixiguun, deabruun...*

Bokal laburra ere agertzen da inoiz: *bekokiñ [erdia]*.

1.1.1.5.6.2. Hitz-oina '-a'z amaitzen denean, 'e' luzea agertzen da: *leize atakeen, garipilleen, sobrekameen, txageen, neskeen, plazeen...* Hala ere, behin behintzat, 'e' luzearen ordeztu, 'ae' agertzen da: *nere animaen*.

1.1.1.5.6.3. Hitz-oina kontsonantez amaitzen denean ere, 'e' luzea dago: *zalduneen, eaztuneen, lapurreen, sorgiñeen, makilleen, urritzeen...*

Inoiz 'a' luzea ere agertzen da: *etxekoandra zaarraan*.

1.1.1.5.6.4. Hitz-oina diptongoz amaitzen denean ere, 'e' edo 'a' luzea agertzen da: *andragaieten, ibaieten; legoiaan, oiaan...*

1.1.1.5.7. Genitibo pluraleko formak:

1.1.1.5.7.1. Hitz-oina bokalez amaitzen denean: *gurasoon; biñ, nee gorputz-zatiiñ, ezkonberriñ, odei guztiñ; zuun...*

1.1.1.5.7.2. Hitz-oina kontsonantez amaitzen denean, bokal laburra agertzen da: *bi zakurren...*

1.1.1.5.7.3. Hitz-oina diptongoz amaitzen denean, bokal laburra dago: *kristauen...*

1.1.1.5.8. Genitibo gainean eraikitako markak:

1.1.1.5.8.1. Hitz-oina '-e', '-o', '-i', '-u' bokalez amaitzen denean bokal luzea agertzen da singularrean nahiz pluralean.

Soziatiboa, adibideak: *zaku-rrekiñ, artaldeekiñ, ateekiñ, bee umeekiñ; soñekookiñ, komunekookiñ, bee mandookiñ; burrunziikiñ, arriikiñ; mailuukiñ, deabruukiñ...* singularrean; eta pluralean: *bee neskameekiñ, elizakookin, batzuukiñ, bee eskuukiñ, zazpi buruukiñ; been ardiikiñ, idiikiñ...*

Destinatiboa, adibideak: *Zapatatxikiintzat*, singularrean (<i>ñoontzat>, mugagabea); eta pluralean: *gauetzkoontzat, eunezkoontzat...*

1.1.1.5.8.2. Hitz-oina ‘-a’ bokalaz amaitzen denean, gehienetan, ‘e’ edo ‘a’ luzea agertzen da.

Soziatiboa, adibideak: *eskupeteekiñ, bee ezpateekiñ, kollareekiñ, odolaaikiñ, alabaikiñ, amaikiñ...* singularrean; eta pluralean: *tenazaikiñ, bi ankaikiñ, seme-alabaikiñ, soñeko puskaikiñ...*

Plurala behintzat, bokal laburrez ere agertzen da: *bee txitakiñ, amairu giltzakiñ...*

1.1.1.5.8.3. Hitz-oina kontsonantez amaitzen denean ere, oro har, bokal luzea agertzen da. Aurreko silaban bokal itxia badago, ‘ee’ agertzen da; bestela ‘aa’:

Soziatiboa, adibideak: *adarmuturreekiñ, bee ezpara (sic) zorrotzaikiñ, bee eaztuneekiñ, bee puñalaikiñ...* singularrean; eta pluralean: *muñeeikiñ, azkazalaikiñ, bi aurreekiñ...*

Destinatiboa, adibideak: *dijoanaantzat, seme zaarrenaantzat...* singularrean.

1.1.1.5.8.4. Eta hitz-oina diptongoz amaitzen denean, bokal luzea zein laburra agertzen da soziatibo singularreko marka. *iitaiiekin, endaiiekin; auakiñ...*

1.1.1.5.9. Inesibo singularreko formak:

1.1.1.5.9.1. Hitz-oina bokalez amaitzen denean: *etxeen, sukaldeen, larreen; kolkoon, odolarrastoon, poltsilloon, leiondoon, soroon; erdiñ, sasiñ, azpiñ, tokiiñ, mendiiñ, sutegiiñ, bekokiñ; zeruun, munduun, buruun, jokuun, neguun...*

1.1.1.5.9.2. Hitz-oina ‘-a’z amaitzen denean: *eraan, arraan, olaan...*

1.1.1.5.9.3. Hitz-oina kontsonantez amaitzen denean, ‘e’ luzea agertzen da: *itzaleen, maaleen, ibaibazterreen...*

1.1.1.5.9.4. Hitz-oina diptongoz amaitzen denean, oro har, bokal laburra dago: *laien, usaien, maien, garaien, zelaien, jaien, oian...*
Inoiz, ordea, bokal luzeaz: *auéen.*

1.1.1.5.10. Instrumentalean, oro har, bokal luzea agertzen da: *jooz; egiiz, Patxiiaz; leunduuz, tragatuuz, suuz...*
Hala ere, bokal laburraz, *<eakutxiz>*.

1.1.1.5.11. Leku-denborazko pluraletan: *besteetan, illuntzeetan, leenaukootan, asmootan, besootan, erriittan, aldiittan* (mugagabeen ‘i’ laburra dago: *<eguzkittan>*); *illeetati, begiittati; etxeetaa, ateetaa, erriittaa; ingumariittako, oriittako, ikazkin-nausiittako...*

1.1.1.5.12. ‘-a’z amaitzen den hitz-oinak adlatiboaren marka hartzen denean: *elizaa* (< *elizara*), *bertaa*, *Alotzaa*, *txabola*, *Jentilbatzaa*, *pesta*, *ermintaa*...

Bokal luzea dugu, bokal arteko dardarkaria erori ondoren, mugagabea eta pluraleran ere: *urtaa*, *lotaa*; *eztaietaa*, *batzuutaa*, *erriittaa*, *etxeetaa*, *odaietta*...

1.1.1.5.13. Deklinabideko kasuei buruz orain arte esandakoa, honelaxe laburbildu dezakegu:

1.1.1.5.13.1. Ataungo hizkeran, hitz-oina -e, -o, -i edo -u bokalez amaitzen den hitzetan behintzat, marka berberaz azaltzen dira absolutibo pluralak, ergatibo singularrak eta ergatibo pluralak. Hau da, mugatzailea asimilatu eta hitz-oinaren amaierako bokala luzatu egiten da: *ardiik*, *errosariook* etab. Hitz-oina kontsonantez nahiz diptongoz amaitzen denean, kasu horiek bokal laburraz (‘a’ edo, -i/-u ondoren a > e bilakatuta, ‘e’) agertzen dira.

1.1.1.5.13.2. Datibo singularrak eta pluralak, hitz-oina -e, -o, -i edo -u bokalez amaitzen denean behintzat, marka berberaz agertzen dira. Hitz-oina bokalez amaitzen denean, dirudienez, singularrean plurallean baino sarriago burutzen da honako bilakaera hau: a + a > ea disimilazioa eta ondoren ea > ee bokal luzamendua⁷.

1.1.1.5.13.3. Hitz-oina -e, -o, -i edo -u bokalez amaitzen denean, genitibo singularra, plurala eta baita inesibo singularra ere, hirurak marka berberaz agertzen dira.

1.1.1.6. V1 V2 > V1 V1 asimilazioaren ondorioz sortutako beste batzuk:

1.1.1.6.1. -ago: *tristeego*, *eosoogo*, *geroogo*, *gutxiigo*, *egokiigo*, *beanduu-go*...

Hitz oina kontsonantez amaitzen denean ere, sarritan bokal luzea agertzen da: *ariñaago*, *okarraago*, *beeraago*, *ederraago*, *geroaago*...

Hala ere, bokal laburraz ere agertzen da inoiz: *geiao*, *leena*, *okarrago*...

1.1.1.6.2. -ere: *iñolaare*, *alaaree*, *zalaare*, *beaare*, *katearee*; *segurooree*, *ezertxooree*, *iooree*, *sartuuree*, *gosalduure*, *ikusiire*, *ariire*, *oniiree*, *Paxiriiree*...

1.1.1.6.3. -ena superlatiboa: *elbarrittuuna*, *aundiña*, *larriñak*, *gazteenak*...

⁷ Nolanahi ere, bokal luzamendu hau gauzatzeko orduan azentuaren eragina kontutan hartzekoa litzateke.

1.1.1.6.4. *Edun aditzaren zenbait adizkietan: *doon, doola, zoon...*

1.1.1.6.5. Pluraleko ondoko adizkiak: *ittuun, zittuun; zittuula, littuuzkeela...*

1.1.1.6.6. Egon aditzaren zenbait adizkitan: *enatxook, daoon, zeoon, daare, zeeren...*

1.1.1.6.7. Joan aditza eta bere adizkietan: *juun, dijoo, dijootz* (eta <*dijoatz*>), *zijoon, zijootzen...*

Baina <*zoatz, goazen*> agertzen dira beti.

Aginteran <*noaan*> agertzen da, bokal luzeaz.

1.1.1.6.8. Subjuntibo eta aginterako honako forma hauetan ere, bokal luzea agertzen da: *Joo zak, botaa zak, botaa zazu, jaa zaun, izaazak* ‘desmóntala’, *laakituuzak, artuu zaun...*

1.1.1.6.9. <*Aak*> ‘haiek’, <*ook*> ‘hauek’ eta beren eratorrietan:

– *aak, aakiñ, aan, aan, aantzako, aatan, aatako...*

– *ook, oola, oolako, oolakookiñ.*

1.1.1.6.10. Beste adibide batzuk: *zuuk* ‘zuek’, *zuutzat* ‘zuretzat’, *zuuntzat* ‘zuentzat’, *een* ‘euren’; *Naparrooko, Muskiiko* (baina <*Muskia*>), *Bitorriko; apuusto* ‘apuesta’, *beela* ‘berehala’, *biitxur* ‘senda’, *beaazu* ‘behar dezu’, *zaandu* ‘zaindu’...

Luzea espero zitekeen lekuan bokal laburra agertzen da inoiz: *die* ‘diete’ (die+e), *zien* ‘zieten’.

1.1.1.7. **Hitanoko alokutiboek sarritan ‘a’ luzea dute:** *diaat, badeaat, zee-tuaat, zeukeaat, bazeekiaat, ziaan, zijoaan, niaan, oaan, dittuaan, zitzaioaan, zeukeaat, neakarreaan, galdu eiottaan* (nik-hari)...

Baina ‘a’ laburraz daudenak ez dira gutxi: *diat, deat, zeuzkeat, nian, oan...*

1.1.1.8. **Hirugarren pertsona pluretalesko ezaugarritzat ‘e’ luzea agertzen da sarri:** *doeen* ‘duten’, *zoeen* ‘zuten’, *zioen* ‘zieten’, *zieela* ‘ziela’, *zaizteet* ‘zaituztet’, *zigueen* ‘ziguten’, *zittueen* ‘zituzten’, *zitzaieen...*

Hala ere, bokal laburraz ere inoiz agertzen da: *zoela* (baina, baita ere, <*zoela*>) ‘zutela’, *doelakoon* ‘dutelakoan’ (eta <*doela*>)...

1.1.1.9. Aditz-izenak (inesiboan batez ere) sarritan bokal luzeaz agertzen dira: *artzeen, zaaltzeen* (baita, <*zaaltzen, zaaltzeko*>), *biltzeen, jartzeen* (baita <*jartzeeko, jartzen*> ere), *saltzeen* (baita ere, <*saltzeeko*>), *zailtzeen*...

Antza denez, gehienbat bi silabako '-tu'dun partizipioa duten aditzak agertzen dira bokal luzeaz; hala ere, hortxe ditugu <*zaaltzeen*> (hiru silabako partizipioa: zabaldu) eta <*jartzeen*> ('-i'z amaitzen den partizipioa: jarri).

Dena den, bokal luzea ez duten aditz-izenak oso ugari dira: *juuten, asten, uzten, jotzen, iltzen, gosetzen, atzeatzen, eskatzen, ordaintzen, ukatzen, aitzen, izutzen, ibiltzen, botatzen*...

1.1.1.10. Azalpen iluneko adibideak:

1.1.1.10.1. Adizki trinkoak, hirugarren pertsona singularrari dagozkion iraganeko formetan: *zeоторren* (baina, baita, <*zeоторren, zetorren; zetozeela, zetoztela*>), *zeekarren* (eta <*zeekarren, eakarrela, neakarreaan*>), *zeekiñ* 'zekien', *bazeekiaat, baleekia* (baina <*likenea*>).

1.1.1.10.2. <-gaarren> atzizkia: *bigaarrena, irugaarrena, laugaarrena, amairugaarreneen*.

Bokal laburraz ere ez dira falta: <*bigaarrena*> eta <*irugarrena*>.

1.1.1.10.3. Hitz elkartu edo eratorri diruditenak: *bittarte* 'bide arte', *irakiñ, egaaka* 'hegaz'.

1.1.1.10.4. Beste aldaera batzuk: *orraatz, uuztai, ardooa*...

1.1.2. -a > -e bilakaera i/u bokalen eraginez

Euskal Herri osoan barrena a > e aldaketa nonnahi gertatzen da aurreko silaban i edo u bokala dugunean. Maiztasun handiena, hala ere, Nafarroa Garaia gehienez, Gipuzkoako hegoaldean eta Bizkaiko eremu gehienez du.

Ataungo hizkeraz, ingurune jakinetan ia sistematikoki betetzen den bilakaera honen eraginez, batez ere mugatzailea itxi da.

1.1.2.1. -i/-u + -a ingurunean a > e bilakatzen da. Adibideak:

1.1.2.1.1. Bokalaren ondoren: *penitentzie, ikasie, guztie, egie, begie, idie, nausie, erie, makie, Kixmie, ipurtaulkie, galazie, garie, mugaarrie, saastie, Saltaarrie, zurie, gorrie, egokie, orrazie, azarie*...

Salbuespen urriak atsoitz batean agertzen dira: *zapia, mugarria, galgarria*⁸...

1.1.2.1.2. Diptongoaren ondoren: *artzaie, deie, anaie, zelaie, gaue, gertaue, sakristaue, ipuie, liñaie, maie*...

Salbuespena: *zartagaia*.

– Oi diptongoaren ondoren a > e bilakaera ez da inoiz burutzen: *oiaari, panparroia, makakorroia, oia, morroiak*...

Hitz-oina ‘-i’ bokalaz amaitzen denean, a > e bilakaera absolutibo singularrean burutzen da. Beste kasuetan, goian esan bezala, mugatzailea asimilatu eta bokal luzea (‘i’ luzea kasu honetan: *biin* etab.) dugu.

Hitz-oina diptongoz amaitzen denean, berriz, a > e bilakaera absolutibo singularraz gainera, beste kasuetan ere burutzen da:

– Absolutibo plurala: *kristauek, beiek, ezkongaiak*...

– Ergatibo singularra: *kristauek, sakristauek, maiek, artzaiek*...

– Ergatibo plurala: *beiek, etsaiak, artzaiek*...

– Datibo singularra: *sakristauei*...

– Datibo plurala: *kristauei*...

– Genitibo singularra: *ibaieen*...

– Genitibo plurala: *kristaueen*...

– Soziatibo singularra: *ittaiekiñ*...

– ...

– Inesibo singularrean: *maien*...

Datu hauen arabera, berriz ere, absolutibo plurala, ergatibo singularra eta ergatibo plurala marka berberaz agertzen dira. Marka berberaz agertzen dira, bestaldetik, datibo singularra eta plurala ere eta, seguruenik, baita gainontzeko kasuen —soziatibo, destinatibo etabarren— singularra eta plurala ere. Eta, azkenik, marka berberaz azaltzen dira genitiboa, singularra nahiz plurala, eta inesibo singularra.

Itxuraz absolutibo singularraren antzekoa izan arren, adlatiboaren ezaugarria ez da inoiz ixten: *maia, erria, lastateia, mendia, Azalaina*...

1.1.2.2. -i/-u + C + -a ingurunean -a > -e bilakatzen da:

1.1.2.2.1. Bokalaren ondoren: *jentille, opille, zaldune, osasune, eaztune, illune, barrune, liraintasune, atxurre, lurre, ezurre, zakurre, motille, ikazkiñe*...

Salbuespenak: *ura* (baina, baita ere, <ure>, edatekoa), *gezurra* (baina, baita, <gezurre>)...

1.1.2.2.2. Diptongoaren ondoren: *jaune, minga(i)ñe, eune, ordaiñe, buruga(i)ñe, erra(i)ñe*...

⁸ <Irumugatako mugarria,
Nere animaen galgarria.
¡Nun sarr, nun sarr!>.

Absolutibotik at, deklinabideko kasu ezberdinetan gertatzen da bilakaera hau:

- Absolutibo plurala: *jentillek, motillek; mu(i)ñek...*
- Ergatibo singularra: *motillek, sorgiñek; errañek, aittejaunek...*
- Ergatibo plurala: *jentillek...*
- Datibo singularra: *jentilleeri; errañeeri...*
- Genitibo singularra: *errañeen...*
- Genitibo plurala: *jentillen...*
- Sozietatibo singularra: *aren iriñeekiñ; baxajaunekiñ...*
- ...

Berrero ere, absolutibo plurala, ergatibo singularra eta plurala marka berberaz agertzen dira.

1.1.2.3. Morfema barruan, oro har, ez da bilakaera hau gertatzen. Hala ere, bada zenbait salbuespen:

1.1.2.3.1. Edukiren adizkiak: *zeuken, zeuzken, daukezu, dauken, dauket, daukean, deaukeala...*

1.1.2.3.2. Izan aditza eta bere adizkiak: *izen* (baina, baita ere, <*izan*>), *di(r)e, zi(r)en, nintzen...*

1.1.2.3.3. -tza pluralgilea: *zeiltzen, zitzela, itzek, etzebiltzen, zitzekan...*
Baina baita ere: *itzazu, ditzaun, zitzala eta diutza* ‘dizkigu’.

1.1.2.3.4. Beste salbuespen batzuk: *apike, aiñe, Aye* (Ataungo auzoa) ...
Hitz-oinaren amaierako ‘-a’ bokalak, gehienetan, ez dira ixten. Adibideak: *sekula, gaztiña, ermintta* (absolutibo singularrean: <*ermi(n)ttea*>), *gauza, puska, pilla, tipula, imajina, kanpaia, txingura, arrautza, billa, milla, izpitta, keiza, pigura, punta, lamiña, sepultura, lukainka...*
Halaber, ‘-a’ bokalaz agertzen dira -e > -a bilakaera izan duten hitzak: *suga, emakuma...* (Absolutibo singularrean: <*sugea*>, <*emakumea*>).

1.1.3. Hiatoen bilakaerak

Bi inguruetan ematen diren aldaketak aztertuko ditugu. Batetik, a + a > ea disimilazioa eta bestetik, *-a + a > a bilakaera. Lehendabizikoa mendebaldeko hizkeretan gertatzen da maizenik eta bigarrena, hegoaldeko euskalkietako ezau-garrizat jotzen da.

1.1.3.1. -a + a > -ea

Bizkaieraren ezaugarritzat eman ohi den a + a > ea disimilazioa, bizkaieratik eta Arabako izkribuetatik at⁹, Burundako euskaran, Goierriko eskualdean eta Legazpi, Brinkola, Itziar, Deba, Mutriku, Mendaro eta Altzola herrietan ere agertzen da. Eta are urrunago ere (Errenderian, e.a.), Mitxelenak azaldutako adibideen arabera¹⁰.

Ataunen ia sistematikoki betetzen da disimilazio bilakaera hau absolutibo singularrean: *galderea, mezea, neskea, saldea, pikea, denborea, gauzea, erminttea, ixkimillea, arrautzea, zapatea, keizea, pestea, oiturea, sokea, zar-itxurea, sortea, eskolea, lamiñea, elizea, narrupillea, idipuskea...*

Leku-denborazkoetan izan ezik, deklinabide singularreko beste kasuetan ere burutzen da disimilazio hau. Adibideak:

- Ergatibo singularrean: *neskeek, lamiñeek, Ama Berjiñek...*
- Datibo singularrean: *arrantzeeri, karrereeri, sobrekameeri, makilleeri...*
- Genitibo singularrean: *neskeen, atakeen, sobrekameen, txageen...* baina, baita ere, <*txaran [puntan]*>, <*animaen [galgarria]*>.
- Soziatibo singularrean: *ezpateekiñ, eskupeteekiñ...*

Pluralean ere aurkitu dugu disimilazioaren aztarnarik: <*aizpeek*>¹¹ (absolutiboan). Absolutibo pluralean, oro har, 'a' luzea agertzen da: *sortaak, animaak...* Partizipioaren adibide bat ere jaso dugu: *botea*¹².

Zenbait hitzetan ez da disimilaziorik: *alaba (alabaak, alabaari, alabaakiñ), arreba* (eta <*amaiarreba*>, <*amaiarrebak*>), *ama (amak, amari, amaakiñ), aitte (aittek)*.

Adlatibo singularrean, bokal arteko dardarkaria galdu ondoren formaz absolutiboaren pareko izan arren, ez da a + a > ea disimilazioa gertatzen: *Erromaa, elizaa, Alotzaa, ermintaa, plazaa, errekaa...*

1.1.3.2. *-a + e > -a

Mendebaldeko hizkeretan agertzen den aldaera, 'a', agertzen da Ataunen ere: *zan, zala, zaneko, dan, dala, e.a.*

Baita zenbatzaile orokorrean ere: *dana* 'todo', *danak* 'todos', *danai, danan, danakiñ...*

1.1.4. Mendebaldeko hizkeren zenbait ezaugarri

1.1.4.1. -e/-a nahasketa. -a + a > -ea disimilazioaren eraginez, aipatu nahasketa (seme + a > semea; andrea < andra + a) gertatzen da batzuetan. Adibideak: *anrra* (eta <*andre doakabea*>), *suga, iraunsuga, bela, besta, leiza* (eta <*leize'aten, leize ortan*>...), *ota, emakuma* (eta <*sugakume'at*>), *lora...*

⁹ Zuazo, 1989.

¹⁰ Zuazo, IKER-5, 118 or., eta Mitxelen, FHV.

¹¹ <iru zaldi oriik nee aitte ta nee bi aizpeek die.>

¹² <Muskii'ko kobagañeko aitzeei kenduta, Sugaarrak botea emen zala esan oi ziueen.>

1.1.4.2. Dardarkari anitzaren aurrean e > a bilakaera. Honen adibiderik Euskal Herri osoan barrena nonnahi aurki dezakegun arren, hitz jakin batzuk (berri, txerri...) bizkaieraz eta Mitxelena Hegoaldeko euskara deitutakoan agertzen dira soil-soilik.

Ataungo hizkeran ere bada bilakaera honen lekukorik: *zuztarra*, *baztar*, *pitxar*, *edarki* (eta <*edarkiña*>), <*inparnu*> (baina, baita ere, <*inpernu*>), *ezkarreko* (baina, baita, <*ezkerreko*>), *igarri* (eta <*igarle*>), *eskarrikasko*, *okarrago* (baina, baita ere, <*okerrago*>), e.a.

Bizkaieraz 'a' bokalaz agertzen diren hitz jakinak, ordea, '-e' dun formaz agertzen dira: *txerri*, *gerri*, *berri*, e.a.

1.1.4.3. Berezko '-a' bokalari, oro har, eutsi. Gipuzkeraren joera bestelakoa den arren¹³, berezko '-a' bokalari, oro har, eutsi egin zaio. Adibideak: *anaie* (*anaieei*, *anaie zaarrena*, *anaie bigarrena*, *anaie-arreba gazte bi...*), *giltza* (*giltza-zuloti*), *burnii* (*burnia*; *burnii tresna*, *burniizko*)...

Bi eratara agertzen den adibiderik ere bada ordea: *gauza*, *gauza guztiik*, *iru gauza*, *gauza orren*, *jan-gauzaik.../gauz onik*, berezko '-a' galduta; *neskatxa/neskatx oni*; *makilla*, *makilla'at*, *makilla orrek*, *makillatxo'at/ makill'*¹⁴, *makillka*¹⁵, berezko '-a' galduta.

1.1.5. Mendebaldeko hizkeretatik saihesten diren zenbait ezaugarri

1.1.5.1. *Edun aditza -E- erroaz agertzen da: *dedana*, *den*, *deu*, *dezu...*
Forma horien aldamenean beste hauek agertzen dira: *do* (< *dau*), *dooia* 'dute', *noon* 'nuen', *zoon*, *zoeen* 'zuten'...

1.1.5.2. Beltz, ezur... Bizkaieraz ezagunak diren 'beltz' (orok. beltz) eta 'azur' (orok. ezur) formatatik saihestuz, Ataungo hizkeran honakoak agertzen dira: *beltz* (*alako buelo beltz aundi'at*); *ezur* (*ezurrek*, *saiets-ezurrek*).

1.1.5.3. i-/u- alternantzia. Bizk. urten, ule, uri, ultze/untze, uger (egin), uzen... orok. irten, ile, (h)iri, iltze, igeri (egin), izen...¹⁶
Ataungo hizkeran i-dun formak agertzen dira soil-soilik: *illeek*, *irten*, *iltzez*, *irari* (*irarika-irarika*), *izen*, *iriñ* (*iriñeekiñ*; bizk. urun), *intxaur...*

¹³ Mitxelena, FHV, 131 or.

¹⁴ <Urduun gue motill oi bee makill, asto ta mai, etxea juun ementzan.>

¹⁵ <Bittaarten otso gizaajoa garojotzalleek ikusi ementzoeen, eta makillka saiets-ezurrek ausi-ta bialdu ementzoeen.>

¹⁶ Zuazo, IKER-5, 136 or.

I-/u- alternantziarekin jarraituz, bizk. zah. *etxi* eta gaur egungo bizkaieraz *itxi* dugu; orok. *utzi*¹⁷. Ataungo hizkeran ere <*utzi*> dugu. Betiere bizkaieratik saihestuz, ondoko forma hauek agertzen dira: *gezur*¹⁸ (*gezurre*, *gezurti*...), *ipur*¹⁹ (*ipurtaulki*, *arbola-ipurdi*), *gutxi*²⁰, *etzan*²¹.

1.1.6. Beste zenbait ezaugarri

1.1.6.1. O > U bilakaera:

1.1.6.1.1. Dardarkari anitzaren aurrean: *urdue*, *urduun* (baina, baita ere, <*orduun*, *orduko*>).

1.1.6.1.2. Sudurkari aurrean: *nun*, *nunbait*, *kuntu*.

1.1.6.1.3. <*muxal*> aldaeran.

1.1.6.2. Asimilazio adibide zenbait: *emen*, *bezela*. *ataa*, *noo* ‘nago’, *Urrutxu* ‘Urretxu’...

1.1.6.3. Ai/ei > i. Adibide batzuetan besterik ez da betetzen: *beziñ* ‘bezain’, *gaziña* ‘gaztaina’, *Beasin* ‘Beasain’, *ziñek* ‘zeinek’ eta *ziñi* (baina, baita ere, <*zeiñ*>), *eskiñi* (baina, baita, <*eskeintzen*>).

1.1.6.4. Ei > ai. Adibide pare batean: *odai*, *eztai*.

1.1.6.5. Diptongo berriak: *aitzeneen*, *laixterrena*.

¹⁷ Orok. ‘*utzi*’; bizk. zah. ‘*etxi*’, gaurrengungo bizk. ‘*itxi*’ (Mixelena, FHV, 100 or.). Landucciren *Dictionarium Linguae Cantabrigoe-n* ‘*echy*’ (baina B-k ‘*uzzi*’), eta ‘*echi*’ (Zuazo, 1989, 12 or.).

¹⁸ Bizk. ‘*guzur*’, ‘*gizur*’ (ms. Oñate)/ orok. ‘*gezur*’ (Mixelena, FHV, 68 or.).

¹⁹ Mendebaldean ere ‘*ipurdi*’ nagun, han-hemen ‘*eperdi*’ agertzen da. Landucciren DLC-k, esaterako, ‘*ypirdia*, ‘*ypirçiria*/ ‘*ypurdia*’, biak, dakartza. Zuazo, 1989, 12 or.

²⁰ Orok. *gutxi*/ bizk. *gitxi*; «Hegoaldeko» euskararen guti, *gutxi*. Mixelena, FHV, 186 or.

²¹ Bizk. *etxun*/ orok. *etzan*, *etzin* (Mixelena, FHV, 192). Halere, ‘*etzan*’ eta ‘*etzin*’ bizkaieran ere ezagunak direla dio Mixelenak berak (Mixelena, FHV, 81).

1.2. Kontsonantismoa

1.2.1. Asimilazio-bustidura²²

Ataunen oso ugaria da asimilazio-bustidura. Gure lan honetan, lehendabizi ‘i’ bokalaren ondorengo bilakabideak aztertuko ditugu eta bigarrenik ‘j’ bokalardiaren ondorengoak.

1.2.1.1. i—V ingurunean:

1.2.1.1.1. Albokoaren bustidura erabatekoa ez bada ere, oso ugaria da. Askotan, forma bera bi eratarata agertzen da. Adibideak: *illoorreen*, *apiilleeri*, *kurteskillareeri*, *illea*, *ixkimillea*, *zillar*, *illargittan*, *opille*, *illabete*, *billera*, *milla*, *amillerazi*, *arille*... *billau*, *billaketa*/ *bilau*; *billa*/ *bila*; *pilla*, *narrupillea*, *urrepilla*, *pillaatuta*/ *pilak*, *garipileen*; *Kanillo*/ *kanilo*; *ixxillik*/ *ixilik*; *illune*, *illuntzealdeen*, *illundu*.../ *ilune*, *iluntze*; *illunaarreen*/ *ilunaarreen*; *jentilleeri*.../ *jentileeri*; *makilla*.../ *makila*; *ibilli*/ *ibili*; e.a.

Bustidurarik gabeko formak ez dira ezezagunak ordea: *zintzilika*, *erreberentzileku*.

Morfema muga ez da oztopo bustidura betetzeko: *ibill-i* (baita <*ibili*> ere); *amill-erazi*...

Halaber, hitz berean palatal gehiago egoteak edota erdal mailegu izateak ez du bustidura eragozten: *ixxillik* (baita <*ixilik*>), *illargittan*, *jentillek* (gazt. *jentil*), *apilleeri*...

1.2.1.1.2. Sudurkariaren bustidura ia erabatekoa da: *diñat*, *iñolaare*, *osiñeko*, *ariñaago*, *lurriñik*, *ikazkiñeeree*, *Amaberjiñea*, *jakiñeen*, *iriñeekiñ*, *liñaie*, *giñela*, *erregiña*, *giñen*, *irakiñaziñ*, *sorgiñe*, *larriñak*, *berdiñe*, *la miña*...

Salbuespena: *sinistu*.

Albokoaren kasuan bezala, morfema mugan (e > i bilakaera gertatu ondoren ere: *larriñak*, *aundiña*, *edarkiiña*...) eta erdal maileguetan ere (*siñuka*, *gaziña*, *imajiña*, *botiñe*, *tiña*, *erregiña*, *tximiñiti*...) bustidura gertatzen da. Era berean hitz berean beste palatal bat egoteak ez du bustidura eragozten: *iriñeekiñ*, *tximiñiti*, *irakiñaziñ*...

1.2.1.1.3. Hortzetako herskari ahoskabea, ‘t’, ugari bustitzen den arren, bustidura ez da erabatekoa. Maiz bustita nahiz busti gabe agertzen da. Adibideak: *ittai* ‘*igitai*’, *itto*, *politte*... *dittut* (*dittuk*, *dittuzu*, *zittuun*, *zittuzten*...)/ *ditut* (*ditun*, *zituun*); *ekitten*/ *ekiten*; *itturriondo*/ *iturria*; *abiittu*/ *abiitu* ‘*abiatu*’; *txikittu* (*geldittu*, *arkittu*, *gorittuta*, *gaizkittu*...)/ *txikitu* (*zatitu*, *elbarrituuna* ‘*elbarrituena*’, *guritutako*...); *tokittan* (*illargittan*, *tokittan*, *mendi*...

²² Puntu honetaz ikus Oñederra, 1990, 154-162 orr.

ttan...)/ tokitan; erritti/ erriti; erriitaa/ erriitaa; jositta, izpitta, ausitta, ikusitta eantsitta... /jarrita, itxita, iitzita...

Beste zenbait adibide bustidurarik gabe agertzen dira: *erritarrak, tximinii' ti, iitarri...*

Morfema mugetan (*Larrunarri' tti, illargi-ttan, gaizki-ttu...*) eta, inoiz, baita hitz mugetan ere betetzen da bustidura: *eldu puntati'tta* 'puntati(k) eta', *leenau garbi tta apaindue* 'lehenago garbi eta apaindua', *uuztai-kateek ausi tta moztuik* 'uztai-kateak hautsi eta mozturik'.

Eta, azkenik, beste palatal bat egoteak ez du bustidura eragozten: *iturrittan, illargittan, iturritti...*

1.2.1.1.4. Txistukari apikariaren lekuan, oro har, sabaiaurrekoa agertzen da: *bixigu, ixillik*²³ eta *ixillik, ixuri, ixurtzea, txixe, ixil, abixau*.

Salbuespenak: *isatseti, isil*.

1.2.1.1.5. Txistukari bizkarkaria bustidura markarik gabe agertzen da beti: *izututa, elizea, izen, bizi, gizaajoa...*

1.2.1.1.6. Afrikatuetan, jatorrizko hobietako apikaria bustita agertzen da: *iitxi, itxi, iritxi, itxasoa, itxututa, itxumustu*.

Salbuespen bakarra morfema mугan gertatzen da: *errukitsue*.

1.2.1.1.7. Hobietako bizkarkaria, berriz, beti busti gabe azaltzen da: *itzul, itzontzi, zitzaion, diitzenat, itzik...*

1.2.1.1.8. $i\{l,n\}$ —V ingurunean, laterala bustita (*billur(re)*) zein busti gabe agertzen da (*bildur, bildurtu...*).

1.2.1.1.9. i —V ingurunean, 't' aldaera bustia zein busti gabea agertzen da: *erminta, erminta*; eta baita \langle ermitta \rangle ere.

1.2.1.2. i —{C, #} ingurunean:

1.2.1.2.1. Albokoaren bustidura hautazkoa dela dirudi, forma asko bi erataratu agertzen baitira. Adibideak: *uranbill, makill, makillka... jentill bat, jentill oriik.../ ill'il, iltzeko, ilko; jentil bat, jentilgazteat, jentil danak...; motill ori, motill batek, motill jokalarie/ motil ori, motilkoxkorra, motil erdi-*

²³ Oñederrak dionez J.M. Barandiaranek grafia bikoitza (-xx) erabiltzen du kontsonante luzeagoa markatzeko. Oñederra, 1990, 155 orrialdeko oharra.

eroa; opill bat, opill ue/opil bat, opil orren; jenbillbaatzen/ jentilbaatzen; amillka/amilka...

Busti gabe agertzen diren formak ez dira falta: *biltzea, apiiltxo, ilda, iltzez, etzebiltzen...*

1.2.1.2.2. Sudurkariaren bustidura ere hautazkoa da. Forma asko bi erataraz azaltzen dira, esaterako, genitiboa *-(are)n*, soziatiboa *(-kin)* eta inesiboan *-(a)n* agertzen diren formak. Adibideak:

– Genitiboan: *ezkonberriñ [oian]/ezkonberriin [apusuntuko]; biiñ/ biin [ar-teen]* etab.

– Soziatiboan: *onekiñ/onekin; suukiñ/suukin; tenazaakiñ/tenazaakin; alabaakiñ/ seme-alabaakin* etab.

– Inesiboan: *sasiñ/sasiin; gerriñ/gerriin; mendiñ/mendiin; azpiñ/azpiin;* etab.

Bustiduraz nahiz busti gabe agertzen dira beste hitz hauek ere: *egiñ/egin; ekiñ/ekin; eziñ/ezin; beziñ/»ezin; aaziñ/ aazin e.a.*

Hitz barruko sudurkariak, berriz, bustidurarik gabe azaltzen dira beti: *ginduuna, astindu, txingura, aazingo, Beasingo, zikindu...*

1.2.1.2.3. Hortzetako herskari ahoskabetuen artean bildu dugun adibide bakarra, bi erataraz azaltzen da: *ditt, dit.*

1.2.1.2.4. Hitz amaieran, ez da txistukari apikaria azaltzen. Kontsonante aurrean apikaria nahiz sabaiaurrekoa dago. Batzuetan bi eratakoak agertzen dira. Adibideak: *pixka'at, pixkaka, abixtu, irrixt, irrixtau, iixteko... ixkimillea/ iskimilla; Kixmie/Kismik.*

Beti busti gabe agertzen diren formak ere badira: *kristau, triste, distiatzen, txistu, sinistu, illargi-islaraa...*

1.2.1.2.5. Txistukari bizkarkaria, oro har, bustidurarik gabe agertzen den arren, dirudenez, *<pixtiin>* hitzean bustita dago.

1.2.1.2.6. Ingurune honetan ez da hobietako apikaria agertzen.

1.2.1.2.7. Hobietako bizkarkaria ez da bustitzen: *urritz, itz, pitz.*

1.2.1.3. j—V ingurunean:

1.2.1.3.1. Albokoaren bustidura ia erabatekoa da. Hala ere, batzuetan forma bera bi erataraz agertzen da. Adibideak: *ollaarrak, sailleti, garijotzalleek, ollo, deilla... zeillen, zeillela/zeilen, zeilela; maillu/mailu.*

Adibide horiek erakusten dutenez, bustidura eragin ondoren, sarri desagertzen da bokalerdia.

1.2.1.3.2. Sudurkariaren bustidura erabatekoa da. Askotan, bustidura eragiten duen bokalerdia desagertu egiten da. Adibideak: *baño, soñeko, oñetako, oñek, oñazez, eiñe, egundaño, Akelarreraño, deiñala, ordaiñe, mingañe, aiñe, eiñik, beiñee, natxeillek, muñekiñ, errañe...*

1.2.1.3.3. Hortzetako herskari ahoskabea bustiduraz zein bustidurarik gabe agertzen da. Sarritan forma bera bi eratara dago. Adibideak: *otseite* 'hots egite', *eseitta, gaittuk, bazaittu, oiturea, gosaittea... eitle/eite, eiteko; baita/ta*»aita; *aittu/aitu; atte, attejaunek/aitte-erregeen; paitte-baztarreen/paittegañeen; deittu/deitu; goitti/goiti...*

Beti bustidura gabe agertzen denik ere bada: *seitu*.

1.2.1.3.4. Jaso dugun adibide bakarraren aldaeretan, txistukari apikaria beti bustita agertzen da: *gaixoon, gizaaxoa, gaixotu*.

1.2.1.3.5. Txistukari bizkarkaria beti, berriz, bustidura gabe agertzen da: *aize, aizen gertaizo...*

1.2.1.3.6. Afrikatuei dagokienez, ez da hobietako apikariaren adibiderik azaltzen.

1.2.1.3.7. Hobietako bizkarkaria, bustidurarik gabe azaltzen da: *ekaitze, aitze, ogeitzen...*

1.2.1.4. j— ingurunean:

1.2.1.4.1. Bildu ditugun adibideetan, ez da albokoaren bustidurarik agertzen: *zeiltzen, sail, zail...*

1.2.1.4.2. Sudurkariaren bustidura ugari agertzeaz gainera, sarri bustidura eragiten duen bokalerdia galdu egiten da. Batzuetan, forma bera bi eratara azaltzen da. Adibideak: *etzeiñ, itxoiñ, aiñ, oañ* (baina, baita ere, *oaiñ/oain*); *eiñ/ein; bikaiñ/bikain; beiñ/bein; aldeñ/aldein; otseiñ/otsein; zeñ/zein; mingaiñ/gain...*

Horien aldamenean, ordea, *ordain, soin...* bustidurarik gabe daude.

Hitz barruan, berriz, bustidura ez da inoiz betetzen: *ordaintzen, gaindi, aindu, einkizun, Zaindi-ondo, beinkau...*

1.2.1.4.3. Ingurune honetan hautazkoa da hortzetako herskari ahoskabearen bustidura: *nunbaitt/nunbait; zerbaitt/zerbait; noaizbait; goaittgarrin*.

1.2.1.4.4. Txistukari apikariaren orde, beti sabaiaurrekoa agertzen da. Bokalerdia, batzuetan, galdu egiten da. Adibideak: *aixkie* ‘adiskide’, *oixpoaana* ‘obispoagana’, *laxter*, *laixter*...

1.2.1.4.5. Txistukari bizkarkaria busti gabe agertzen da.

1.2.1.4.6. Afrikatudun adibide bi jaso ditugu eta berauetan bizkarkaria bere horretan mantentzen da: *gaitz*, *aitz*.

Orain arte aztertutakoari bustidura adierazkorrak gehitu behar zaizkio. Ataungo hizkeran, izan ere, maiz agertzen dira honelako bikoteak: *zakurre/txakurre*; *zuri/txuri*; *zintzo/txintxo*; *zaar/xaar*; *politte/pollit*; *gozoa/goxoa*. Halaber, beste hauek ere bustidura adierazkorren adibide dira: *koxxorra*, *mordoxkea*, *motxa*.

1.2.2. Ahostunen ondoko afrikatuen aldeko neutralizazioak indar handia du ataungo hizkeran

Erdal mailegu berrietan neutralizazioa ia erabatekoa da: *penitentzie*, *Lorentzotaa*, *komenentzie*, *errebentzileku*, *pentsau* (baina, baita, *pensau*), *martxoa*, *poltsa*...

Badira salbuespenak ordea: *zinzil* (baina *zintzilika*), *polsilloon*, *libersio*.

Kanpo-sandhietan ere indar handia dauka afrikatuen aldeko neutralizazioak.

1.2.2.1. Sudurkariaren ondoren:

1.2.2.1.1. ‘Emen + aditza’ loturetan, gehienetan afrikatua agertzen da: *ementzan*, *ementzoeen* (behin *emenzoeen*), *ementzittun*, *ementzittuen*, *ementzieen*, *ementziotzan*, *ementzioeen*, *ementzeaman*, *ementzeuzken*, *ementzi-jootzan*; *ementzeоторren*, *ementzeerean*; *ementzekieen*...

Nor-nori motakoak, oro har, frikariaz azaltzen dira: *emenzitzaion* (behin *ementzitzaieen*), *emenzitziotzan*, *emenzitzaieen* (bi aldiz *ementzitzaieen*)...

1.2.2.1.2. Sudurkariekin jarraituz, ‘Partizipio + laguntzailea’ loturetan ere, gehienetan afrikatua agertzen da: *juuntzan*, *eiñtzittula*, *izentzala*, *aldeintzoon*, *zeiñtzan*, *jakintzoeneen*, *eotentzana*, *eintzook*...

1.2.2.1.3. ‘Aditz-izena + laguntzailea’ ingurunetan, gehienetan, frikariari eutsi egin zaio. Adibideak: *ataatzen zana*, *buruatzan zayo*, *iotzen zaneen*, *eitten zoeen*, *juun zaneen*, *ein zion*, *ekartzen zoonai*...

Batzuetan, ordea, afrikatua agertzen da: *juutentzaio*, *eittentzoon*, *eustentzioela*, *eotentzana*...

1.2.2.1.4. Beste adibide batzuetan, afrikatua agertzen da: *antzeolakoon* ‘han zegoelakoan’ (baina, baita ere, *an zerela*) eta *eintzak* (baina, baita, *aldein zan, lagun zaidazu*), aginterako forman.

1.2.2.1.5. Subjuntiboan, berriz, frikariari eutsi egin zaio: *aldein zezala, ein zezan, geatu aazin zezan* ‘geratu arazi zezan’.

1.2.2.2. Albokoaren ondoren: Bi loturetan aurkitu dugu afrikatuaren aldeko neutralizazioa:

1.2.2.2.1. ‘Al + adizkia’: *altzea, altzeon, altzittuun, altzittueen, altzeekiñ...*

1.2.2.2.2. ‘Il + laguntzailea’: *iltzan, iltzaneen, iltzoon...*

Baina subjuntiboari lotuta agertzen denean, frikaria agertzen da beti: *il zezala, il zitzala, il zeiozkala...*

1.2.2.2.3. Beste adibide bat: *daabiltzu*.

1.2.2.3. Dardarkariaren ondoren: Gehienetan, frikariari eutsi egiten zaio. Hala ere, forma batzuk bi eratarata agertzen dira: *beartzan/»ear zan, beartzoela/»earzoela, beartzoon/ bear zoon, zertzan/zer zan...*

Horien aldamenean, beste adibide hauek ere jaso ditugu: *arzak, sar zak...* eta, txistukari afrikatuaz, *jartzak*.

1.2.3. ‘Ez’ partikularen eta aditz laguntzailearen arteko sandhietan gertatzen diren neutralizazioak

1.2.3.1. Txistukaria + txistukaria > afrikatua: *etzoon* ‘ez zuen’, *etzan* ‘ez zen’, *etzala, etzeukeaat, etzeion* ‘ez zegoen’, *etzion, etzekiñea, etzebillen...*

Salbuespenik baden arren (<*ez zitzala*>, hain zuzen ere), bilakaera honek subjuntiboan ere badauka indarra: *etzezan, etzezala...*

1.2.3.2. Txistukaria + herskari ahostuna > herskaria ahoskabetua.

‘Ez + adizkia’ ingurunean, salbuespenak salbuespen (<*eztezu*>, <*eztauket*>), Ataunen ez da bilakaera hau burutzen: *ez diñat, ez den, ez diñ, ez diitzenat, ez deat, ez dauket, ez dizueet, ez deu...*

‘Ez + ba + laguntzailea’ ingurunean, aldiz, ahoskabetze bilakaera ia erabatekoa da. Adibideak: *baezpazan, ezpazion, ezpazoeen, ezpadian, ezpanaun, ezpadezu...* Salbuespena: *beiz geldi eote ez bazan itxasoa botako zoola*.

1.2.3.3. Txistukaria + sudurkaria > txistukaria galdu: Gehien-gehienetan, txistukariari eutsi egin bazaio ere (ikus < *ez naiz*>, < *ez naun*>, < *ez nok*>, < *ez neike*>), batzuetan txistukaria galdu egiten da: *enatxook, enaiz*.

1.2.3.4. ‘Txistukaria + albokoa’. Ingurune honetan, jaso dugun adibide barrean, ez da aldaketarik gertatzen: *ez likek*.

1.2.4. Hasierako txetxekari afrikatua

Gipuzkeraz, bizkaieraz eta Nafarroa Garaiaiko zenbait hizkeratan bezala, hasierakoan txetxekari afrikatua [] agertzen da Ataunen ere. Adibideak: *txixe, txingurri, txerri, txekorgorri* (baina, baita ere, < *zekor*>).

Goian aipatu dugunez, bustidura adierazkorak ere agertzen dira, esaterako: < *zakur*>en aldamenean < *txakur txiki*’at>.

1.2.5. Antzinako *j- eta frikari belare ahoskabea

Gipuzkeraz, Nafarroan gipuzkeraz egiten den lurraldea barne (Burunda), eta Gipuzkoa ondoko bizkaieraz eta goi-nafarreraz²⁴ bezala, Ataungo hizkeran ere antzinako *j-ren lekuan frikari belare ahoskabea, [x] dago: *juun, jetxi, jarri, jaune, jaio...*

1.2.6. Hitz hasierako herskari ahoskabea

Ataunen hitz hasieran maiz agertzen da herskari ahoskabea: *pago, pekatu, keiza, kuutzea, kurteskillareeri* (baina *gurdi*), *poltsa, koltoon, komenentzie, konpesoreek, poltsilloon, trapu...*

Salbuespenak: *barkamen, gaziña*.

1.2.7. Bokal arteko frikariantzeko ahostunen eta dardarkarien galera

Bokal arteko frikariantzeko ahostunen eta dardarkarien galera maiz gertatzen da:

²⁴ Bizkaieraz egiten den Gipuzkoako lurraldean, Markinan, Gernikako zenbait ingurutan eta Ondarroan. Goi-nafarreraz, Araizko eta Garesko hizkeretan eta Hondarribian, Irunen eta Oiartzunen.

1.2.7.1. Frikariantzeko ezpainkari ahostunaren galera. Adibideak: *ira-(b)azten, esku(b)iko, za(b)aldu, iluna(b)arreen, ementze(b)illen* (baina baita *ze-billen... ere*), *jentil gazte(b)at, beingo'aten...*

Kontsonante honen galera, jakina, ez da erabatekoa: *erabat, urgabe, txabolara, eundabealdiko, erabai...*

1.2.7.2. Frikariantzeko horzkari ahostunaren galera. Adibideak: *ba(d)ik, ba(d)a, a(d)ixkie, e(d)o, etze(d)iñ, e(d)atea, oge(d)itzen, i(d)an, di(d)aak, esai(d)azu, dauke(d)an...*

Galera, ordea, ez da erabatekoa: *adarmuturreekin, eder, bideen, edadeen, ba-dijoo...*

1.2.7.3. Frikariantzeko ahostun belarearen galera. Adibideak: *dia(g)u, etze(g)ion, e(g)uzkie, da(g)o, e(g)osten, e(g)une, i(g)o, la(g)un* (eta *lagunek*), *ba(g)e, leena(g)o, e(g)unsendiñ, na(g)usie, Sami(g)el, de(g)un, zaldune(g)ana, de(g)iuela, i(g)urtzi, ne(g)arrez...*

Berriz ere, galera ez erabatekoa: *agertu, Agaotz, ago...*

1.2.7.4. Dardarkari bakunaren galera. Adibideak: *ge(r)atu, e(r)eitten, bu(r)uko* (baita *burue ere*), *e(r)akutxi, ese(r)i, ero(r)i, zi(r)en, u(r)e, denbo(r)an, kate(r)ik, e(r)antzun, i(r)etzat, egu(r)aldi, a(r)aziñ, maki(r)ik, gu(r)utze...*

Adlatiboaren dardarkari bakuna, oro har, galdu egiten da: *etxe(r)a* (baina baita *etxera ere*), *alde(r)a, zeru(r)ako, Muru(a)ko...*

Galera ez da erabatekoa ordea: *inguruti, Muruako, eraiñ, eroi, mendira* (adlatiboa)...

1.2.7.5. Dardarkari anitzaren galera.

Dardarkari anitzaren galera ere gertatzen da hitz batzuetan: *etoi, ekai, beiz* (baita *berriz ere*), *aatsaldeen*.

1.2.8. D > r bilakaera

Inoiz $d > r$ bilakaera gertatzen da: *eraari* 'edari', *zaare* 'zaude', *zeeren* 'zeuden', *bazereek* 'badaude, toka', *islaraa, patxara...*

Ultrazuzenketak ere aurkitu ditugu: *beida* 'begira', *beidau* 'begiratu', *adagi* 'haragi', *aideen* 'airean'.

1.2.9. 'P' formak

Gipuzkeraz gainera, goi-nafarrera eta bizkaierari dagozkien gipuzkeraren inguruko eremuetan 'p' formadunak agertzen omen dira; lurralde horretatik at ere, maileguetan —eta batez ere hitz hasieran— 'p' aurki omen daiteke 'f' ren orde²⁵.

²⁵ Mitxelena, FHV, 263-264 or.

Ataungo hizkeran maiz azaltzen dira 'p'dun formak: *pigura, konprome, inparnu, pestea, aparie, alporja, paltaz, konpesoreek, Naparrooti, panparroia, alperrik...*

1.2.10. *Bage/gabe*

Ataunen mendebaleko hizkeretako 'ba(g)e'²⁶ agertzen da gehienbat. Adibideak:

- *Ni ez naiz zu bae juungo, Jaune.*
- *T' alakoateen arrizabal aundi' aten ondoon odol-arrastoik bae geatu ementzien.*
- *Urduun eizt<riik galdetu ementzion ze ea mingaiñ baeko buruik izete altzan.*
- *eta neskea batee ille bae geldittu ementzan.*
- *Baño aitte, gaitzeen indarrez, itzbae geldittu eta beelaxe ill ementzan, beste garbitasunik eman bae.*
- ...

'Ba(g)ez' ere agertzen da inoiz:

- *Baño motillek, uste baez, odol tanto' at birdigoi ontziñ sartu bae utzi.*

Baita 'gabe' ere agertzen da. Adibideak:

- *baña erabat izututa, urgabe biurtu ementzan bee txabolara.*
- *Lotsagabe jaiio intzen.*
- *Urduun azari lotsagabea otsoon gañeen zankaletra jarri ementzan*
- *Or goien zeok artaldel batee txakurrikan gabe.*
- *errege orri naigabe' atek ema ementzion.*
- *Beorri gabe ez neike juun.*

1.2.11. '*Guzti' eta 'guzi'*

Ataungo hizkeran biak agertzen badira ere, mendebaldeko hizkeretan²⁷ azaltzen den 'guzti' erabiltzen da gehienetan.

Ei-ren arabera, aldiz, 'guzi' agertzen da Ataunen²⁸.

1.2.12. *Andra, andre/anrra, anrre*

<Andra>, <andrea> formen aldamenean bizkaieraz ezagunak diren <anrra>, <anrreek> agertzen dira Ataungo hizkeran. Altsasuko euskaraz A. K. Izagirrek²⁹ <iru anra> eta <anri ta gizona> 'el marido y la mujer' jaso zituen.

²⁶ Bizkaieraz gainera, K. Zuazok aztertutako Arabako testuetan 'bage' aldaera erabiltzen dute Landucci, Gamiz eta Betolaçak. Portalek, berriz, erdialdeko euskalkietan garatu den 'gabe'. (Zuazo, 1989, 20 or.).

²⁷ Bizkaieraz 'guzti' eta 'duzti' azaltzen dira.

²⁸ 'Guzti' dago Legazpi, Zumarraga, Beasain, Lazkao eta Abaltzisketan; 'guzi', aldiz, Legazpi, Itsaso, Ezkio, Itsasondo, Lazkao, Ataun eta Abalzisketan. Echaide Itarte, iker-3, 1984.

²⁹ Izagirre, 1967, 50 orr.

1.2.13. *-*ani > -ai; *-uni > -ui*

Bizkaieratik saihestuz, Gipuzkoako, Nafarroa Garaiko eta antzinako Arabakoan bezala, Ataungo hizkeran **-ani > ai* eta **-uni > ui* bilakaerak aurkitu ditugu. Adibideak: *zai* (baina *zaanduko*), *artzai*, *mandazai*; *ipui*.

Hala ere, beti *oa(i)ñ*, *oaintxe* agertzen da.

1.2.14. *Txistukarien bi sailak*

Ataunen ondo bereizten dira txistularien bi sailak: *zail/sail*; *zu/su* etab.

Instrumentalean ‘-z’ agertzen da: *iltzez*, *galalez* etab. Etxarrin, berriz, ‘-s’ dago.

1.2.15. *Larru/narru*

Mendebaldeko hizkeretan bezala³⁰, Ataunen ‘narru’ forma agertzen zaigu: *narru arteen*, *narrupillea*, *narrugorriñ*, *idinarru*; *narrutu*.

1.2.16. *Mendebaldeko hizkerekiko aldeak*

Zenbait aldaerak Ataungo hizkera mendebaldekoetatik aldentzen dute. Besteak beste, honako hauek: *belarra* (mendebaldean bedar, berar), *illargi* (mend. irargi), *zillar* (mend. zirar, zidar)...

1.2.17. *Bilakabide aipagarri zenbait*

1.2.17.1. *b > g*: *ogeitzen*; *zugie*, *zugipeen*.

1.2.17.2. *sapai*; orok. *sabai*.

1.2.17.3. *irarika* (orok. *igeri*, *igari*); *txaga*, *txara*.

1.2.17.4. *txorkoon* ‘corcho’.

1.2.17.5. *h > g* bilakaera: *iges*, *legortzeko*; *legoi*.

1.2.17.6. *E(r)e* agertzen da gehienetan. Behin, ordea, ‘be(re)’ azaltzen da: *baitta be aren gañeen esei ee*.

³⁰ ‘Hegoaldeko’ euskaraz eta bizk. *narru/orok. larru*. Ikus Mitxelena, FHV, 324 or.

2. MORFOLOGIA

2.1. Izenaren morfologia

2.1.1. Erakusleak

Hauexek dira jaso ditugun erakusleak:

2.1.1.1. Lehen gradukoak

	<i>Singularra</i>	<i>Plurala</i>
Abs.	<i>au</i>	<i>ook</i>
Erg.	<i>onek</i>	
Dat.	<i>oni</i>	
Gen.	<i>onen</i>	
Soziat.	<i>onekiñ</i>	
Ines.	<i>ontan</i>	
Adl. des.	<i>ontaako</i>	
Abl.	<i>onokontati</i>	

Sarritan, erakuslea, izenaren ezkerrean eta eskuinean, bietan agertzen da: *onokontati*, *onoko intxaurrale au*, *ooloko errittan*.

‘Beau’³¹ erakusle indartua ez da ezezaguna Ataunen.

2.1.1.2. Bigarren gradukoak

	<i>Singularra</i>	<i>Plurala</i>
Abs.	<i>oi, ori</i>	<i>ori(i)k</i>
Erg.	<i>orrek</i>	<i>oriik</i>

³¹ <-Arri au zetaakoo zuia?>

<-Sakaarritaako.>

<-Beaure ez dek txarra peloteen eraan botatzeko.>

Dat.	<i>orri</i>	
Gen.	<i>orren</i>	
Soziat.	<i>orrekiñ</i>	<i>oriikiñ</i>
Instr.	(neska) <i>orrezaz</i>	<i>oriezaz</i>
Ines.	<i>ortan</i>	
Adl.	<i>ortaa/orreana</i>	
Adl. dest.	<i>orta(a)ko</i>	<i>oriittako</i>
abl.	<i>ortati</i>	

Sarritan, erakuslea, izenaren ezkerrean eta eskuinean, bietan agertzen da: *orroko zizallu ortan, orroko zakur oi.*

<Beorren> indartua ere aurkitu dugu: *Obea dek, orroko zakur oi il-da beorren begiik eta biotza erregeeri eamatea.*

2.1.1.3. Hirugarren gradukoak

	<u>Singularra</u>	<u>Plurala</u>
Abs.	<i>ure, ue, uexe</i>	<i>aak(aatxek)</i>
Erg.	<i>ark, arek, aek, (artxek)</i>	
Dat.	<i>ari</i>	
Gen.	<i>aren (arentxen), aen, arren</i>	<i>aan</i>
Soz.	<i>arekiñ</i>	<i>aakiñ</i>
Destin.		<i>aantzako</i>
Ines.	<i>artan</i>	<i>ataan</i>
Adl.	<i>artaa</i>	
abl.	<i>artati</i>	
Adl. dest.	<i>artaako</i>	<i>aatako</i>

2.1.1.4. 'Bera' erakusle indartua

	<u>Singularra</u>	<u>Plurala</u>
Abs.	<i>bea</i>	
Erg.	<i>beak; berberak</i>	
Dat.	<i>berari, beai</i>	
Gen.	<i>bere, beel beaan</i>	<i>been</i>
Soz.	<i>bea(a)kiñ, beekin</i>	
Destin.	<i>beetzat</i>	
Adl.	<i>bereana</i>	<i>beengana</i>
Abl.	<i>beaandi</i>	

Sarritan, erakuslea, izenaren ezkerrean eta eskuinean, bietan agertzen da: *aako zakur amorratu ari, ako ate txuri artan, ako ate gorri aatan.*

<Beure> erakusle indartua ere ezaguna da: *Labeti opillek ataa zittueneen, danetan opillik ederrena neskato arek eindakoa gertau ementzan. Ta beure, igurdiiñ jateko, eaman aaziñ ementzoon etxeakoandreek seme zaarrenaantzat.*

Ikusi dugunez, hirugarren graduko erakuslea <ure, ue> dugu testu hauetan, bizkaieratik³² saihestuz (bizk. ‘a’). Beste aldetik, bizkaieraz pluraletako ‘oneek’, ‘orreek’ ‘arek’ ez dira Ataunen agertzen.

2.1.2. Izenordainak

Honako hauek jaso ditugu:

2.1.2.1. Lehen pertsona

	<i>Singularra</i>	<i>Plurala</i>
Abs.	<i>ni</i>	<i>gu</i>
Erg.	<i>nik</i>	<i>guk</i>
Dat.	<i>nei</i>	<i>guri</i>
Gen.	<i>nere, nee</i>	<i>gure, gue</i>
Soz.	<i>neekiñ</i>	
Dest.	<i>neretzat, neetzat, neetzako</i>	
Abl.	<i>nigandi</i>	

2.1.2.2. Bigarren pertsona

	<i>Singularra</i>	<i>Plurala</i>
Abs.	<i>i</i>	
Erg.	<i>ik</i>	
Dat.	<i>iri</i>	
Gen.	<i>ire, ie</i>	
Dest.	<i>iretzat, ietzat</i>	
Abs.	<i>zu</i>	
Erg.	<i>zuk</i>	<i>zuuk</i>
Dat.	<i>zuri, zui</i>	
Gen.	<i>zure, zue</i>	<i>zuun</i>
Dest.	<i>zuutzat</i>	<i>zuuntzat</i>

2.1.3. Izenordain indartuak

Aurkitu ditugun formak:

³² Bizk. ‘a’/orok. ‘(h)ura’.

2.1.3.1. Lehen pertsona

	<u>Singularra</u>	<u>Plurala</u>
Erg.	<i>neonek, neuk</i>	
Dat.	<i>neuri</i>	
Gen.	—	<i>geon</i>

2.1.3.2. Bigarren pertsona

	<u>Singularra</u>	<u>Plurala</u>
Abs.	<i>eorri</i>	
Erg.	<i>eorrek</i>	
gen. sg.	<i>zee ‘zeure’</i>	

2.1.3.3. Hirugarren pertsona

	<u>Singularra</u>	<u>Plurala</u>
Erg.		<i>eak</i>
Gen.		<i>eren, een</i>
Gen. leku-denb.		<i>eetako</i>

2.1.4. Nor/zeiñ izenordain galdetzaileak

Izenordain galdetzaileen alorrean, NOR bi aldiz agertzen da soil-soilik:

– *¿ba aldakik nork iltzoon nee anaie?*

– *nor da?*

Oro har, ZEIN izenordainak jan dio bere lekua:

– *ziñek ein dik?*

– *Bakarrik erregeen alabaari azaldu nai ziokeela zeiñtzan, baño ez ementzoon ezautu zeiñ zan.*

– *Ea zein zan galdetu ementzion San Pedrok.*

etab.

2.1.5. Izenordain galdetzailea + -bait

Izenordainekin jarraituz, ‘izenordain galdetzailea + -bait egiturak agertzen dira Ataunen: *nunbait, zerbait, noaizbait*.

Horien aldamenean *batebat, bateebatek* aurkitu ditugu.

2.1.6. Hitz eratorriak³³

Erator-atzizkidunen sailkapena egiterakoan, izen sortzaileak, izenondo sortzaileak, aditzak sortzekoak eta aditzondo sortzaileak bereiztu ditugu.

2.1.6.1. Izen sortzaileak:

2.1.6.1.1. Izen abstraktuen sortzaileak: **-tasun**, **-dade** eta **-keri(a)** aurkitu ditugu.

-TASUN:

Izenondoari nahiz izenari eransten zaio.

Izena + -tasun: *launtasune*, *aixkietasun*.

Izenondua + -tasun:

Aldaerak:

- a) -tasun: *liraintasun*, *abeastasun*. Sudurkariaren ondoren herskari ahoskabea dago bi adibide hauetan, joera orokor denari jarraituz.
- b) -dasun: *ondasun*. Silaba bakarreko 'on' izenlagunak '-tasun' atzizkia jasotzean herskari ahoskabea ahostun bihurtzen da.
- c) -asun: *Osasune*. Hauxe litzateke aldaerarik zaharrena.

Aldaketa morfofonetikoak:

- a) Esan bezala, silaba bakarreko 'on' izenlagunak '-tasun' atzizkia hartzen duenean, herskari ahoskabea ahostundu egiten da: *ondasun*. Gainontzeko adibideetan, hitz-oinak silaba bi edo gehiago dituela, herskari ahoskabeari eusten zaio: *liraintasun*, *abeastasun*.
- b) Herskari aurreko txistukari afrikatua frikari egiten da: *aberastasun*.

-DADE:

Adibidea: *Kristiandadea*.

Lat. -tate > gaztelaniaz -dad. Euskaraz, berriz, -tate (jakitate, ekialdean), -date (borondate) eta Ataungo testu hauetan aurkitu dugun -dade, gaztelaniaatik mailegatua.

-KERIA:

Izenondoari erantsita aurkitu dugu: *Gaiztakeri*.

Aldaketa morfofonetikoa:

Koldo Mitxelena erakutsi bezala, bi silabako hitzetan -o > -a aldaketa gertatzen da: gaizto → gaiztakeria.

2.1.6.1.2. 'Egile'-izenen sortzaileak: **-ari**, **-kin**, **-gile**, **-le**, **-tzaile**.

-ARI:

a) Izena oinarri:

- joko + -lari: *jokalari*. Goian aipatu dugun aldaketa fonetikoa, -o > -a, gauzatzen da hemen ere.
- a + -ari: *pelotari*. Bokal luzea laburtu ondoren.

³³ Atala honi buruzko xehetasunetan murgildu nahi duenak jo beza Elixabete Perez Gaztelu, 1995, 983-1064 orr.

- a(i) + -ari: *iittari*.
- Kontsonantea (eiz(a)) + tari: *eiztari*.

b) Kokapen jakinik gabe gelditzen dira: *ostalari* eta *ermentari*.

-GIN:

Txistukariaren ondoren, ahoskabetze bilakabidez, herskari ahostuna ahoskabe egiten da: *ikazkiñ*.

-GILE:

Adibidea: *Ongille*.

-LE:

Adibideak: *Ardazle* eta, aditzoinari erantsita, *eskale* eta *igarle*.

-TZAILE:

Aditzoinari erantsita agertzen da: *launtzalle*, *kontuartzalle*, *mugaarrialdatzalle*, *garijasotzalle*, *garojasotzaille*.

- LE ‘eskatu’ eta ‘igarri’ aditzei lotuta agertzen da; -TZAILE, berriz, ‘lagundu’ri eta AS[IS + A³⁴]AS-ri lotuta azaltzen da: <*kontuartzaille*> etab.

2.1.6.1.3. ‘Multzoa’ adierako izen-sortzaileak: **-di**, **-tegi**.

-DI:

Txistukariaren ondorengo herskari ahostuna, ahoskabetze bilakabidea dela medio, ahoskabetu egiten da: *saasti*.

-TEGI:

Lantegi, *sutegi*, *lastategi*; eta bokal arteko frikariantzeko ahostuna galdu ondoren, <*lastatei*> ere.

Beste aldetik, sudurkariaren ondorengo herskari ahoskabea ahostun egiten da: *ardandegi*, *presondegi*.

2.1.6.1.4. ‘Tresna’-edo ‘baliabide’-izenen sortzaileak.

Atzizki bakarra aurkitu dugu: **-garri**, eta bera aditzoinari lotuta agertzen da.

-GARRI:

Izenondoak ere sortzen ditu. Aurkitu ditugun izenak hauexek izan dira: <*galgarri*>, <*bizigarri*>, bigarrena bokal luzeaz.

2.1.6.1.5. ‘Objektua/produktua’ adierako izenen sortzaileak: **-ko**, **-kari**.

-KO:

Izen bizigabea ‘gorputz-atala’ + -ko → Izen bizigabea ‘jazkia’: *oñetako*, *soñeko*.

-KARI/-ARI:

Bokal luzeak dituzten <*bazkaari*>, <*gosaari*> eta <*eraari*>rekin batera <*apari*> ere, bokal laburraz, agertzen da.

2.1.6.1.6. ‘Gauzakia/ekoizpena’ adierako izen sortzailea: **-kizun**.

-KIZUN:

Adibideak: *eginkizun*, *gertakizun*, bietan aditzoinari erantsita agertzen da.

³⁴ Egitura hau osatuz agertzen diren aditzak, ‘artu’, ‘aldatu’ eta ‘jaso’ dira.

2.1.6.1.7. Aditzoinari erantsiz, ‘ekintza/ondorioa’ adierako izenen sortzaila: **-era, -izo, -men/-pen, -zio, -keta, -dura.**

-ERA:

Adibideak: *Entzuerrea, gertaera, galdeera, akabarea* eta, -k- epentetikoaz, *izakera*.

-IZO:

Adibidea: *gertaizo*.

-MEN/-PEN:

– -men: *barkamen, goamenak*.

– -pen: *etsipen, aurreapen*.

<*Gogamen*>-en erator-oinarria izena da, ez aditzoina. <*Baimena*>ren erator-oinarria, berriz, ‘bai’ aditzondo da.

-ZIO:

Adibidea: *asolbizio*.

-KETA:

Aditzoina + atzizkia: *jorraketa, banaketa, billaketa, lapurreta*.

Izena + atzizkia: *izketa*.

Aldaketa morfofonetikoa:

Hitz amaierako afrikatua frikari bihurtzen da atzizkia eransten zaionean: *izketa*.

-DURA:

bok. + -tura: *oiturea*.

2.1.6.2. Izenondo sortzailak:

2.1.6.2.1. Jatorrizkoa: **-tar.**

-(T)AR:

Adibidea: *erritarrak*.

2.1.6.2.2. ‘Joera-zaletasuna’ adieraziz: **-kor.**

-KOR:

Adibidea: *illezkorra*.

2.1.6.2.3. ‘Gaitasuna’ adierakoa: **-garri.**

1) -GARRI:

Aditzoinari eransten zaio: *arrigarri, errukarri, goaittgarri, bizigaarri, ikaragarri, ikusgarri*.

Aldaketa morfofonetikoak:

a) ‘Herskari + herskari’ gisakoen artean bi jarrera ezberdin nabaritzen dira:

1) -k + g- > -k-: *errukarri*, eta

2) -t + g- > -g-: *goaittgarri*³⁵.

³⁵ Jose Ignazio Gerriko segurarrak bere ‘Cristau Doctrina guztiaren esplicacioaren sayaquera’ liburuan bi aldaera erabiltzen ditu, <goaicarri> eta <goaitcarri>, biak herskari ahoskabeaz. Ataungo hizkeran, gure ustez, herskari ahoskabedun aldaera (h.d., ‘goaikarri’) erabiltzen da nagusiki.

- b) 'Txistukari + herskari' gisako lekuko bakarrean, herskari ahostuna dago:
ikusgarri.

2.1.6.2.4. 'Jabegoa' adierakoak: -dun, -ti, -tsu/-(t)zu.

-DUN:

Adibidea: *zaldun*.

-TI:

Adibidea: *gezurti*.

-TSU/-(T)ZU:

Izenari erantsita agertzen da: *zorritzu, indartsu, errukitsu, mukizu*.

2.1.6.3. Aditzak sortzeko atzizkiak: -tu.

2.1.6.3.1. Oinarriaren kategoria:

2.1.6.3.1.1. [Iz./ izond.] + TU.

– izenari erantsita: *errukitu, bildurtu, pillaatu, simaurtu, atxurtu, deitu, sutu, narrutu, nekau, lapurtu, jokau, kontau, saltau* (baina, baita ere, <*saltatu*>), *ikaatu, trabau, gosetu, ingurau, orraztu...*

– izenondoari erantsita: *gaixotu, abeastu, makurtu, garbittu, gorittu, gaizkittu, larritu, zimurtu, txikitu, librau, zorau, luzau, itxutu, berotu, zatartu, elbarritu, izutu, argitu, askau...*

2.1.6.3.1.2. [IS. + -ra/-gana] + TU.

Adibideak: *atzeatu, buruatu, mendeatu, alderatu, lurreratu, lurperatu*.
Eta <*eskuutaatuko*>.

2.1.6.3.1.3. [IS + -z] + TU:

Instrumental marka gabea: <*izenta(a)tu*>. Ikusten denez, sudurkariaren ondoren herskari ahostuna (<*izendatze*>) nahiz ahoskabea agertzen da.

2.1.6.3.1.4. [+ zenbatzailea] + TU:

Adibideak: *erdibittu, erdibanaatu*.

2.1.6.3.1.5. Osorik mailegatutako aditzak:

– bokalen aldakuntzaz egokitua: *beinkau*.

– atzizkiaren eransketa soilez: *tragatu, pentsau, tokau, txupau, eskapatu, markau, pasau*.

Hots-aldaketak:

a) -e → -a: *nekau, librau, luzau*.

b) -o → -a: *zorau, jokau, saltau, batizau*.

c) -u → -a: *ingurau, kontau*.

d) a + a > aa: *pillaatu, eraatu*.

e) bokal luzeak ez dira laburtzen: *pillaatu, eskuutaatuko...*

Alderantziz, batzuetan laburra espero genezakeen lekuan luzea dugu: *erdibanaatu, izentaatu* (baita ere, <*izentatu*>)..

2.1.6.3.1.6. Albokariaren eta sudurkariaren eskuinean, ‘-tu’k aldaera ahostuna hartzen du: *tximeldu, zikindu, laundu*.

2.1.6.4. Aditzondo sortzaileak: -ka, -to/-do, -ki, -ro.

-KA:

-[+izena]: *arnaska, saltoka, deadarka, makillka, malluka, muturka, usanka, atzamarka, oska, siñuka, arrika, egaaka, erreguka*.

-[+izenondoa] + KA: *zorritzuka, errenka, pixkaka, laxterka*.

-[+aditzoina] + KA: *izutuka, ikuska, galdezka, joka, amilka, uxarka*.

-TO/-DO:

Adibideak: <*Obeto*> eta, sudurkariaren ondoren herskari ahostunaz, <*ondo*>.

-KI:

Ondo eta obeto izan ezik, gainontzeko aditzondoak osatzeko -ki erabiltzen da: *gaizki, edarki, aski*.

Sudurkariaren ondoren ‘-gi’ (<*ongi*>, beharbada fosilizatuta dagoen forma) eta -ki (<*galanki*>) agertzen dira.

-RO:

Adibidea: *berriro*.

2.1.6.5. Atzizki txikigileak: -txo, -txa.

-TXO:

Adibideak: *artzaitxo, gaztetxoa, seme-alabatxo, errekatxo, makillatxo, neskato apaintxoa, poltxatso, semetxo, umetxo, ogi puskatxo’at, apiiltxo, erditxo*.

-TXA:

Adibidea: *neskatxa*.

2.1.6.6. Eratorpenaren ingurukoak.

2.1.6.6.1. Zenbatzaileak.

-NA:

Adibidea: *bana*.

-GARREN:

Adibideak: *biga(a)rrena, iruga(a)rena, laugarrena, amairugarren*.

Oro har, <a> bokala luzatu egiten da.

2.1.6.6.2. Atzizki gisakoak.

-T(Z)EKO:

Adibidea: *arritzekoa*.

2.1.6.6.3. Aditz erazleak.

-Aditzoina + arazi/erazi motakoak: *erretiaaziteko, joaaziñ, geatu aaziñ, erre aaziñ, pasaazi, eaman aaziñ, atazitten, irakiñaziñ, artuerazin, eiñ aaziñ, errabiaziñik, adiaaziñ, asarraziñ, amillerazi, aldeeraziñ.*

-RA-:

Adibideak: *e(r)aman, erabai, eraiñ, eantzun, eakutxi...*

2.1.7. Hitz elkartuak³⁶

Jaso ditugunak bi atal nagusitan sailkatu ditugu: 'Izen elkartuak' eta 'Sail bereziak' deitu taldeetan.

2.1.7.1. Izen elkartuak.

2.1.7.1.1. Izen elkartu kopulatibo arruntak.

2.1.7.1.1.1. Dvandak.

Indiar gramatikariak 'Dvanda' (bi eta bi) deitu zituzten hitz elkartuok maila berean dauden kategoria gramatikal bereko bi osagaiz eratuak dira. Hitz elkartuok osagaien kategoria gramatikala izango dute.

Izen arrunt elkartuak:

2.1.7.1.1.1.1. Bi izen arrunt bizidunez osatuak: *senar-emazteak, anaie-arrebak, seme-alabatxo aak, neskame-morroiak...*

2.1.7.1.1.1.2. Bi izen arrunt bizigabez osatuak: *esku-musuak.*

2.1.7.1.1.2. Hitz elkartu kopulatibo atributiboak. *gizon ongille, etxe-koandra sorgiñek, Kanillo arrantzalea, amaiarreba sorgiñ ue, kristau ermentarie, sorgiñ lapurre, ostalari lapurre, ollaar.*

Aldaketa morfofonetikoa:

-o > -a: <*ollaar*>. Bokal luzea bere horretan mantentzen da.

2.1.7.1.1.3. Aposizioak:

2.1.7.1.1.3.1. Izen arrunta [+gizakia]: *Patxi-ermentarie, kristau ermenterie, ama Birjiñea, Aitte Santue, San Miel aingerue.*

2.1.7.1.1.3.2. Izen bizigabea adierazten dutenak: *Alar-mendi, Muu-mendi, Iparraarremendi.*

2.1.7.1.1.3.3. Jaun edo andre osagaia daramaten izen elkartuak: *An-dra Geaxi, attejaune, amandre.*

³⁶ Atal honi buruzko xehetasun gehiago nahi duenak jo beza Miren AZKARATE VILLAR, 1990.

2.1.7.1.1.3.4. Seme, anai(e) osagaia daramatenak: *seme Kanillo-txiki, aren anaye legoiak*.

2.1.7.1.1.4. ‘Subsumtive’ motakoak:

2.1.7.1.1.4.1. Bi osagaiak bizidunak direlarik, izen biziduna adierazten dute: *sugakume, emakume*.

2.1.7.1.1.4.2. Izen bizigabeak adierazten dituztenak, osagaiak ere bizigabeak izanik: *errabaldie, Aldatsa izenekoa, Dantzaleku izenekoa, birdigoi ontzie*.

2.1.7.1.2. Menpekotasunezko izen elkartu arruntak.

2.1.7.1.2.1. Mugakizuntzat izena duten menpekotasunezko izen arruntak:

2.1.7.1.2.1.1. Sujetu - Objetu mota.

2.1.7.1.2.1.1.1. Ergatiboak-absolutua -zertu ‘Egilea’:

-izen biziduna + izen bizigabea: *sorgin-billera, ollarkantue*.

-izen bizigabea + izen bizigabea: *eaztun-otsa, odolarrasto, adarrotsa, ate otsa, intxaur-itzaleen*.

-osagai atzizkiduna + izen bizigabea: *izketa-otsa, zaunka-otsa*.

2.1.7.1.2.1.1.2. Ergatiboak-absolutua -zertu ‘Edukia’:

-izen biziduna + izen bizigabea: *artalde, jende sail, ardazle sail, lapur sail, lagunsail...*

-izen biziduna + izen biziduna: *neskame-jendeek*.

-izen bizigabea + izen bizigabea: *narrupillea, gari pillak, egur sorta*.

Aldaketa morfofonetikoak:

a) -i > q: *ard(i)

*ard(i)-talde > *artalde*.

b) sudurkariaren eta dardarkariaren ondoren, txistukaria ez da afrikatzen: *lagunsail, lapur sail*.

2.1.7.1.2.1.1.3. Ergatiboak-absolutua -zertu ‘Iturburua’:

-izen bizigabea + izen bizigabea: *bide-kuutze, ate zulo, intxauritzal*.

2.1.7.1.2.1.1.4. Ergatiboak-absolutua -zertu ‘Zatia’:

-izen biziduna + izen bizigabea: *idinarru, ardinarru, gizaburu*.

-izen bizigabea + izen bizigabea: *paitte-baztarreen, gaztiña-ipurdi, arbolaipurdi, sukalde-baztarrea, ibaibaztarreen, itxasbaztarrea, odoltanto, kirtenaldeerdi, mai aldeerdi, illuntzealdeen, euzkialeerdi, aatsaldeerdi, artontor, mendi tontor, kama-adar, urritz-adar, gatz ale, intxaurrale, ur ale, saiets-ezurrek, galale, galazi, ota zuztar, adarmutur, leiza ataka, kueba ataka, ibai ertz, betazal, kurteskillare, jai illuntze...*

Aldaketa morfofonetikoak:

a) gizon > giza: *gizaburu*.

- b) -i > ø a) *arr(i)
*arr(i)+ tontor > *artontor*.
- b) *beg(i)
*beg(i)+ azal > *betazal*.
- c) *gurd(i)
*gurd(i)+ eskillare > *kurteskillare*.
- c) -r- > -l: *gar(i)+ ale > *galale*.
*gar(i)+ azi > *galazi*.

2.1.7.1.2.1.2. Sujetu - Adizlagun mota.

2.1.7.1.2.1.2.1. Erg./abs. -leku kasua - zertu 'Helburua':
-izen bizigabea + izen bizigabea: *kezulo*.

2.1.7.1.2.1.2.2. Erg./abs. -leku kasua - zertu 'Edukia':
-izen biziduna + izen bizigabea: *jentilbaatza*.
-izen bizigabea + izen bizigabea: *gari soro eta galsoro*.

Aldaketa morfofonologikoa:

a) -r- > -l: *gar(i)-soro > *galsoro*.

Kasu honetan, albokoaren ondorengo txistukaria ez da afrikatu.

2.1.7.1.2.1.3. Objetu - Sujetu mota.

2.1.7.1.2.1.3.1. Ergatiboak -absolutua - zertu 'Edukia':
-izen bizigabea + izen bizigabea: *gatzure*.

2.1.7.1.2.1.3.2. Ergatiboak -absolutua - zertu 'Ariketa':
-izen bizigabea + izen bizigabea: *saltaarrie*.

Aldaketa morfofonetikoa:

-o > -a: <*saltaarrie*>. Bokal luzea ez da laburtzen.

2.1.7.1.2.1.4. 'Objetu - Adizlagun' mota:

2.1.7.1.2.1.4.1. Erg.- abs. - leku kasua - zertu 'Helburua':
-izen bizigabea + izen bizigabea: *giltza zulo, dantzaleku, ipurtaulki, jaieun, jokuetxe, errebentzileku*.

2.1.7.1.2.1.4.2. Erg. - abs. - -z (zertaz) - zertu 'Helburua':
-izen bizigabea + izen bizigabea: *sepultura-arri*.

Aldaketa morfofonetikoa:

-i > ø; *ipurd(i)

*ipurd(i)-aulki > *ipurtaulki*.

2.1.7.1.2.1.5. 'Adizlagun - Sujetu' mota:

2.1.7.1.2.1.5.1. Erg./abs. -lekua kasua - zertu 'Lekua':
-izen biziduna + izen biziduna: *itelbi*.
-izen bizigabea + izen biziduna: *eskolume*.
-izen bizigabea + izen bizigabea: *atalarri*.

Aldaketa morfofonetikoak:

a) -i > ø: *id(i)

*id(i)-elbi > *itelbi*.

b) -r- > -l : *atal-arri > *atalarri*.

c) -a > ø: *eskol-ume > *eskolume*.

2.1.7.1.2.1.5.2. Erg. -abs. -zerekin - zertu -'en gainean, -i buruz':
jan gauzak.

2.1.7.1.2.1.6. 'Adizlagun - Objetu' mota:

2.1.7.1.2.1.6.1. Erg.-abs.- leku kasua -zertu 'Zatia':
-izen biziduna + izen bizigabea: *idipuska, giza-puska*.
-izen bizigabea + izen bizigabea: *adagi puska, talo puska, ogi puska, gorputz-zati, lukainka mutur, sobrekamapuska, ille-izpi...*
-mugatzaile eratorria: *gosaari-mokau, soñeko puska*.

Aldaketa morfofonetikoak:

gizon > giza: *giza-puska*.

2.1.7.1.2.1.6.2. Erg. abs.- leku kasua -zertu 'Lekua':

-izen bizigabea -izen bizigabea: *muga(a)rrria*.

Aldaketa morfofonetikoak:

a) -a + a > aa luzea: *mugaarri*.

Baina inoiz, aa > a, <*mugarri*>, 'a' laburraz.

2.1.7.1.2.1.6.3. Erg.-abs.- -z (zertaz) -zertu 'Gaia':

-izen bizigabea + izen bizigabea: *birdigoi ontzi, zillar-ari*.

2.1.7.1.2.1.6.4. Erg.-abs. -z (zertaz) -zertu 'Edukia':

-izen bizigabea + izen bizigabea: *txistu pilla, urrepilla, arripilla, gari pilla, narru pilla, egursorta, zimaur pilla*.

2.1.7.1.2.1.6.5. Erg.-abs.--z (zeri buruz) -zertu 'Helburua':

-izen bizigabea + izen bizigabea: *logure, txixe gure, ur eske, ostatu eske*.

2.1.7.1.2.1.7. Adizlagun - Atributu mota:

Erg./abs.- Atributua -leku kasua-zertu Edukia

-izen biziduna + izen bizigabea: *neskameleku, abere-etxe*.

2.1.7.1.2.1.8. Aditz - Adizlagun mota:

2.1.7.1.2.1.8.1. (Erg./abs.)-leku kasua -zertu Helburua:

-aditzoina - izen bizigabea: *bizimodu, bizileku, bizitokie, etzan-leku*.

2.1.7.1.2.1.8.2. (Erg./abs.)-leku kasua -zertu Edukia:

-aditzoina + izen bizigabea: *jaiotetxe*.

Aldaketa morfofonetikoa:

-o + e-: -t- kontsonante epentetikoa txertatu: *jaiotetxe*.

2.1.7.1.2.2. Mugakizuntzat izenkia duten menpekotasunezko izen elkartuak:

2.1.7.1.2.2.1. Objetu-aditz- sujetu mota:

-izen bizigabea + izenkia (egile atzizkiaz sortuak): *garijotzalle, ga-rojasotzalle*.

2.1.7.1.2.2.2. Objetu-aditz mota

-izen bizigabea + izenkia: *arto eitte, gari eitte, ganbelajotze, keiza-jate, ardo-eate, gatz saltze, arbi eitte, aur eitte, otseitte*.

2.1.7.1.2.2.3. Sujetu-aditz mota.

-izen bizigabea + izenkia: *orri irtete, orri erorte*.

2.1.7.1.3. Izen elkartu bereziak:

2.1.7.1.3.1. izen berezia + izen arrunt bizigabea: *Bikarioetxe* (etxe-izena).

2.1.7.1.3.2. izen berezia + izenondoa: *Kanillo-txiki*.
Kategoria gramatikal hauen elkarketaz zenbait etxe-izen sortzen dira: *Peruneberri...*

2.1.7.1.3.3. izen arrunt bizigabea + izenondoa: *Zapatai-txiki*.
Kategoria gramatikal hauen elkarketaz etxe-izen ugari sortzen dira: *Etxeberri, Dendaberri, Etxezuri*.

2.1.7.2. Sail bereziak.

2.1.7.2.1. Metaforak.

Bakarra aurkitu dugu: <itzontzi>, eta berau [+biziduna] tasuna duen izen elkartu metaforikoa da.

2.1.7.2.2. Baso- mugatzailea duten izen elkartuak:

-‘Adizlagun - Sujetu’ ‘Erg./abs.-leku kasua-zertu’ ‘Lekua’: *baxajaun, baseerri*.

Aldaketa morfofonetikoak:

a) -o > -a: *baxajaun*.

b) -o > -e: *baseerri*.

2.1.7.2.3. ‘Koxkor’ mugakizuna duen izen elkartua: *mutilkoxkor*.

2.1.7.2.4. ‘-ko’ atzikia duten osagaiez eratuak:

2.1.7.2.4.1. ‘-ko’ bigarren osagai dutenak: *Jaungoiko, Lauztiazpiko, Telazpiko, Artilaazpiko edo Arratibelazpiko...*

Lehena izan ezik, besteak etxe- edo toki-izenak dira.

2.1.7.2.4.2. ‘-ko’ lehen osagaian daramana: *etxeoandra*.

2.1.7.2.5. Hitz elkartu exozentrikoak:

Posesiboak:

-izenondoa[izena + izenondoa]izenondoa: *begibakar, aurpegi illun*.

2.1.7.2.6. Bi osagai baino gehiagoko hitz elkartuak:

2.1.7.2.6.1. Osagaietako bat ‘Eratorketa eta Hitz Elkarketaren Artekoak’ deitu klasekoa denean. *sukalde-baztarrea*: Suj-Obj Erg-abs-zertu ‘Zatia’. *Kanilo arrantzalea*: Aposizioa.

2.1.7.2.6.2. osagaietako bat ‘-en’ edo ‘-ko’ atzizkia daramana: *etxe-koandra sorgiñe*: Atributua.

2.1.7.2.6.3. ‘Esaldi hitz’ deituak: *ayuma otsak*: Suj-Obj Erg-abs- zertu ‘Egilea’.

2.1.7.2.6.4. Beste hitz elkartu batzuk: *mugaarrialdatzallea*: obj-aditz-suj. *mugarri*: alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu lekua.

Aldaketa morfofonetikoak:

-a + a > -aa: *mugaarrialdatzallea*.

2.1.8. Eratorketa eta hitz elkarketaren artekoak

‘Alde’, ‘aldi’, ‘bide’, ‘gai’, ‘zai(ñ)’, ‘zale’... bigarren osagaitzat dituzten egiturak aztertuko ditugu.

ALDE:

a) Izena + alde: *arratsalde, Lazkau alde, leize alde, goiz alde, Muru alde, Alar alde, ermintaa-aldea, zerualde, Umarki-alde, gauerdi-alde...*

b) ko + alde: *Lauztiazpiko alde*.

ALDI:

izena + aldi: *lanaldi*.

BIDE:

izena + bide: *Artiñea bidea, lanbide, eskubide, elizaabide, gizabide, eskola-bide*.

GAI:

Izen bizidunak osatzeko erabiltzen du: *andragai, ezkongai*.

ZAI(N):

Adibideak: *artzai, mandazai*.

ZALE:

Adibideak: *arrantzale, urrezale*.

2.1.9. Beste egitura batzuk

2.1.9.1. Aditzondo elkartuen ingurukoak. Aipagarrienak, beharbada, ‘bila’, ‘esker’, ‘zai’ bigarren osagaitzat duten egiturak dira: *egur billa, ur eske, estatu eske, saasti zai*.

2.1.9.2. ‘Erdi’ mugakizun duten izen elkartuak. Mugatzailea beti izen arrunta izan ohi da: *gau-erdi, aatsaldeerdi, goiz erdi*.

2.1.9.3. ‘Itxura’ bigarren osagaitzat duten egiturak.

2.1.9.3.1. Alde batetik, mugatzailetzat izenondoa duten egiturak ditugu: *zaar itxurea*.

2.1.9.3.2. Eta bestetik, mugatzailetzat izena duten egiturak: *katu-itxuran*. <Gizon-piguran> ere hemen sar daitekeela dirudi.

2.1.9.4. ‘Aurre’, ‘atze’, ‘barru’, ‘ondo’... bigarren osagaitzat duten egiturak:

AURRE: *ate-aurre, ataka-aurre, etxe aurre...*

ATZE: *sasi atzeen*.

BARRU: *leize-barru, koba-barru, kaja-barru*.

ONDO: *beeko erreka ondo, Zaindi-ondo, etxeondo, ate ondo, pago-ondo, leiondo, iturriondo, aitz ondo, gosaalondo, apalondo, sutondo, bazkaalondo*.

GAIÑ: *mendigaiñe, paitte-gaiñe, mingaiñe, urritzgaiñe, buru-gaiñe, leize-gaiñe, pagogaiñe, asto-gaiñe, leize-ataka-gaiñe, kobagaiñe, intxaur-gaiñe, piku-gaiñe, zaldi gaiñe, txingura gaiñe*.

PE: *zugipe, sasipeik sasipe*.

INGURU: *etxeinguru, goizalde inguru, gauerd-inguru, Urkuela-inguru, Erremedio-inguru, leize inguru...*

ALDE: *Aye'alde, Elkorri'alde, gauerd-alde, Umarki-alde, zeralde, sukalde, ermintaa-aldea, Sempere aldea, Lazkau alde, Iturriotz alde, Alar alde, goizaldea...*

Aldaketa morfofonetikoak:

a) -r- > -l: *gosaalondo, apalondo, bazkaalondo*.

b) -u + o-: -t- kontsonante epentetikoa txertatu: *sutondo*.

c) -u + a-: -k- kontsonante epentetikoa txertatu: *sukalde*.

2.1.9.5. Neurri sintagmak: *baso ardoa, pertz-esnea, zagiardoa, katillu saldea, zaku-urrea...*

2.1.9.6. Bikoizpenak: *poliki-poliki, aldiñ-aldiñ, txintxo-txintxo, txiki-txiki, tximeltximel, gauero gauero, eunero-eunero, pixkaka-pixkaka, etxeik etxe, erdiz erdi, mendiz mendi, bizi-biziik, eskuz esku, sasiz sasi, sasipeik sasipe, irarika-irarika, zuri-zuri...*

2.1.10. -e, -o -u eta -i bokalez amaitutako hitzen deklinabidea

Deklinazioan, mugatzailea asimilatu ondoren, -e, -o, -u eta -i bokalez amaitutako hitzetan bokal luzeak ditugu. Salbuespena absolutibo singularrean dugu.

ABSOLUTIBOA

– Singularra: *usoa, neskamea, bekokie, artzaie...*

– Plurala: *illeek, umeek; gurasook, auzook; iru zaldiik, nagiik; eskuuk, di-ruuk; iru anaieek...*

ERGATIBOA

- Singularra: *eskaleek, jiganteek; neskatook, usook; jokalariik, itelbiik; bixiguuk; neskamemorroiak, artzaiek...*
- Plurala: *garijasotzalleek, senar-emazteek; Agerrekook; ardiik, inguamariitako erriik; batzuuk; morroiak, etsaiek, artzaiek...*

DATIBO

- Singularra: *jokalariiri, buruuri, zagi-ardoori, beste anaieeri, aitteeri...*
Kontsonantez edo diptongoz amaitutako zenbait hitzek ere ‘a’ luzea agertzen du inoiz: *gizonaari, zaarrenaari; egoiaai...*
- Plurala: *aurrekooi, zazpi buruuri; anaiei, bee morroiari.*
Berriz ere kontsonantez amaitutako zenbait hitz bokal luzez agertzen da. Adibidez: *bi umeen gorputzei.*

GENITIBO

- Singularra: *sorgiñ gaizton [ipuie], bee etxeoandreen, bixiguun, bekokiñ [erdia], azariñ [isatsa]; oiaan [ertz], andragaieen...*
- Plurala: *bi umeen [gorputzei], ezkonberriin [oian], begiñ [aurreti], mendiko iiziin [bildurrik], iraunsugeen, gurasoon [etxea], kristauen [arteen]...*

SOZIATIBO

- Singularra: *soñekookiñ, artaldeekiñ, burrunziikiñ, deabruukiñ, ateeekiñ; iitaieekin...*
Hitza kontsonante batez amaitzen denean ere maiz bokal luzea agertzen da: *adarmuturrekin, bee eraztuneekin...*
- Plurala: *bee ardiikiñ, idiikiñ, eskuukiñ, loraakiñ, neskameekiñ, bee mandookin...*

PARTITIBO

- *izugarriik, asolbizioik, neskameik...*

INESIBO

- Singularra: *itxasoon erdiin, ezkarreko eskuun, koltoon, burrunziin, lepoon, gerriin, bazkalondoon, bekokiñ, zugipeen...*
- Plurala: *aurreko aldiittan, illuntzeetan, eskuutan.*
- Mugagabea ‘i’ laburra dago: *euzkittan.*

ADLATIBO

- Mugagabea: *sutaa, autsetaa, urtaa...*
- Singularra: *urritz-gañea, ibai ertzea, etxera...*
Eta bizidunekin: *zalduneana, jabeaana, erregeana, oixpoaana...*
- Plurala: *erriittaa; eztaietaa, odaietaa...*

ADLATIBO BUKATUZKOA

- Singularra: *leizeaño, Akelarreraño, Mikolaalderaño, tokiaño, lepoaño, etxeaño, zuloaño...*

ABLATIBO

- Plurala: *begiittati*.

INSTRUMENTALA

- *Patxiizaz*.

- Plurala: *sorgiñezaz*.

Sinkretismo ugari gertatzen da deklinabidean:

1. Absolutibo plurala, ergatibo singularra eta ergatibo pluralak, hirurak marka berberaz agertzen dira. Adibidez: *zaldiik* (abs. pl.); *itelbiik* (erg. sing.); *ardiik* (erg. pl.).
Hitz-oina '-a'z amaitzen denean pluralak, absolutoa eta ergatiboa, marka berberaz agertzen dira, antza: *ankaak* (abs. pl.); *anaie-arrebaak* (erg. pl.).
Ergatibo singularra, oro har, disimilazioaz agertzen da (<*neskeek*> (neska + -ak > *neskeak > neskeek)...); hala ere, 'ama', 'arriba' eta 'alaba' hitzek disimilatu gabeko formez azaltzen dira.
2. Berbera da datibo singularreko eta pluraleko marka: *buruuri* (sing.); *zazpi buruuri* (pl.).
Hitz-oina '-a'z amaitzen denean: *erregeen alabaari* (sing.); *beste bi alabaari* (pl.).
3. Soziatibo, destinatibo... kasuetan ere singularreko eta pluraleko markak berberak dira.
4. Genitibo singularra, plurala eta inesibo singularra marka berberaz azaltzen dira: *itxasoon [erdiñ]* (gen. sing.); *gurasoon [etxeen]* (gen. pl.); *kolkoon* (ines. sing.).

Aldaketa morfofonologikoak:

- a) -e, -i, -o, -u + a > hitzaren berezko bokala luzatu egiten da azentuaren karga beregain hartuz. Adibideak: *iru zaldiik, umeek, auzook; usook, neskatook, itelbiik, bixiguuk, jiganteek; aurrekoori; itxasoon, bixiguun; bazkaloon, bekokiñ...* '-e' sekunkario (-i/-u ondoren a > e asimilazioaren ondorio, alegia) denean ere, bokal luzamendua gertatzen da: *anaieek, anaieeri*.
- b) Aurreko atalean aipatutako bokal luzamendua burutu ondoren inoiz bokal luzea laburtu egiten da: *bekokiñ [erdia]*.
- c) Analogiaz, askotan kontsonantaren eta diptongoaren ondoren bokal luzea dugu: *motilleeri, bee gizonaari, zaarrenaari, legoiaai; lapurren [bizilekue], oiaan [ertz]*...
- d) <oi> diptongoaren ondoren ez da mugatzailea ixten: *neskamemorroiak, legoiaai, oiaan (ertz)*...

2.1.11. Deklinabidean, -a + a > -ea

Bizkaian eta Araban indar handia duen disimilazio bilakaera hau deklinabide singularreko kasu guztietan egonkortasun eta sistematikotasun oso handiaz betetzen da. Pluralean, aldiz, salbuespen bakarra izan ezik, ez da inoiz betetzen.

Salbuespenekin jarraituz, singularrean bertan ere, hiru hitz beti disimilaziorik gabe agertzen dira: ‘ama’, ‘alaba’ eta ‘arriba’, alegia.

Azter ditzagun kasuz kasu -a bokalaz amaitzen diren hitzen deklinazioa.

ABSOLUTIBOA

– Singularra. Ia sistematikoki burutzen da disimilazioa: *bee galderea, mezea, neskea, katillu saldea, pikea, denborea, bearragoko gauzea, erminttea, ixkimillea, arrautzea, zapatea, keizea, aren entzuera, eundañoko pestea, oiturea, zar-itxurea, egur sortea, eskolea, lamiñea, een ezkontzea, elizea, urrezko sobrekamea, gañeko narrupillea, Jentillen akabärea, sokea, idipuskea.*

– Plurala. Disimilazioa, oro har, ez da burutzen. ‘Alaba’z gainera, besteak beste, ondoko adibideak agertzen dira, *ankaak, eskillaraak, animaak, sortaak...*

Hala ere, disimilazio aztarnarik bada: *nee bi aizpeek.*

ERGATIBOA

– Singularra: -a + a > ea disimilazioaren ondoren, -ea > -ee bokal luza-mendua gertatu da hemen ere: *neskeek, lamiñeek.*

Salbuespenak: *erregeen alabaak, bee amak.*

– Plurala: *Anaie-arribaak.*

DATIBOA

– Singularra: *arrantzeeri, karrereeri, een sobrekameeri.*

Salbuespenak: *erregeen alabaari, amari, amaari.*

– Plurala: *beste bi alabaari.*

GENITIBOA

– Singularra: *neskeen, leize atakeen [ondoan], jentillen sobrekameen [gure], txageen [puntan].*

Salbuespenak: *bee alabaan, txaran [puntan], animaen [galgarria].*

SOZIATIBOA

– Singularra: *bee ezpateekiñ, eskupeteekiñ.*

Asimilaziorik gabe berriz: *bee alabaakin, erregeen alabakiñ, amaakiñ.*

– Plurala: *Beren kollaraekin, Bee txitakiñ, seme-alabaakiñ, atzeko bi ankaakiñ.*

INESIBOA

–Singularra: *leize-atakan.*

ADLATIBO

–Singularra: *eskolaa, olaa...*

Aldaketa morfofonologikoak

Aipatutako disimilazioaz gainera, zenbait aldaketa morfonologiko burutzen dira:

- a) -ea > -ee bokal luzamendua maiz gertatzen da: *aizpeek, neskeek, karre-
reeri, sobrekameeri, neskeen, atakeen, txageen...*
- b) Aipatutako disimilazioa burutzen ez denean, oro har, bokal luzea gertatzen da: *ankaak, alabaari, ankaakiñ...*
- c) Inoiz a + a > a gertatzen da: *arriba, ama, amak, amari* (baina baita <amaari> ere), *txaran [puntan], alabak, alabakiñ* (baina, baita, <seme-alabaakiñ>)...

2.1.12. Ergatibo pluralean -ak

Mendebalde osoan bezala, ergatibo pluralean -AK agertzen da: *neskame-morroiak...*

Aldaketa morfofonetikoak:

- a) Aurreko silaban i/u dugunean, iada ikusi dugun bezala, gehien-gehienetan, a > e bilakaera gertatzen da: *etsaiek, artzaiek, jentillek...* Salbuespena: *neskame-morroiak*.
- b) Morfema mugan -e, -o, -u, -i bokala + -ak dugunean, bokal luzamendua dela eta, ia sistematikoki bokal luzea agertzen da, '-a'-k beste bokalaren ebaki puntua hartzen duela: *neskameek, ardiik...*
- c) *neskeek, aizpeek*³⁷. Honako bilabidearen ondoren: -a + ak > -eak disimilazioaz > -eek.

2.1.13. Soziatiboaren marka eta balioa

Etxarri eta inguruetan '-ki' marka baden arren, Ataungo hizkeran, soziatiboan, -KIN marka besterik ez da agertzen.

Balioari dagokionez, Ataunen soziatiboak, askotan, instrumentalaren balioa hartzen du:

- *bee astasuneekiñ iurtzi.*
 - *bee ezpara (sic) zorrotzaakiñ moztu.*
 - *mailluukiñ kax-kax-kax leioa jooz*
 - *bee esku ederraakiñ ataa.*
 - *ei' zazu lurreen makila onekiñ arrasto' at etab.*
- Beste askotan, ordea, zuzen agertzen da:
- *sokaz lotu andrea kurteskillareeri.*
 - *iltzez oiaari josi.*
 - *botiñek galalez betee*
 - *buru-gañe aiez zuri zuri zoola.*
 - *pikaz iurtzi.*
- etab.

³⁷ Aurreko silabako 'i' ren eraginez, 'a' > 'e' bilakaera dugu ondoko adibideetan: <anaie bat>, <anaieek>. 'Ahizpa' eta 'lamiña'ri dagokionez, ordea, <aizpa bat> eta <lamiña bat> agertzen dira, ez <aizpe bat> eta <lamiñe bat>. Beraz, pentsatu behar kasu hauetan burututako bilakaera a + a > ea dela.

2.1.14. *Destinatiboaren markak*

Destinatiboan -TZAT marka maizago agertzen den arren, -TZAKO ere jaso dugu. Lehena agertzen da honako adibideetan: *ietzat, beetzat, seme zaarrenaantzat, eunezkoontzat, gauekoontzat, Zapataitxikiintzat, zuuntzat...* '-tzako' jaso dugu beste adibide hauetan: *neetzako, aantzako*.

2.1.15. *Ablatiboaren aldaerak*

Ablatiboak, euskalkien arabera, aldaera desberdinak ditu: -ik (rik), -ti (di), -tik (dik) eta -tikan; -rean ere bazen bizk. zaharrean. Lehena bizk., b.-naf., lap., erron. eta xubereraz agertzen omen da; -ti, berriz, bizk., b.-naf. eta xubereraz; eta -tikan, azkenik, g.-naf., gip. eta lapurteraz³⁸. Mitxelenak ere -ti aldaera aurkitu zuen bizk. eta zubereraz³⁹. Eta azkenik, A. Lakarrak dioenez, XVIII. mendeko Goierriko euskaran ere -ti dago⁴⁰.

Aldaera ahostunak (-DI, -DIK, -DIO...) sudurkariaren ondoren azaltzen dira: *emendi, oaindi, barrundi, nigandi, nuneoandi...*

Ataunen ablatiboa osatzeko ugarien -TI/-DI aldaera erabiltzen bada ere, beste hauek ere agertzen dira: -TIK/-DIK, -TIO/-DIO eta are -RIK ere.

2.1.15.1. Ataungo hizkeran, oro har, -TI/-DI agertzen da: *urtati, bertati, ateti, zagitti, atzeti, kuebati, inparnuti, itzeti, kolkoti, erritti, labeti, bizkarreti, etxeti, mingañeti, presondegitti, zeruti...*

Izen berezietan -TI/-DI azaltzen da soil-soilik: *Lazkauti, Layoati, Ormazarretati, Jentilbaatzati, Naparrooti, Larrunarritti, Ataundi...*

Bizidunekin, berriz, -GANDI agertzen da: *nigandi, beaandi*.

Denbora balioarekin ere beti -TI/-DI agertzen da: *geozti, urduti, iruetati...*

'-DIO' ere agertzen da: <oaindio> (behin <oaindi>), eta behin bakarrik bada ere, baita -TIK: <goizetik>.

2.1.15.2. Jaso ditugun -TIK/-DIKdunen kopurua oso mugatua da: *autik, illeeta-tik⁴¹, etxetik⁴², atezulotik⁴³, emendik⁴⁴, andik⁴⁵, nuneoandik*.

³⁸ Azkue, 1969, 331-32 orr.

³⁹ Mitxelena, FHV, 236 orr.

⁴⁰ Lakarra, 1986.

⁴¹ <Illeetati> ere agertzen da.

⁴² Baita <etxeti> ere.

⁴³ Baina <atezuloti> maizago azaltzen da.

⁴⁴ <Emendi> eta <emendio> ere agertzen dira.

⁴⁵ <Andio> ere agertzen da, baina hiruetan ugarien <andi>.

2.1.15.3. Ablatiboarekin jarraituz, 'oaiñ', 'emen' eta 'an' adberbioei lotuta -TIO/-DIO agertzen da soil-soilik: *oaindio*⁴⁶, *emendio*⁴⁷, *andio*⁴⁸.

2.1.15.4. Eta azkenik, -(R)IK agertzen da <etxeik etxe> eta <sasipeik sasipe> esapideetan.

2.1.16. Motibatiboaren markak

Motibatiboan -TI eta -TIO, biak lehia agertzen dira.

Jaso ditugun -TI aldaeraren adibideak: *orreati/orreatio*; *orraati/orraatio*; *zeati/zeatio*; *ikusteaati*; *eiñ alaak* (sic) *eiñ aati*; *iñalakookati* 'en ningún modo'; *jigante'ateati*; *bikatiiree* 'bigatik ere'.

Aipatu berri ditugunekin batera, -TIO aldaeraren adibide hauek ere jaso ditugu: *kristauek ez izen aatio*; *Jainkoaatio*; *beaakatio*; *zelat eitteatio*; *beilla ibili aatio*.

Aldaketa morfologikoak:

a) -o + a > oo, bokal luzamenduaz: *iñalakookati*.

b) -a + a > aa: *orraatio*, baina baita <*orreatio*> ere.

c) egin > eiñ > iñ

*iñalako + ak > *iñalakook*, bokal luzamenduaz.

iñalakook + -gati > *iñalakookati*, ahoskabetze bilakabidez.

2.1.17. Prolatiboaren marka

Prolatiboa -TZAT markaz azaltzen da beti:

– *bee burue apaiztat autau ta...*

– *esa'ementzion ze bee alabaatako'at anratat eskeintzen ziola.*

– *Erregeek nunbait gizon azkartat artu eta...*

– *Baño neskatook beiz ee ue neskametzat artu zezala errege eitte'ementzion.*

– *bee burue bazkaaritzat iizi ari emateko.*

etab.

2.1.18. Hurbiltze adlatiboa

Hurbiltze adlatiboan, bi adizlagunetan -UTZA marka agertzen da: *autza*, *unutza*.

Gainontzekoetan izena gehi <aldea> posposizioa dugu: *Muru aldea*, *Aye aldea*, *zeru aldea*, *Lazkau aldea*, *ermintaa-aldea...*

⁴⁶ <Oaindi> ere agertzen da.

⁴⁷ Goian aipatu dugunez, <emendi> eta <emendik> ere agertzen dira.

⁴⁸ <Andi> eta <andik> (azken hau behin bakarrik) ere agertzen dira.

2.1.19. 'Baittan'

Sortaldeagoko forma dirudien <baittan> jaso dugu Ataunen: *Geo semeek een baittan ementzioen...*

2.1.20. *Nola? eta nolako?*

Bizkaerako 'zelan' eta abarretik alderatuz, <nola> eta <nolako> galde-tzaileak ageri dira aztergai.

2.2. Aditzaren morfologia

2.2.1. Aditz laguntzailea

Bildu ditugun adizkiak ekarriko ditugu hona:

2.2.1.1. Izan (Nor erakoak)

Oraina:

ni	<i>naiz</i>
hi	<i>aiz</i>
hura	<i>da</i>
gu	<i>geala</i>
zu	<i>zea</i>
zuek	—
haiek	<i>die</i>

Iragana:

hi	<i>intzen</i>
hura	<i>zan</i>
gu	<i>giñen</i>

Alegiazkoa:

hura	<i>-litz</i>

2.2.1.2. *EDIN (NOR erakoak)

Oraina:

hura	<i>deilla</i>
haiek	<i>dittezela</i>

Iragana:

hura	<i>zeiñ</i>

Iragana [+ke]:

ni *neike*
hura *litteke.*

Aginte adizkiak:

hi *ai (aiala), ari*

2.2.1.3. IZAN (NOR-NORI erakoak)

Oraina:

HURA
hiri *zataan*⁴⁹
hari *zaio, zayo*
guri *zaiun*
zuri *zatzu.*

Iragana:

HURA
hari *zitzaion, zitzayon*
haiei *zitzaien*
HAIEK
hari *zitzaizkion, zitzaiotzan, zitzekan*

2.2.1.4. *EDUN (NOR-NORK erakoak)

Oraina:

NI
hik *nauk/naun*
haiek *nauenak*
HI
nik *aut*
HURA
nik *dedana*
hik *dek, deaan/ den*
hark *do*
guk *deu*
zuk *dezu*
zuek *(de)zuia, baazuia*
haiek *doia, dooia, doeela*

⁴⁹ <Eta bixigu orrek esa'ementzion ze: gaur etxeakoon bidea leenengo ataatzan zataan gauzea emante badiik, eundañoko abeastu aut.> 'Si me das el primer ser que te salga...'

	ZU
nik	<i>zaitu(d)an</i>
hark	<i>zaitu</i>
	ZUEK
nik	<i>zaizteer</i> ⁵⁰
	HAIEK
nik	<i>ditut, dittut</i>
hik	<i>dittuk (dittuaan)/ditun</i>
hark	<i>dittu</i>
zuk	<i>dittuzu</i>

Iragana:

	NI
zuk	<i>ninduzun</i>
	HURA
nik	<i>noon</i>
hark	<i>zoon</i>
guk	<i>genduuna</i>
haiek	<i>zuen, zoen eta zoeen</i>
	GU
hark	<i>ginduuna</i>
	HAIEK
hark	<i>zittun</i>
haiek	<i>zittuen, zittuzten</i>

Alegiazkoa [+ke]:

	HURA
nik	<i>nenduke</i> ⁵¹
	HAIEK
haiek	<i>littuuzkeela</i>

2.2.1.5. *EZAN (NOR-NORK erakoak)

Oraina:

	HURA
guk	<i>dezaun</i>

⁵⁰ «Biok jango zaizteet, emate ezpadian.»

⁵¹ <Ni ilko nauenak arrautza orrekiñ bekokîñ jo bearko nenduke.>

	HAIEK
guk	<i>ditzaun</i>
	<u>Oraina [+ke]:</u>
	HURA
hik	<i>dezaken</i>
	<u>Iragana:</u>
	HURA
hark	<i>zezan, zezala</i>
haiek	<i>zezeen</i>
	HAIEK
hark	<i>zitzala, zitzela</i>
	<u>Alegiazkoa:</u>
	HURA
zuk	<i>lezakezu</i>
	<u>Aginte aditzak:</u>
	NI
zuk	<i>nazazu</i>
zuek	<i>nazazuia</i>
	HURA
hik	<i>zak/zan</i>
zuk	<i>zazu</i>
	HAIEK
hik	<i>itzek</i>
zuk	<i>itzazu</i>

2.2.1.6. *EDUN (NOR-NORI-NORK erakoak)

Oraina:

	NIRI
hik	<i>dik⁵², diik, diaak</i>
hark	<i>dit, ditt; diaan, diin (< didan)</i>
zuk	<i>di(d)azu</i>
	HIRI
nik	<i>diaat, deat eta deaat</i>
hark	<i>dik, diik/din</i>
guk	<i>diau</i>

⁵² <Eta txingurrik ee esa'ementzion: TXINGURRI esaten deaan bakoitzeen txingurri biurtuko aiz; baño ortaako nee bizkarreti puska'at kendu bear dik.>

HARI

hik	<i>diok</i>
hark	<i>dio</i>
haiek	<i>dioeen</i> ⁵³
zuk	<i>diozu</i>
zuek	<i>diozuuia</i>
haiek	<i>dioia</i>

GURI

hik	<i>diuk; diuaan</i>

ZURI

nik	<i>dizut</i>
hark	<i>dizu</i>

ZUEI

nik	<i>dizueet</i>

HAIEI

zuk	<i>diezu</i>

Iragana:

NIRI

hark	<i>zieren</i>

HIRI

nik	<i>nian</i>

HARI

hark	<i>zion</i>
haiek	<i>zioen, zioeen</i>

GURI

haiek	<i>ziueen</i>

HAIEI

hark	<i>zien, zieren</i>
haiek	<i>zieren</i>

Alegiazkoa [+ke]:

HARI

haiek	<i>baliokea</i> ⁵⁴

ZURI

nik	<i>nizuke</i>

⁵³ <Urrezulo'ko Amurea esaten dioeen arripilla'at ba-da Dorrosorogañe'n.>

⁵⁴ <Zapoorri ue kendu eta olako iturritan garbittu-ta gaixoori artuerazingo baliokea, laster sendauko oke.>

Oraina (NOR: plurala):

HIRI
nik (d)itzaan⁵⁵, diitzenak⁵⁶

GURI
hark diutza

Iragana:

HARI
hark ziotzan
haiek ziotzeen

Iragana [+ke]:

HARI
hark ziokeela⁵⁷

2.2.1.7. EGIN (NOR-NORI-NORK erakoak)

Oraina:

HIRI
hark deiñala⁵⁸

HARI
guk (d)iuun⁵⁹

GURI
hark dei(g)ula

Iragana:

HARI
hark etzeion⁶⁰, zeiola

Aginte aditzak:

NIRI
zuk iazu, eazu

⁵⁵ <nee etxea juun da nik ainduko'itzaan iru gauza eitten baittuk, galdu'itt iaan ondasunek atzea eskuutaatuko'ittuk.>

⁵⁶ <«Ez, ez diitzenat kenduko, ni emendi etatze'ezpanaun.»>

⁵⁷ <Artu ta erregeen aurea eaman ementzoeen. Baño ez ark ezer esan nai erregeeri. Bakarrik erregeen alabaari azaldu nai ziokeela zeinñtan.>

⁵⁸ <Neska, zer eingo dion orri?
Eman deiñala bazkaari.>

⁵⁹ <Lapurte nun bizi zan ikusi beartzoela ta «otsomanzuuia odolarrastoori seituu iuun», esan ementzieen gazteenak besteeri.>

⁶⁰ <Andra xaar bat azaldu ementzan urduuntxe ateondoan. Patxi-ermentarie ikusi zoonen oso larrittu ementzan eta, gaitzik eiri etzeion, beaakatio ondoesanez asi ementzan: sekulako gizon ongillea izen zala munduun, di oolako besta gauza asko.>

hik HARI
iok
zuk iozu

GURI
zuk iuzu

Iragana (NOR: plurala):

hark HARI
zeiozkala⁶¹

hark HAIEI
zeizkiela

Aginte aditzak:

hik NIRI
eiatzak⁶² eta iatzak⁶³

hik HARI
iotzaan⁶⁴, eiotzaan⁶⁵

2.2.1.8. *EZAN (NOR-NORI-NORK erakoak)

Oraina:

zuk NIRI
zaidazu

2.2.2. Aditz trinkoa

2.2.2.1. EGON aditzaren adizkiak

Oraina:

ni nago
hi aola

⁶¹ <Zaldunek ikusi zooneko, aldeatu eta esa'ementzion, mesedez buruko zorriik il zeiozkala.>

⁶² <-Oriezaz gañera

Nere uztar-idie,

Beren kollaraekin

Or dek lapurtue.

Baldiñ ee, itzul eiatzak,

Bestela ez dek izengo

Gauz onik ietzat.>

Beste adibide bat:

<Apiiltxo, Apiiltxo, ekaeiatzak egun bi t'erdi, artzai oni galdu eioatzaan bere eun ardi t'aari.>

⁶³ <«Kenduiatzak nei ook», deadar eitte ementzion sorgiñek.>

⁶⁴ <¡A apiiltxo, apiiltxo!

Eketzak eun bi ta erditxo,

Artzai orri kendu iotzaan eun ardi ta aarie.

Eta beaari ezkerreko begie.>

⁶⁵ <Apiiltxo, Apiiltxo, ekaeiatzak egun bi t'erdi, artzai oni galdu eiotzaan bere eun ardi t'aari>.

hura *dao, dau, dago*
zu *zaare*
haiek *daare*

Iragana:

hura *zeoon*
haiek *zeeren, zerela*

Alegiazkoa:

hura *-leo*

Aginte aditzak:

hi *ago*

2.2.2.2. ETORRI aditzaren adizkiak

Oraina:

hura *datorrenen*

Iragana:

hura *zeоторren, zetorra, zeоторrela*
haiek *zeotortzen, zetoztela, zetozela*

Aginte aditzak:

hi *ator*

2.2.2.3. IBILI aditzaren adizkiak

Oraina:

hura *dabilen⁶⁶*
zu *zailtzen⁶⁷*

Iragana:

hura *zabilen, zebillen, zeilen*
haiek *zebiltzen, zeiltzen*

2.2.2.4. JOAN aditzaren adizkiak

Orainaldia:

hura *dijoa, dijoo*
haiek *dijootzela, badijootz, badijoatz*

⁶⁶ <-Nere illoorreen ez diñat
Sasiñ dabilen ardirik.>

⁶⁷ <tori somprallu au, ta, orrekiñ zailtzen artên, ez da zûtzat gauza izkutukoik izengo, danai igarriko diezu.>

Iragana:

hura *zijoon, zijo(o)la*
haiek *zijootzen, zijootzan*

Aginte aditza:

zu *zoatz*

2.2.2.5. EDUKI aditzaren adizkiak

Oraina:

HURA

nik *dauket; dauke(d)an, dauke(d)ala*
hark *dauken*
zuk *daukezu*

Iragana:

HURA

hark *zeuken*
haiek *zeuzken*

Alegiazkoa:

HURA

nik *baneuke*

2.2.2.6. EKARRI aditzaren adizkiak

Oraina:

HI

hark *eakarrela*⁶⁸

HURA

nik *dakarret*
guk *dakartzeu*

Iragana:

HURA

hark *zeekarren, zeakarren*

⁶⁸ <-Baa, irausungeek i galtzeko zoriin eakarrela uste niaan nik.> Hark-hi, ekarri.

2.2.2.7. ERABILI aditzaren adizkiak

Oraina:

HURA

hik *daabilek*
zuk *daabiltzu*

Iragana:

HURA

hark *zeabille(e)n*

2.2.2.8. ERAMAN aditzaren adizkiak

Iragana:

HURA

hark *zeaman, zeamarrela*

HAIEK

haiek *zeamatzeela*

2.2.2.9. *IO- aditzaren adizkiak

Oraina:

HURA

zuk *diozun*⁶⁹

Iragana:

HURA

hark *zion*

2.2.2.10. IRITZI aditzaren adizkiak

Oraina:

HURA

hark *deritza*⁷⁰

⁶⁹ <-Oinbesteaño diozun ezkeo, orraztu iazu baa.>

⁷⁰ <-Or goien zeok erminta
San Bartolome deritza.>

HARI
nik *deizkiot*⁷¹
hik *deizkion*⁷²

2.2.2.11. IRUDITU aditzaren adizkiak

Oraina:

HURA
zuk *dirudizu*

2.2.2.12. JAKIN aditzaren adizkiak

Oraina:

HURA
hik *dakik/dakin*
zuk
dakizu
zuek *baakizuia*

Iragana:

HURA
hark *zeekiñ*
haiek *zekien*

2.2.2.13. EUTSI aditzaren adizkiak

Oraina:

HARI
hik *deutsok*⁷³, *deutselakoan*

2.2.3. Aditz laguntzaileen alokutiboak

Laguntzailearen formak ekarriko ditugu hona lehendabizi.

⁷¹ <euzkialdeerdi'ateti beidau ezkeo, semea eingo doola deizkiot; eta besteti beiz, alaba eingo doola.>

⁷² <¿zer deizkion: ni ala gatza da bearraagoko gauzea munduun?>

⁷³ <Nere buztanari deuselakoan ota zuztarrari deutsok.>

2.2.3.1. IZAN (NOR erakoak)

Oraina:

ni	<i>nok, nauk/non, naun</i>
hura	<i>dek/den</i>
gu	<i>gaittuk/gaittun</i>
haiek	<i>(d)ittuk</i>

Iragana:

hura	<i>oan⁷⁴, oaan⁷⁵</i>
haiek	<i>ittuun⁷⁶</i>

Alegiazkoa [+ke]

hura	<i>oke⁷⁷</i>
gu	<i>gentzakek⁷⁸</i>

2.2.3.2. *EDIN (NOR erakoak)

Alegiazkoa [+ke]:

hura	<i>baliteken</i>

2.2.3.3. IZAN (NOR-NORI erakoak)

Iragana:

	HARI
hura	<i>zitzaioaan</i>

2.2.3.4. NOR-NORK erakoak

Oraina:

	HURA
nik	<i>deaat, deat, diaat, ba' diat/diñat</i>
hark	<i>dik/diñ</i>
guk	<i>diau</i>

	HAIEK
nik	<i>zeetuaat⁷⁹/zeetunat</i>
hark	<i>zeetuk</i>

⁷⁴ <Lenau Lauzpeltzen ardazle sail aundie gauero-gauero bildu oi emen'oan.>

⁷⁵ <Ta ez eme oaan geiao aren otsik aitzen.>

⁷⁶ <Egunetan aren eske etxekook eta auzook ibili eme'ittuun.>

⁷⁷ <Zapoorri ue kendu eta olako iturritan garbittu-ta gaixoori artuerazingo baliokoa, laster sendauko oke.>

⁷⁸ <Juun gentzakek naiz.>

⁷⁹ <Oaiñ jan bear zeetuaat./Ie buru ta belaarri.>

Iragana:

	HURA
nik	<i>niaan</i>
hark	<i>zian, ziaan, zeean</i>
haiek	<i>zieren</i> ⁸⁰

	HAIEK
nik	<i>neetuan</i> ⁸¹

Alegiazkoa [+ke]:

	HURA
hark	<i>likek</i> ⁸²
haiek	<i>likenea</i> ⁸³

2.2.3.5. NOR-NORI-NORK erakoak

Oraina (NOR: singularra):

	NIRI
hik	<i>diik</i> ⁸⁴
	HARI
hark	<i>zook</i> ⁸⁵

Iragana:

	HARI
hark	<i>zioaan, zoaan</i> ⁸⁶
haiek	<i>zooneenan</i> ⁸⁷
	HAIEI
nik	<i>neenan</i> ⁸⁸

⁸⁰ <[Sorgin danak] Azkeneen, illargi-islaraa, pagogañeen mandazai gizaajoa ikusi emen-tzieren.>

⁸¹ <Lau ardi zaar ba-neetuan Sasiin belarra jaten.>

⁸² <Izenik bae ez likek
Ezer balio inoontzat.>

⁸³ <Baleekia, artuko likenea.>

⁸⁴ <ta autza nik eamatea nai badek, idi'at ekai bear diik bideen jateko.>

⁸⁵ <«Orrek on eintzook or daoon artzaitxo orri»>

⁸⁶ <-Nik ez -eantzun ementzoaan besteek.>

⁸⁷ <-Juun dan jaien, neska oi elizan mezatan zeola, besteei bezela, ogi beinkatue eman zooneenan.>

⁸⁸ <Baso'at eman neenan: ʔsmatzen baldin bazoeen zeekin eñe zan, zaku-urre'at aantzako izetekoon, eta bestela aan animaak neetzako izetekoon.>

2.2.4. Aditz trinko alokutiboak

2.2.4.1. EGON aditzaren adizkiak

Oraina:

ni *natxook*
hura *zeok*
haiek *zeerek*

Iragana:

hura *zeoan*
haiek *zeerean*

2.2.4.2. IBILI aditzaren adizkiak

Oraina:

ni *natxeillek*

2.2.4.3. JOAN aditzaren adizkiak

Iragana:

hura *zijoan*

2.2.4.4. EDUKI aditzaren adizkiak

Oraina:

 HURA
nik *zeukeaat*
 HAIEK
nik *zeuzkeat*

Iragana:

 HURA
hark *zeukeaan*

2.2.4.5. EKARRI aditzaren adizkiak

Oraina:

 HURA
nik *neakarreaan*⁸⁹

⁸⁹ <Bizi-biziik neakarreaan nik, gero nai genduuna beaakiñ eitteko.>

2.2.4.6. JAKIN aditzaren adizkiak

Oraina:

HURA
nik *zekiaat, zeekiaat*

Alegiazkoa [+ke]:

HURA
haiek *baleekia*

2.2.4.7. *IO- aditzaren adizkiak

Oraina:

HURA
haiek *zoea*⁹⁰

Ikusten denez, hitano alokutiboetan Z- dago Ataunen.

2.2.5. Aditzaren pluralgileak

Aditzaren aniztasuna adierazteko, bizkaiera aukera bakar batez (-z: diguz, e.a.) baliatu ohi den bitartean, Ataunen pluralgile ezberdinak azaltzen dira.

2.2.5.1. Iragangaitzetako adizkietan honako morfema hauek ditugu:

- I(R)E: *die, zien*.
- RE: *zaare, daare, zeeren, zerela, zeerek, zeerean*.
- TZ: *badijootz, badijoatz, zoatz, zetortzen*.
- ZKI-: *zitzaizkion, zeizkiela...*
- Z-: *zetozeala*.
- KA-?: *zitzekean*⁹¹.

2.2.5.2. Iragankorretako adizkietan agertzen diren morfemak hauexek dira:

- TZA: *zitzaioztan, iotzaan, eiotzaan, ditzaun, zitzaala, itzazu, diutza, (d)itzaan eta diitzenak, ziotzan, itzek, itzazu, zijootzan*.
- TZE: *ziotzeen, dijootzela, zijootzen, zeamatzeela, dakartzeu*.
- IT-: *dittu, dittuk, dittuzu, zittuen, zaittuan, zaittu, gaittuk*.
- ET-: *zeetuaat, zeetunat, zeetuk, baneetuan...*
- Z-: *zaitzet, zeiozkala, zeuzken, zeuzkeat*.

⁹⁰ <Eratat gaiztakeriiri emanda aola zoea danak.>

⁹¹ <eta etxetik atera eta igesi jun eta orraziik aaztu zitzekean.>

2.2.5.3. Iragakorretako 2. pertsona pluralean. Agentearen aniztasuna adierazteko morfema ezberdinak agertzen dira:

- IA: (de) *zuia, baazuia, nazazuia, baakizua, diozia...*
- EE: *dizueet...*

2.2.5.4. Iragakorretako 3. pertsona pluralean:

- EE: *doela, zoeen; dioeen, zioeen; zioen; ziueen...*
- E: *zuen, zoen; zioen; zittuen; zekien.*
- EA: *etzekiñea, baleekia, likenea.*
- IA: *doia, dioia.*
- TE: *zittuzten.*

2.2.6. Agintera eta subjuntiboan 'egin' erroa

Aginteran eta subjuntiboan, N-N-N erako adizkietan EGIN erroa agertzen da:

- «*Apiiltxo, Apiiltxo, ekaeiatzak ('iezaizkidak) egun bi t' erdi, artzai oni galdu eioatzaan bere eun ardi t'aari*».
- *orraztu iazu baa.*
- *Esa' iuzu zuk eskolea nun daoon.*
- *otsomanzuuia odolarrastoori seituu iuun (diezaiogun).*
- *Eman deiñala bazkaari (hark-hiri).*
- *Jainkooi maiz errezatze' ementzioeen arren baso ue zeekiñ eiñe zeoon azaldu zeizkiela.*
- *gaitzik eiñ etzeion, beaakatio ondoesanez asi ementzan.*

....

Salbuespen bakarra <zaidazu> da: *San Miel, lagun zaidazu zuk emen.*

N-N erako aditzetan, aldiz, beti *EZAN erroa agertzen da: *dezaun, ditzaun, zezan, zezeen, zitzala, lezakezu, dezaken, zak, itzek, itzazu, nazazu, nazazuuia...*

2.2.7. Partizipioetan '-gi' marka

Partizipioetan -GI marka agertzen da zenbait adibidetan: *erabai* (baina <erabaki>), *ebai, jei*.

2.2.8. -atu > (-adu) > -au

Gaztelaniatik mailegatutako partizipioez gainera, euskal hitz eta mailegu zaharretan ere gertatzen da bilakaera hau. Kategoriari dagokionez, bilakaera hau [Iz./Izond.] oinarridunetan eta 'Osorik mailegatutako aditzak'etan gertatzen da soil-soilik. [IS + -ra/-gana], [IS + -z] eta [+zenbatzailea] oinarridunetan, berriz, ez da inoiz gertatzen.

2.2.8.1. '[Iz./Izond.] + TU' aditzetan. Ia automatikoki burutzen da bilakaera hau: *abixau, ingurau, aukerau...* baina *amorratu*.

Sail honetan kopuru handia osatzen dute oinarriko izena edo izenondoa bi silabaduna duten aditzek: *nekau* (neke + tu), *jokatu* (joko + tu), *librau* (libre + tu), *zorau* (zoro + tu), *luzau* (luze + tu), *askau* (aske + tu), *aldau* (alde + tu), *sendau* (sendo + tu), *saiau* (saio + tu), *formau* (forma + tu), *zulau* (zulo + tu), *trabau* (traba + tu), *asmau* (asmo + tu)...

2.2.8.2. Osorik mailegatutako aditzak. Sail honetako aditzetan ere, ‘-au’ agertzen da sarri: *kontau*, *juntau*, *izkutau*, *prantau*, *txupau*, *akordau*, *konpesau* ‘konfesatu’, *tokau*, *miau*, *madarikau* (< lat. maledicere)...

‘au’ren aldamenean, ‘-atu’ ere agertzen da ondoko adibideetan ikus daitekeenez: *tragatuuz*; *Saltatu*, *saltau*; *pentsatu*, *pentsau*; *arrapau*, *arrapatu*; *billatu*, *billau*; *beinkau* ‘bedeinkatu’, baina *ogibeinkatue*; *pasau* baina *pasatue*; *gertau* baina *gertatue* ere)...

Beste aldetik, beti ‘-atu’z agertzen dira beste aditz hauek: *geatu*, *barreatu*, *paratu*.

2.2.8.3. Oinarri batzuk beti ‘-tu’z agertzen dira:

2.2.8.3.1. [IS + -ra/-gana] + tu: *buruatu*, *gooratu*, *atzeatu*, *eskuutaatuko*, *mendeatu*, *alderatu*...

2.2.8.3.2. [IS + -z] + tu: *izentaatu*.

2.2.8.3.3. [+zenbatzailea] + tu: *erdibanaatu*.

2.2.8.3.4. ‘a’ luzearen ondoren beti ‘-tu’ agertzen da: *ikaatu*, *eraatu*, *akaa-tu*, *axaatu*, *pillaatu*...

2.2.9. -itu > -idu

-ITU > -IDU > -IU bilakaera inoiz ez da betetzen Ataungo hizkeran: *txikitu*, *abiitu*, *urritu*, *errukittu*, *garbittu*, *albizittu*, *zutittu*...

2.2.10. Laguntzailea beti partizipioari lotuta

Mendebalde osoan bezala, Ataungo hizkeran laguntzailea beti partizipioari eransten zaio: *galdu eiotzaan*, *seitu iuun*, *kenduiatzak*, *bialdu zezala*, *ekai zitzala*, *sartu zazu*, *zatituu zak*, *jarri itzek*, *aukerau zezala*, *jetxi gaittezen*, *bialduiaak*, *artuu zaun*, *sartu etzein*, *abiittu gentzakek*, *zaaldu zazu*, *kendu iotzaan*....

Dena den, aditzoinari lotutako adibideak ere badira: *jartzak*, *arzak*, *lagun zaiduzu*...

2.2.11. Partizipioa -ta morfemarekin

Partizipioa, oro har, -TA morfemaz agertzen da: *ixtita, sartuta, utzitta, ximelduta, ausitta, ainduta, akaatuta, ustuta, iurtzitta, eantsitta, nekauta, errukittuta, toloztauta, kenduta, iitzita, eseitta, biurtuta, zimurtuta, urrauta, berotuta, ikaatuta...*

Baina -(R)IK morfemaz ere agertzen da batueta: *arrituik, erdibanaatuik, beartuik, itxiik, naastuik.*

2.2.12. 'Ari izan'

'ARI IZAN' oso arrunta da Ataunen:

- *Kastillopranko bigarren botiñe oñeen sartzeen ai ementzan.*
- *Txistu oi leortzen ai ementzan pixkaka pixkaka.*
- *sakristaue kanpaia jotzen ai ementzan.*
- *Neskea geoz da tristeego jartzeen ai ementzan.*

2.2.13. Komunztadura

A. Lakarrak dioenez, komunztadura eza oso aspaldikoa da eta ez da bizk. osora hedatzen⁹². Azkuek eremu zehatz batera mugatzen zuen, hizkeraz bizkaieradun diren Gipuzkoa eta Arabako lurraldeetara, alegia.

Pedro de Yrizar-ren ustez, eremu hori zabalagoa litzateke. Goierriri dago-kionez, Zegama, Gabiria, Mutiloa eta Legazpin ez omen da objektuarekiko komunztadurarik betetzen eta Amezketeta, Ataun eta Itsasondon, berriz, bai; Zaldibia erdibidean omen dago⁹³.

2.2.13.1. Adizki trinkoekin.

Adizki trinkoekin, Ataungo hizkeran objektuarekiko komunztadura beti burutzen da:

- *Kastilloprankok iru alaba ementzeuzken*
- *Erregek, maiko salda t'ardook zakurrek zeamatzeela ikusi zooneen...*
- *(...) sorta aundiik dakartzeu-ta.*

...

Alokutiboetan ere komunztadura betetzen da: *iru zaldi zeuzkeat nik.*

⁹² Lakarra, 1986, 639-681.

⁹³ «En cuanto al empleo de las formas comunes a ambos números, correspondientes al auxiliar transitivo, dice Azkue que se usan en Cegama y Legazpia, y muchas también en Zaldivia (...).» «Los datos de Bähr, recogidos en la misma época (mende hasieran, alegia) en ocho pueblos de la variedad de Cegama, indican que en cuatro de ellos (Cegama, Gaviria, Mutiloa y Legazpia) se empleaban, para las flexiones de ambos números las mismas formas, sin pluralizador; en otros tres (Amézqueta, Ataún e Isasondo) utilizaban formas propias para el plural; en el octavo pueblo (Zaldivia), tal como indicaba Azkue, en unos casos efectuaban la distinción entre singular y plural, mientras que en otros no hacían tal distinción de número y usaban las formas de singular también para plural. En cuanto a Lazcano, nuestro colaborador A. Albisu nos dio formas propias para el plural.» Pedro de Yrizar, 1981.

2.2.13.2. Adizki perifrastikoekin.

2.2.13.2.1. NOR-NORK eta NOR-NORI-NORK erakoetan, oro har, komunztadura burutzen da. Adibideak:

- *[motillek] iru zaldiik makillka ezi ementziton.*
- *bi zakurren arteen lau buru kendu ementziotzeen.*
- *... eta pesta aundiik eiñ ementziotzeen.*
- *Ta legoiaai adagi danak izentaatu ementziotzan.*
- *nee alabak gauero oñetakook urratzen zeetuk.*

...

Hala ere, bada zenbait salbuespen:

- *zazpi buruuri mingañek kendu ementzieen motil gazte orrek.*
- *ta besteetan bezela saarrak oostu ementzieen.*
- *Motillek iruei eskuuk artu ementzieen.*

.....

2.2.13.2.2. NOR-NORI erakoetan komunztadura ez da beti betetzen. Hona ekarriko ditugun adibideetan, esaterako, ez dago komunztadurarik:

- *agertzen zayo berriro Elizakook.*
- *eta bi umeek batea ur eske asi emenzitzaion.*
- *Besta neskame guztiik muturka asi emenzitzaion.*
- *iruek oska jarri emenzitzaion.*
- *baño muñek jauzi zaionik ez dala sendatzen, eantzun ementzieen gizon arek.*

Beste batzuetan, ordea, komunztadura zuzen betetzen da. Adibideak:

- *Sorgiñik etzala zionaai sorgiñek irten emenzitzaioletzan bidea.*
- *Iraunsugeeri begi biik irten emenzitzaizkion.*
- *baño ume biik urtaa eroi emenzitzaioletzan ta bee begiñ aurreen antxe itto emenzitzaioletzan.*

2.2.14. Aditz-izenak

Oro har, aditz-izenak '-T(Z)EN'ez ageri badira ere, bada aditz-izen berezi bat, <joraketan>: *zuk joraketan aittu beaazu.*

2.2.15. 'Igo' aditza

Beti iragangaitza da:

- *Imatzene'ko iru anaie mendira io ementzien.*
- *Bein Samartintxiki io emen da Muskiko kobaa.*
- *Io ai urduun or ataiko piku gañea.*

...

2.2.16. 'Irten' aditza

'Irten' aditza ere iragangaitza da maiz:

em nun irteten dan leize barrundi Iraunsugea.

– *Jokalarie oso triste irten ementzan andi.*

– *Orreatio, nola txakurre irtengo zizaion ze, bee seme Kanillotxikik irte-
'ementzion.*

– *Sorgiñik etzala zionaai sorgiñeek irten emenzitzaioztan bidea...*

– *Iraunsugeeri begi biik irten emenzitzaizkion.*

...

Hala ere, zenbait adibidetan iragankor gisa agertzen da:

– *bee seme Kanillotxikik irte'ementzion.*

– *Gezurra irten din neska.*

– *danak eaman bearreko aize' at irten ementzoon.*

2.2.17. 'Behar'

'Behar', gehienetan, ukan laguntzaileaz agertzen da:

– *munduun ze gertau bear ote zoon ezin asmauik ementzeiltzen.*

– *¿zetaa juun bear deat nik autza?*

– *eta juun ein bearko diau.*

– *Bi anai zintzook mendia lanea juun bear ementzoeen.*

– *Eunero bateebatek Alarra io bear izete ementzoon.*

...

Hala ere, inoiz 'izan' laguntzaileaz agertzen da:

– *gau artan ze gertau bear ote zizaion billurrez.*

– *ta nunbaitt eze billatze ote zoeen saiau bear ziela.*

3. JOSKERA

3.1. Bi zenbatzailea

Ataungo hizkeran, ISnor (Izen Sintagma-nor) barnean 'bi' zenbatzailea eskuinetara zein ezkerretara agertzen da. Absolutibo mugatu gabea denean, sarritan eskuinean azaltzen da:

- *«Apiiltxo, Apiiltxo, ekaeiatzak egun bi t' erdi...».*
- *Beasingo baseerri bateen bizi ementzien senarr-emazte bi bost umekiñ.*
- *etxe artan anaie-arreba gazte bi bizi ementzien.*
- *Bizkai'ko erri bateko ardandegira juute ementzien sorgin bi ango ardo goxoa eata, gauero.*
- *artu zezala, alegie, guutze aundi' at sorbaldan, burniizko uuztai bat lepoon, katee sendo bi gerriin eta burniizko oñetakook...*

...

Baina ezkerrean ere agertzen da:

- *t'urduntxe bi gazte, zaldiz, izugarrizko erruun emendi aurrea juuntzien.*
- *Etoi ementzan Kastillopranko eta galde ementzion motilleeri ea bi gazte ikusi altzittuun, zaldiz, inguru artan pasatzen.*
- *biar garai ontaako etortzeko zezunak baa nik bi gazte.*
- *...bi anaie asi ementzien abadetaako ikasten.*
- *Jantzie ekai ementzion eta beaandi jakin ee bai inguruko bi emakume ziela oola zeitzenak.*

...

Absolutibo pluraleko markak hartuz, halaber, eskuinean nahiz ezkerrean agertzen da. Eskuinean dugu adibide hauetan:

- *...baño ume biik urtaa eroi emenzitziatortzan.*
- *Kastilloprankok ezkonberri biik iltzeko asmoa artu ementzoon.*
- *Urrungo euneen anaie biik mendira io ementzien...*
- *Iraunsugeeri begi biik irten emenzitzaizkion...*

...

Ezkerrean, berriz, beste adibide hauetan:

- *Bee bi zakurrek neskeen kama-adarra lotu ta bea erdiñ eskupeteekiñ jarri ementzan.*
- *Noizbaitteen-ee bi zakurrek iitxi ementzien palazioko ateeta.*
- *Orreati bi larriñak etxea lenau iitxi ementzien.*
- *Ilunaarreen etortzen die beste bi anaieek eta...*

– *iru zaldi oriik nee aitte ta nee bi aizpeek die.*

...

Ergatiboan ere, eskuinetara nahiz ezkerretara ager daiteke. Eskuinetara dago adibide honetan:

– *...zagi-ardo' at oian utzitta senar-emazte biik aldeñ ementzoeen.*

Ezkerretara, ordea, beste honetan:

– *Zaku-urreekiñ bi anaieek apaizetaako ikasteko bear aiñe ize ementzoeen.*

Datibo, genitibo eta sozietiboaren markaz agertzen diren izen sintagma guztietan, izenaren ezkerretara agertzen da:

– *Galdeera berbera eiñ ementzieren besta bi alabaariree.*

– *Ta urduun bi umeen gorputzeei eldu ta urtati agudo ataa ementzittuun*

– *nik bi beatzekiñ eldu bitarteen itxoiñ.*

– *Astook ordea atzeko bi ankaakiñ atea itxi ementzoon.*

– *Ba ementzijootzan morroi oi ta anrragaztea bi aurrekiñ eta txakur txiki' at ondoen.*

...

ASKO zenbatzaileari dagokionez, gehien-gehienetan izenaren eskuinetara agertzen da, baina ezkerretara ere azaltzen da behin:

– *Baño, oain asko tokitan bezela, leenau ba-ementzan Naparroom motill gaizto' at, izugarriik etzala esatentzoon.*

3.2. Aditza galdegaia denean

Aditza galdegaia denean EGIN aditza erabiltzen da. Adibideak oso ugari dira:

– *Beiñ Agerreko nausie gaizkittu eiñ ementzan.*

– *ta zakurrek aldeñ eiñ ementzion.*

– *Da ala abixtu eiñ ementzoon.*

– *Neska oi gaixotu eiñ ementzan.*

– *jigantea beaaree zerbaitt ikaatu eiñ ementzan orraatio.*

...

3.3. Galderetako al

Gipuzkeraz eta inguruetako hizkeretan 'bai-ez' erako perpausetan ageri den AL Ataungo hizkeran ere sarri erabiltzen da:

– *Ea ue gizona altzan galde ementzion.*

– *ba al dakin erregeen alaba sendau dala?*

– *Galdetu ementzion ea Kastilloprankoon etxea nuntzeoon altzeekiñ.*

– *¿Zu altzea Kanillo?*

– *Ea gazte bi, zaldi gañeen, aizeen erruun juuten ikusi altzittueen galdetu ementzieren.*

...

3.4. Konpletiboak

Konpletiboetan, gehien-gehienetan, -(E)LA menderagailua agertzen den arren, -(E)NA menderagailua ere jaso dugu bi adibidetan.

3.4.1. -(E)la

Adibideak:

- *Leize' aten gañeen daola Samielgo elizea esaten dooia.*
- *oñetakook eta kateea urratzeko, bee astasuneekiñ iurtzi bear zittuula esa'ementzion [deabruuk].*
- *Lapurre nun bizi zan ikusi beartzoela (...) esan ementzieren gazteenak besteeri.*

...

Menpekoari bidea emanez edo, sarritan perpaus nagusiaren ondoren ZE erabiltzen da:

- *onek esa'ementzion ze urrungo euneen jentille zeetorren garaiaiko ipurtaulkie sutan gorittuta jarri zezala.*
- *eta konpersoreek esa'ementzion ze txaga luzeateen gañeen jarri zezala sorgiñeen orraziie.*
- *Ta semeeri abixau ementzion ze aren anrreek txakurre ta katue eiñtzittula.*

...

ZE agertzen da, halaber, hitzunaren hitzak zuzen-zuzenean jaso eta konpletiboak menderagailurik gabe agertzen direnean. Adibideak:

- *ta (zaldunak) galdetu ementzion ze: «zertan zaare emen?».*
- *motilkoxkorrak (...) esa'ementzion ze: aitta, tori ura eskumusuak garbitzeko.*

...

3.4.2. -(E)na

Konpletiboetan gehienbat -(E)LA menderagailua azaltzen den arren, bizkaieraren ezaugarritzat jotzen den -(E)NAREN aztarnarik ere aurkitu dugu. Adibideak:

- *Ala zeilela, buruun zerbait zeukena igarri eiñ ementzion.*
- *Nausiik beelexe bee leengo andrea zana ezautu ementzoon.*

3.4.3. -(E)nik

Ezezko perpaus bakarrean agertzen da -(E)NIK:

- *baño sekulan ezer arkittu danik ez deu aittu.*

3.4.4. 'Aditz-izena + -ko'

'Aditz-izena + KO' ere agertzen da konpletiboa osatuz:

- *Eta esan zion txara bat atariin zutik sartzeko, eta aren punta pitzau eta orrazik paratzeko.*
- *Eiztariik bee zakur aatako' ati, erregeen maia eun artan leenbiziko ataatzan zan katillu saldea ekartzeko aindu ementzion.*

- *Urduun errege oi erabat sutu ementzan, eta bee morroiai aindu ementzieren ze: alaba gazteenaari, urrutiko mendi'atea eaman-da, an bizie kentzeeko; ta aren begiik eta biotza ataa-ta, beaari ekartzeko.*

...

Goiko adibideetan ikusten denez, ETA juntagailuak menpeko bi perpaus lotu ditzake.

3.5. Erlatibozkoak

Gehienetan ‘-(E)N + izena’ daukagu. Honelako adibide ugari agertzen dira:

- *Baitta erregeek alabaari artuerazin ee elizan galdu zitzaion ogibeinkatue.*
- *Entzun orduko, motikook eskuutan zeamen ogi guztie eman ementzion.*
- *¡Nee etxeen goizeko amaikaatan eitten doeen opille auan baneuke!*
- *Alakoateen, koba barruun erdi itxututa zeeon jentill zaar bat ataka aurrea ataa...*
- *Urrezu'ko Amurea esaten dioeen arripilla' at.*

...

Batzuetan ‘-(E)N + mugatzailea’ dugu:

- *Baño muñek jauzi zaionik ez dala sendatzen.*
- *Urduun abixau ementzoon opill ue eintzoonaa juuteko beaana.*

Alegia, ‘jauzi zaion gizonik, gauzarik...’ izango litzateke lehen adibidean eta bigarrenean ‘eintzoon pertsona’ edo.

Menpeko perpausoko aditza jokatu gabea ere izan daiteke. Adibidez:

- *Ea segurotxoon ee ziñek jan bear zoon zorritzu arek eindako opille.*
- *Eta ala sutan guritutako tenazaakin sudurreti eldu jentileeri eta sudurre moztu ementzion.*

...

3.6. Zehargalderak

Zehargalderak ugari agertzen dira. Adibideak:

- *Ta motillek urduun eskupelariook ataa ta ea aak ezautzen zittuun esa'ementzion.*
- *Motilleri bidea ataa ta ea aren aittek ze aindu zioon galdetu ementzion.*
- *Baño ez ementzoon ezautu zein zan.*

...

Gehienetan menpekoa iragartzeko EA agertzen da. Menpeko perpausetan ‘al’ eta ‘ote’ partikula modalak ere ager daitezke, betiere laguntzailearen edota adizki trinkoaren ezkerretara kokatuta.

‘AL’ agertzen da ondoko adibideetan:

- *Ta ea bazkaarie ona altzeon galdetu ementzion.*
- *Eta oniiree galdetze emen dio ea gizona al dan.*

...

‘OTE’ daukagu beste adibide hauetan:

- *Baitta jentil oi badijoo zuzen Beasingo olaa, gizonik an ote daoon galdezka.*

– *Noaan emendio Iruñako oixpoaana, nuneoandik neetzat barkamen edo asolbizioik ote littekeen.*

– *Eaztuneen otsa urruti xamarreen iruitzen nunbaitt jentileeri, eta kanpoti ote zan berean jarri ementzan.*

Zenbait adibidetan perpaus nagusia isilean gelditzen da:

– *Ea batebat egoten zaiun emen guri entzuten.*

– *Ea bi gazte pasau al dien zaldiz inguru ontan.*

– *Ea bi gazte ikusi al dittuan emen pasatzen.*

ETA juntagailuak inoiz menpeko bi perpausa lotzen ditu. Adibidez:

– *Urduun bikariook igarri ementzion zeatio andra arek sakristauei beida nai etzion eta zer gaitz zeuken.*

Konpletibo bat eta zehargaldera bat ere lotzen ditu ETA juntagailuak:

– *Eta konfesoregana juun zan esatera nola etortzen zitzezan eta ze ingo ote zoon.*

3.7. Baldintza perpausak

3.7.1. Adizki trinkoa

Gehienetan adizki perifrastikoa agertzen da protasian. Hala ere, behin edo behin, adizki trinkoa agertzen da. Hain zuzen ere, jaso ditugun baldintza alegiazkoetan adizki trinkoa agertzen da:

– *Zapoorri ue kendu eta olako iturritan garbittu-ta gaixoori artuerazingo baliokea, laster sendauko oke.*

– *¡Ja jaaai! Baleekia, artuko likenea.*

Adizki trinkoa aurkitu dugu, halaber, desira adierazten duten duten perpaus hauetan ere:

– *¡Nee etxeen goizeko amaikaatan eitten doeen opille auan baneuke!*

– *¡Ai, nee anaie emen baleo!*

3.7.2. Adizki perifrastikoa

Baldintza errealak eta gertagarriek aditz perifrastikoa daukate protasian.

3.7.2.1. Baldintza erreala:

– *Egarri baaiz, egarri, bazeukeaat eraari.*

3.7.2.2. Baldintza gertagarriak:

– *libre uzten badiaat, abeastuko aut.*

– *ta deabruuk deadar eiñ ementzion ze, beiz geldi eote ez bazan, itxasoa botako zoola.*

– *ta etxea datorreneen emen billatzen bazaittu, jan ingo zaittu.*

– *¡motell! geo, Patxik maien jartzeeko aintzen baik, ez aiala jarri.*

– «Ez, ez diitzenat kenduko, ni emendi etatze' ezpanaun.»

...

Goiko adibideetan ikusten denez, ondorioan (apodosian), indikatiboko adizkietik at, subjuntibokoak eta agintekoak ere ager daitezke. Halaber, laguntzailea isilean utzita (Ikus 3.7.2.2.1.) edo 'aditz-izena + -koan' (ikus 3.7.2.2.2.):

3.7.2.2.1. Laguntzailea isilean dela:

– *¡motell! Patxik maien jartzeeko aintzen baik, ez geo jarri; ezta zizalluun etzateko esaten baik ee.*

3.7.2.2.2. Aditz-izena + -koan:

– *Baso'at eman neenan: asmatzen baldin bazoeren zeekin eiñe zan,zakur-urre'at aantzako izetekoon, eta bestela aan animaak neetzako izetekoon.*

Aipatzekoa da, azken adibide horretan izan ezik, ez dugula 'baldin'en beste lekukorik jaso.

3.7.3. <Naiz> baldintza perpausetan

Beste adibide hauetan <naiz> agertzen da baldintza perpausak osatzeko:

– *T'urduun anrra gaixo arek, nearrez, bea ill zezala naiz, baño seme-alabatxo aak ez zitzala ill eskatze' ementzion.*

– *Juun gentzakek naiz.*

3.7.4. 'Aditz jokatugabea + ezke(r)o'

– *Jartzak bazkaarie eo aparie esa'ezkeo, mai orrek bazkaarie eo aparie bertan prantatze' ementzoon.*

– *Beean aurreen makillakixki esa'ezkeo, motill oi ez beste inguruko guztiik joka txikitu bearreen astee ementzan.*

– *¡nola zandu ardiik autza juun ezkeo?*

– *euzkialdeerdi'ateti beidau ezkeo, semea eingo doola deizkiot; eta besteti beiz, alaba eingo doola.*

3.8. Emendiozko perpausak osatzeko 'ere' juntagailua eta 'gainera' lokailua

Emendiozko perpausak osatzeko ERE eta GAINERA juntagailuak agertzen dira.

3.8.1. 'Ere' juntagailua

ERE juntagailua honako ingurunetan agertzen da:

3.8.1.1. 'X ere':

- *Goñii' ko Zalduneen katea-ree.*
- *Gezurre esan den oi ee.*
- *Ollalokaree or diik bee txitakiñ eamanik.*
- *Aak ee ik sartu dittuk goizetik ie illoorreen.*
- *Urrungo euneen ee juun emenzitzaion deabrue, ta esa'ementzion.*

...

3.8.1.2. 'Eta x ere':

- *Ikusi ez ezik artu t' eaman ee bai nigandi...*
- *eta oniiree galdetze emen dio ea gizona al dan.*
- *da etxeen ee luze iitzita ementzeeren.*
- *Eta ark ee ate ondoti ots eitte'ementzion amaari:*

3.8.1.3. 'Baita ere x':

- *Baitta ere aittejaunek.*
- *Baitta be aren gañeen esei ee.*
- *Agerrekook jentillen sobrekameen gure izen nunbaitt ee, ta ala iltzez oiaari josi ementzioeen, da baitta geroxaagoon ollaarraari kukurruku joaaziñ ee.*

3.8.1.4. 'Baita x ere':

- *Baitta iriiree.*
- *Geroogoko'ateen legoiak bigaarren idipuskea eskau ementzion; baitta leena bezela jan ee.*
- *Baitta laixter jan ee Kanillo-txikik.*
- *Baitta juun ee zapataitxikie.*

...

3.8.1.5. 'Eta baitta x ere':

- *Ta baitta eiñ ee gizonak.*
- *Biik maien jarri ementzien baa, ta baitta gosaalduure.*
- *eta baitta barrunen eaztune sartuuree.*
- *Kanillo-txiki, LEGOI esanda , legoi biurtu emantzan, eta baitta burrukan ekiñ ee deabruukiñ.*

...

3.8.1.6. 'X ere bai':

- *Txakuur txikiik ee bai ...*

3.8.1.7. 'X ere ez':

- *baño jigante'ateati ezetz bikatiiree ez diola ajolaik esan dik.*

3.8.1.8. ‘Eta x ere bai’:

– *Jantzie ekai ementzion eta beaandi jakin ee bai inguruko bi emakume ziela oola zeitzenak.*

Ere lokailua edozein juntagailurekin ager daiteke:

– *Baño ark ee, leenak bezela, leioa eziñ itxiik gaue pasau ementzoon.*

– *Urduun ikazki-nausiitako bat juun ementzan autza; baña ueree izutuka urgabe etorri bere tokira.*

3.8.2. ‘Gainera’ lokailua

Adibideak:

– *Deabruuk txupau ta tximelduta utzi ementzion. Gañeara esa’ ementzion: «biar goizeko amarretan etoiko non; ez iñoi esan; bestela jan ingo aut.»*

– *Kastilloprankok motileeri aindutako ondasunek ema ementziotzan. Gañeera esa’ ementzion ze bee alabaatako’at anratzat eskeintzen ziola.*

...

‘Eta gaiñera’ eta ‘eta ... gainera’ dugu ondoko bi adibideetan:

– *«Ezetz» sorgiñek ta gañeara siñuka mingañe etaz asi emenzitzaion.*

– *Bein bateen iru eiztari agertu ementzien mendi artan, ta gaueako ostaku eske etxe txuri artaa juun gañeara.*

3.9. ‘Edo’, ‘ala’ eta ‘nahiz’ juntagailuak eta ‘bestela’ lokailua

Hautakarien artean, ‘EDO’, ‘ALA’ eta ‘NAHIZ’ juntagailuak eta ‘BESTELA’ lokailua agertzen dira.

3.9.1. <Eo>, ‘edo’ juntagailua

Kategoria desberdinak elkartzen agertzen da:

3.9.1.1. Bi izen sintagma elkartzen ditu:

– *Urduun jentillek deadar eiñ ementzoeen Agerre Agerre zan bittaarten etzala etxe artan eriiik eo makiik paltako.*

– *T’arrezkeo erie eo makie beti ize emen da Agerren.*

– *Jartzak bazkaarie eo aparie esa’ ezkeo, mai orrek bazkaarie eo aparie bertan prantatze’ ementzoon.*

3.9.1.2. Menpeko bi perpaus jokatu:

– *Deabru’ atek, ezautuko zoola Patxi-ermentarie zan eo etzan, da atezuloti beida jarri ementzan.*

– *Da alako’ateen mendiñ, urrutiñ, zaunka-otsa zalazkoa eo etzalazkoa aitze’ ementzan.*

3.9.1.3. 'X edo' (anakolutoa), hau da, bigarren partea isilpean, zehaztu gabe, uzten da beste adibide honetan:

– *Ateekiñ eo ots pixka'at ataa zoon besta gau bateen, deabru orrek artu ta itxasoon urrutia bota ementzoon.*

3.9.2. <Ala> juntagailua

Bi erabilera ditu: bata Adierazpen- perpausetan eta bestea galde-perpausetan galdegai diren juntagailuak elkartuz.

3.9.2.1. Adierazpen-perpausetan, bi izen sintagma elkartzen agertzen da gehienetan. Behin, ordea, menpeko bi perpaus elkartzen ditu.

3.9.2.1.1. Bi izen sintagma elkartzen ditu:

– *ta beela izpitu ta apuusto eiñ ementzoeen ea txakur txiki ue ala eiztariin zakurrek ote zien azkarraagook.*

– *Erregiña aur eitteko ementzoon eta erregek aurrez jakin nai semea ala alaba eingo zoon...*

– *Eta beaari galdetu ementzoeen ea saiets-ezurrek austeaa ala buruko muñek jauzteaa zan okarraagoa.*

3.9.2.1.2. Menpeko bi perpaus elkartzen ditu:

– *Esan deiuela launek egiiz ai naizen ala ez.*

3.9.2.2. Galde-perpausetan bi izen sintagma elkartzen nahiz bi perpaus elkartzen agertzen da:

– *izer deizkion: ni ala gatza da bearraagoko gauzea munduun?*

– *«eroiko nok ala ez?»*

3.9.3. <Naiz> juntagailua

Jaso dugun adibide bakarrean, bi izenlagun elkartzen ditu:

– *Gauero etortze emenzitzaion katu zuri aundi' at eta auzoko naiz urrutiitako gertaera guztiik salatze ementziotzan.*

3.9.4. <Bestela> lokailua

Beti perpausaren hasieran agertzen da. Aurreko perpausaren aditzari dago-kion balizko esanahia duten adibideak agertzen dira:

– *ta Jainkoaatio andi aldein zezala; bestela galdue zala.*

– *«... ez iñoi esan; bestela jan eingo aut.»*

- *Baño esa'ementzion Iparraarremendia ardiik ez eamateko, bestela ango deabru'atek ardi guziik galdu eingo littuuzkeela ta.*
- *Baso'at eman neenan: asmatzen baldin bazoeen zeekin eiñe zan, zaku-urre'at aantzako izetekoon, eta bestela aan animaak neetzako izetekoon.*

...

Inoiz aurrean 'eta' kopulatiboa duela agertzen da:

- *emendi urte beteako asmatzen baazuia basoa zeekiñ eiñe dan, zuuntzat izen deilla zaku-urrea, ta bestela neetzako izen dittezela zuun goamenak.*
- *Baso'at eman neenan: asmatzen baldin bazoeen zeekin eiñe zan, zaku-urre'at aantzako izetekoon, eta bestela aan animaak neetzako izetekoon.*

3.10. Aurkaritzako juntagailu eta lokailuak

Aurkaritzakoan artean, <baño> eta <baizik> juntagailuez gainera, <berriz>, <ordea>, <alaaree>, <orraatio> eta <alaxeeree orraatio> lokailuak agertzen dira.

3.10.1. <Baño> juntagailua

Oro har, perpaus hasieran agertzen da. Adibideak:

- *Deabruun esana eiñ ementzoon, da oñetakok ausi, baño kateea osoik geatu.*
- *gizona kristau ona ementzan; baño andrea, oso gaiztoa ta iñolaaree umeeek batizatzea nai etzooa.*
- *baitta be aren gañeen esei ee. Baño esei zaneke deadarka jei ementzan.*
- *Ez geala, baño bagaittun.*

...

<Ba(i)ña> ere agertzen da noiz edo noiz:

- *Irugarrena iritxi ementzan etxera; baiña egun gutxiin bizi ueree.*
- *Ikazkiñ gazte bat juun ementzan Saastarri'ra urtara; baña erabat izututa, urgabe biurtu ementzan bee txabolara.*
- *Juun dan jaien, neska oi elizan mezatan zeola, besteei bezela, ogi beinkatue eman zooneenan; baña puska bat eskuti eroi eta azpiko spultura-arriin ertzeko zuloti beera izkuta oaan.*

...

Gaztelaniazko 'sino'ren ordeaz ere agertzen da 'baño':

- *Gaitz ustez ez baño aren aixkietasuneen billa zeotorrela esa'ementzion jiganteek.*
- *len ez baño oaiñ deutsok, oaiñ deutsok.*
- *Leenengo zaldie ez, baño aizea bezin laixter ibiltzen zana gertau emen-zitzaieen.*

...

<Baño alaaree> ere agertzen da:

- *Zapataitxikie, bee burue libre arkittu zooneen, ez ementzan asarre. Baño alaaree jiganteeri, bekokie zimurtuta, zorrotz eitte ementzion ...*

<Baño alaxeere> 'baina halaxe ere'. Adibideak:

- *Gerokoateen etxea juuteko asi ementzan Jabier. Baño ez ementzioeen utzi nai Urrutsun, gaiztakeri aundiik einda zeola ta bideen (bidean) zerbait gertauko zitzaion bildur zielako. Baño alaxeere Jabier, motil arroa izen, da irten eiñ ementzan.*

<Baino ... orreatio>, kausa kutsua ere badu:

- *Beizee sorgiñek siñuka mingañe eakuste' ementzion. Baño motillek iittaieekin mingañe moztu ta polsilloon gorde. Baño ez ementzion orreatio sorgiñek ogeitzen ta urduun motillek eskupelariook buruti beera sartu ementziotzan.*

3.10.2. <Baizik> juntagailua

Juntagailu hau adibide bakarrean aurkitu dugu:

- *gaizto zuri bat baizik, ez aiz egundaño.*

3.10.3. <Berriz> lokailua

Honako adibide hauetan azaltzen da:

- *Jéntillek Jesukristoori Kixmie deitze ementzioeen, Kismik berriz tximue esan nai emendo.*
- *Orrekiñ, ikazkiñe plazeen erdiñ erre ementzoeen. Eiztarie berriz erregeen al<baakiñ ezkondu ementzan.*
- *Zaldunek (...) esa' ementzion, mesedez buruko zorriik il zeiozkala. Neskeek berriz, aldein zezala andio; bestela Iraunsugeek biik jango zituula laster.*
- *Zapataitxikiik esa' ementzion ze: euzkialdeerdi' ateti beidau ezkeo, semea ingo doola dezkiot; eta besteti beiz, alaba ingo doola.*

...

3.10.4. <Ordea> lokailua

Adibideak:

- *Astook ordea atzeko bi ankaakiñ atea itxi ementzoon.*
- *Ez dauket ordea nik soñekoik ee ooloko lekua juuteko.*
- *Bikarioa atzea Urkuela juun ementzan; bakarrik ordea.*

...

3.10.5. <Alaaree> lokailua

Adibideak:

- *(nausiik) esa' ementzion Iparraamendia ardiik ez eamateko (...). Alaaree Kanillo-txiki, bee ardiikiñ, Iparraarremendia juun ementzan.*
- *Ez ementzeuken ogi' at beste jan-gauzaik. Alaaree ogi oi, oso-osoik, jainkoon-izenekoori ema' ementzion.*

...

3.10.6. <Orraatio> lokailua

Adibideak:

- ... *deabru orrek artu ta itxasoon urrutia bota ementzoon. Irarika-irarika goizaldeako orraatio itxasbatarrea ingurau ementzan.*
- *Iñun artu nai ez ta, ardu galdue bezela ementzeillen, gizaajoa, juun-dajuun. Alako'ateen orraati, bee onez, Elkorri'aldea jo ementzoon.*
- *Nausie uso ue arrapatzeko asmootan ementzeilen beti. Baño etxeoandra sorgiñek ez ementzoon iñolaaree nai. (...)Noaizbait ee orraatio nausi orrek usoa arrapau ementzoon.*

...

3.10.7. <Alaxeere orraatio>

Adibideak:

- *Besta neskame guztiik muturka asi emenzitzaion, ea segurotxoon ee ziñek jan bear zoon zorritzu arek eindako opille. Alaxeeree orraatio etxeoandreek opil bat eitten utzi ementzion.*

3.11. 'Aiñe' (<adiña>), '-ago', '-agoko' eta 'bezain'

Konparazio perpausetan, AIÑE (< adina), -AGO, -AGOKO eta BEZAIN agertzen dira:

3.11.1. <Aiñe> 'adina'

Adibideak:

- *Oñutsik leen aiñe ibilli ezin Zaldun gizaajoa.*
- *ta jaa zak nai dean aiñe piku ni bizigaarri pixka'at artu bittaarten.*
- *ikulluun iru zaldi daare: bata prentsamentue beziñ laixter ibiltzen dana; bigaarrena, aizea aiñe, eta airugaarrena oso motela.*
- *Zaku-urreekiñ bi anaieek apaizetaako ikasteko bear aiñe ize ementzoeen.*

...

3.11.2. <-a(g)o>, '-ago'

Adibideak:

- *Seme-alabaak euzkie baño ederraagook azi ementzien.*
- *Leenak eta gerokook baño lan okarraagoa iruittu emenzitzaion oaingo au motil gizaajoori.*
- *Urrezaleek geiao urrea baño.*
- *ta apuusto eiñ ementzoeen ea txakur txiki ue ala eiztariin zakurrek ote zien azkarraagook.*

...

3.11.3. <-a(g)oko>, ‘-agoko’

Adibideak:

- *Patxi leenda geiaoko gaiztekeriik eitten ementzeillen.*
- *¿zer deizkion: ni ala gatza da bearraagoko gauzea munduun?*
- *Ba ementzoeen euzkie baño ederragoko semetxo’at ee.*
- *Zu bearraagokoa zea gatza baño.*

...

3.11.4. <Beziñ>, ‘bezain’

Adibideak:

- *pentsamentue beziñ laixter ibiltzen zan zaldie*
- *Iraunsugeeri begi biik irten emenzitzaizkion, arille bezin aundiik, eta amilka, malkorrek beera, jun ementzien.*

...

3.12. Kausazkoak

Kausazkoetan ETA (<ta> edo <da>) agertzen da, eta ez BAIT-. Aipatutakoaz gainera, -LAKO menderagailua eta <orreati(o)> lokailua ere agertzen dira.

3.12.1. <(e)ta>

Adibideak:

- *Beeretan kristauek bizi ementzien, da arteen ez ementzoeen gariik eitten, galaziik ez da.*
- *¿Mesedez emango al-diozu ogi pixka’at ume oni goseek iltzen dao-ta?*
- *Ezetz besteek, ark etzoola ortaako balio ta.*
- *Iñun artu nai ez ta, ardu galdue bezela ementzeillen, gizaajoa, juun-da-juun.*

...

3.12.2. ‘-lako’

Adibideak:

- *¿Ez altzea akordatzen nola iltzeko bialdu ninduzun, gatza munduun bearraagoa zala errege ’at baño, esan noolako?*
- *«Jesus» esan zoolako, bere tankera artu eta an geldittu ementzan giltzazuloti atea eziñik, narrugorriñ.*
- *Erritarrak oso ondo artu ementzoeen: ez ondo jokau zalako, baño bai abeats porrokatu etorri zalako.*

...

3.12.3. <Orreati(o)> lokailua

Adibideak:

- *Iraunsuga arek euneko kristau bat bear ementzoon jateko, eta kristau oi kueba atakan billatze' ezpazoon, erriittaa jetxi ta eunda bealdiiko bearrak eiñ oi ementzituun. Orreatio, erriittan suerteek bota, ta erortzen zan kristaue biältze' ementzioeen.*
- *Baño gazteenak leenengo ibaibaztarreen oñetakook eantzi ementzittuun, eta orrekiñ bideen besteek baño atzeago geatu ementzan. Orreati bi larrüñak etxea lenau iitxi ementzien.*
- *Arripilla artan ba emen da idinarru' at bete urre. Orreati esate' emen dioia «Urrezuloko-Armurea».*

...

3.12.4. <Orraatio>

Eta azkenik, <orraatio> agertzen da perpaus amaieran, honi 'kausa' kutsu bat emanez:

- *Ez ementzan eze ikusten, d' alako ots izugarrie aittu zooneen, jigantea beaaree zerbaitt ikaatu eiñ ementzan orraatio.*

3.13. Kontsesiboak

Bizkaieratik saihestuz, kontsesiboetan ez dugu ARREN aurkitu. Ataunen ez da '-a(g)ati(o)' eta 'ba... e(r)e' besterik agertzen.

3.13.1. <Aati(o)>

Aditz jokatugabeaz agertzen da. Adibideak:

- *Au jentillek jakintzoeneen, kristauek ez izen aatio, urrezko sobrekamea Agerrea jetxi ementzoeen.*
- *Baño deabrue, eiñ alaak (sic) eiñ aati, ezin jei ementzan zizallu gañeti.*
- *Geozti aren berriik ez emeoan, etxekook eta ingurumaiko jendeek billa ibilli aatio.*

...

3.13.2. 'Ba e(r)e'

Adibideak:

- *Biar jango banauk ee. Badaat gaurko bizie.*
- *Baietz, bea zala; bea eziñ ikusi zoon sorgiñen batek zatartu eta zaar-itxurea eman bazion ee.*

3.14. Denbora perpausak

Denbora perpausak osatzeko aukera desberdinak agertzen dira. Besteak beste, honako hauek:

3.14.1. <A(r)ik eta arte>

Adibideak:

- *An euki ementzoon Patxik deabrue iru urteen, aik eta suukiñ beatuuz pikea urtu zion arte.*
- *An erregeen alaba oi gau guztiñ dantzan ibilli ementzan, aik eta oñetakook urrau zittuun arte.*

...

Eta berorren aldaera den <alík eta ... arteen>:

- *Baño besteek ezetz, eantzu'ementzion, alík eta aren anieei lapurtutako astoa eta maie eman arteen etzoola geatu aazingo makillaik.*

3.14.2. 'Aditza + arteen'

3.14.2.1. 'Aditz jokatugabea + arteen':

- *Askotan gauz Agerrea jexi oi ementzien t'an jokuun aitze' ementzien eunsentiñ ollaarrak kukurruku jo arteen.*
- *...eta oriik urrau arteen mendiz-mendi zeillela.*

3.14.2.2. 'Aditz jokatua + arteen':

- *Baño ez ementzoon arek izutzen, zakurre beekin zoon arteen.*
- *tori somprallu au, ta, orrekiñ zailtzen arteen, ez da zuutzat gauza izkutukoik izengo, danai igarriko diezu.*

3.14.3. 'Aditz jokatugabea + arteko + izena'

- *Baita autza io-ta ase arteko aiek jan ementzituun.*
- *Garai artan mendiz-mendi ementzeillen Goñii' ko Zaldune burniizko oñetakok eta gerritti beerako katee aundi' at arrastaka eta ibilliñ urrau arteko penitentzie eiñ bear-da .*

3.14.4. <Bittarteen>

Gehienetan, menpeko perpausaren amaieran agertzen da:

- *Jokalarie ikulluun zan bittarteen, anra gazteek txistu pillat eiñ ementzoon bee apusuntuun.*
- *Ardiik larreen zeiltzen bittarteen, bea lora biltzeen ibiltze'ementzan.*
- *Urduun jentillek deadar eiñ ementzoeen Agerre Agerre zan bittaarteen etzala etxe artan eriik eo makiik paltako.*
- *Etza'ai urduun, nik gosaaldu bittaarteen, orroko zizallu ortan, ainbeste bideen nekauta eongo aiz ta.*

...

Inoiz, ordea, menpeko perpausaren hasieran:

- *Adagi puska' at jarri emenzoeen zartagiñ erretzen. Bittarteen iru anaieek ixilik ementzeeren.*

3.14.5. 'Aditza + kasu marka'

3.14.5.1. 'Aditz jokatua + (e)n + -ean':

- *Jentillek ollaarkantue aittu zoeneen, eldu een sobrekameeri ta berealdiiko erruun abiittu ementzien*
- *Alako izarra ikusi zoeneen, jentill orriik erabat ikaatuta, munduun ze gertau bear ote zoon ezin asamauiik ementzeiltzen.*
- *Ta etxea datorreneen emen billatzen bazaittu, jan eingo zaittu.*

...

3.14.5.2. 'Aditz jokatugabea + -ean':

- *Andi aurrera, beti euneen garai jakiñeen, gazure eatea sugakume oi etortz- 'ementzitaion.*

3.14.5.3. 'Aditz jokatugabea + takoan' (heldutako momentuan):

- *Gari oi eldutakoon, ebai ta ioozak.*

3.14.5.4. 'Aditz jokatua + (e)n + -eko':

- *Baño motille oia juuntzaneko, ostalariik eitte ementzioon astoori: «ei' zak urrea.*
- *Sukaldeen sartu zieneko, jarri maien, esa' ementzion Patxik.*
- *Etxeen sartu zaneko usanka asi ementzan, emen gizon arrotzen bat badao, esanes.*
- *Baño esei zaneko deadarka jei ementzan.*

...

3.14.5.5. 'Aditz-izena + -rako':

- *Au jentillek (...) urrezko sobrekamea Agerrea jetxi ementzoeen, da bearekiñ gaixoon oia, Elizakook juuteako, jantzi ementzoeen.*

3.14.5.6. 'Aditz-izena + -rakoan':

- *da etxeti ataatzekoon beste anaieeri ure berotuta amari manue emateko esa- 'ementzioeen.*

Era berean, 'Izena + -rakoan':

- *Eta oiakoon ostalariri esa' ementzion: ez geo nee astoori «ei' zak urrea» esan.*
- *Gaueen, etxeakoon, Umarki-aldeen asto'at agertu emen zitzaion, eta bere aurreti ementzijoon.*

...

3.14.6. <Eta (andi) beela> ‘eta (handik) berehala’

Adibideak:

- *Geo kristiandadea munduun zaaltzen asi zaneen, jentil danak sakabanau ta beela galdu ementzien.*
- *artu au, ta or mendi gañea io, ta andi beela billaukoozu toki zelai garbi’at...*
- *Aen esana egiñ eta beela oñetakook urrau ementzittuun.*

3.14.7. ‘Aditz jokatugabea + <baño leen>’

Adibideak:

- *ta biar nik bigarren botiñe oñetan sartu baño leen nee etxea juun da nik ainduko’itzaan iru gauza eitten baittuk, galdu’ittuaan ondasunek atzea eskuutaatuko’ittuk.*

3.14.8. ‘Aditz jokatugabea + eta’

Ekintzari jarraipen kutsua ematen diola:

- *Leize ortan denboan bateen Iraunsugea bizi izete ementzan, da gosetzen zaneen erriittaa jetxi-ta, eundabealdiiko eriotzaak kristauen arteen eitte’ementzittuun.*
- *Andi beela artzeen do su-ta-gar andreek ta soka danak erre t’an dijoa aideen deadarka*
- *Oriik jantzi-ta zoatz- esa’ementzion Amaberjiñek.*

...

3.14.9. ‘Partizipioa + eta gero’

- *Andra’at aitze ementzan ardatzeen gauero, etxeko beste guztiik oia aldeinda gero.*

3.14.10. ‘Aditz jokatua + ezke(r)o’

- *baño Kanilo ez deitzeko geo ari, abeastu zan ezkeo etzoola izen orrenik nai ta, esan ementzioeen.*

3.14.11. ‘-(E)la’

‘-(e)la’ menderagailuaz osatutako perpausak modu kutsua ere badute:

- *Ubei’ko leize-aldeen zebiltzela, leizeti iru txekorgorri irten-da beengana ementzeotortzen.*
- *Ala zeiltzela, gizon bat agertu ementzan.*
- *Beñ, an barruun ardoa eaten ai ziela, batek besteai esan ementzion...*

3.14.12. ‘Aditz jokatua + orduko’

- *Ikusi zoon urduko, saltatzen zaio aurpegia katue...*

3.15. Modu perpausak

Denbora perpausetan ikusi ditugun ‘-(e)la’ menderagailuaz osatutakoez gainera, honako egitura hauek ere agertzen dira:

3.15.1. ‘Aditz jokatua ‘-n’ + ‘bezela’

Adibideak:

- *Neskeek, zana zan bezela esa’ ementzion gertaera guztie...*
 - *Motillek dana zan bezela gertakizun guzie azaldu ementzion.*
- Adizki laguntzailea isilean gelditu daiteke:
- *Beak esan bezela, mallook beera amillka bota ementzoeen...*
 - *Eta ala sorgiñ ori juun emenda Sasteia, gizonak esan bezela.*
 - *Asi ementzan baa deabru oi nagiik ataatzan bezela.*

...

3.15.2. ‘Bezelako’z osatutakoak

Adibideak:

- *baño Beasin’go olaan billatuko’ituula bear bezelako gizonak, eantzu’ementzion.*
- *ta an izengoozuuia zuuk bear bezelako bizitokie.*

...

3.15.3. ‘Partizipioa + (e)nez’

Adibideak:

- *Iltzaneen, Irumugaata aldeerdiñ amentzeillen deadarka esanez...*
- *Ostatuko motill orrek leenaukootan bezela eun guztie leiondoon mailuukiñ kax-kax-kax einez pasau ementzoon.*
- *Motiko aak ogie janez ikusi zittuuneen, emakume arek esa’ ementzieen.*

...

3.16. Helburuzko perpausak

Helburuzkoetan adizkia subjuntiboan agertzen da edota ‘aditz-izena + ko’ erabiltzen da.

3.16.1. Adizkia subjuntiboan

Adibideak:

- *Juun ibai ertzea ta an zerbaitt makurtu ementzan ume oriik auaakiñ ure iitxi zezeen.*

- *Eta ala, lurreen zaalduta izara aundi' at jarri ementzoeen, eta aren erdiin gue asto ori, antxe urrea eiñ zezan.*
- *Makilla oi geatu zezan erregu ein ementzion.*

...

3.16.2. 'Aditz-izena + -ko'

Adibideak:

- *Inparnuko deabrue zaldun bikain baten piguran agertu emen zizaion, da oñetakook eta kateea urratzeko bee astasuneekiñ iurtzi bear zituula esa' ementzion.*
- *Danak sinistu ementzioeen ta erregeek bee alabaakiñ ezkontzeko artu ementzoon.*

...

3.17. Ondoriozko perpausak

Ondoriozko perpausak hiru egitura ezberdinez agertzen dira:

3.17.1. 'Bada' lokailua

Adibideak:

- *Eta txingurrik ee esa' ementzion: TXINGURRI esaten deaan bakoitzeen txingurri biurtuko aiz; baño ortaako nee bizkarreti puska' at kendu bear dik. Kendu ementzion baa txingurriri puska oi ta...*
- *Kanillo-txiki ikusi zoeneen, iruek oska jarri emenzitzaion: jgizon, gizon! ator unutzta. Juun emenzitzaieen baa, eta zer beartzoeen galdetu ementzieen.*

...

3.17.2. 'Eta hala'

Adibideak:

- *Gizonak esa' ementzion orduun sorgiñ. Jri mantenu emango ziola eta aren etxea juuteko. Eta ala sorgiñ ori juun emenda Sasteia....*
- *Etxea juun zaneen esa' ementzieen bee aittei ta anaieei nolako maie zekarren, ta ala, mai orri, danan aurreen, deadar eitte ementzion: jartzak bazkaarie.*

...

4. HIZTEGIA

4.1. Gipuzkerako eta inguruko hizkeretako hitzak

Gipuzkerako eta inguruko hizkeretako zenbait hitz agertzen dira: *eskubi, urruti, mingañe, tximue, ebi, elbi...*

Beste hitz batzuk, bizkaieraz izan ezik (nahiz hemen ere ezezagunak ez diren), euskalki guztietan erabiliak dira: *ero(r)i, eskale, etsai, sukalde, bezela eta bezelako, zail, ale, galdetu, itz eiñ, itzal, lotsagabe, ese(r)i, gaizto...*

Araban, bizkaieraz eta erronkarieraz ezaguna den <Aitejaune> ere agertzen da. Baita <amandre>, berau ere erronkarieraz ezaguna. Bergaran ere biak agertzen dira eta Altsasun⁹⁴, 'aitejauna'.

Elren arabera ere, 'aitejaune' agertzen da Ataungo hizkeran.

4.2. Mendebaldeko hizkerekiko hurbiltasuna duten hitzak

Mendebaldeko hizkerekiko hurbiltasuna erakusten duten hitzak ere agertzen dira: *abade* (baina, baita, <apez>), *oostu* (baita <lapurtu> ere), *barru, txistu, okala* (baita <aragi> ere), *jardun* (<jardun da jardun da jardun> esapidean), *txikar* (<beatxikar> 'dedo meñique'), *izara...*

Ataungo hizkeran gehienetan 'nai' (<ta iñolaaree umeeek batizatzea nai etzooa.>) agertzen den arren, <logure>, <txixegure> eta <sobrekameen gure izen> ere azaltzen dira.

4.3. Ekialdeko hitzak

Ekialdeko (?) hitzen bat ere agertzen da: *aski*.

4.4. Euskal jatorriko hitzak

Euskal jatorriko hitzak ugari agertzen dira: *amandre, opo* 'talón', *zuztar* 'raíz', *elaatze, lizar, irrixt egiñ, albizitu* 'reanimarse', *lurrin* (<ez ementzion lurriñik eantzun> 'no le contestó palabra'), *itxaasi, ibai, malkor, jauzi* 'salir, partir', *sorbalda, uranbill, illoor, euzki, endaie, odai...*

⁹⁴ Ikus Izagirre, 1967.

4.5. Maileguak

Maileguak oso ugari agertzen dira. Adibideak: *errosariook*, *tripa*, *suerte*, *penitentzie*, *inparnu*, *deabru*, *pigura*, *tragatu*, *aingeru*, *kollara*, *batizatu*, *notizi*, *pensau*, *jentill*, *sobrekama*, *palta*, *koba* (baita <leize> ere), *tximini*, *eskapatu*, *kanposantu*, *apusuntu*, *poltsillo*, *akabarea*, *eskupelariok*, *markau*, *akaatu*, *gaztiña*, *ostatu*, *juntau*, *panparroia*, *apuusto*, *botin*, *txabola*, *saltatu*, *bixigu*, *jigante*, *eskillara*, *somprallu*, *pesta*, *zapata*, *arbola*, *mañu*, *meiku*, *baso*, *karrera*, *konfessore*, *puñal*, *sakristaue*, *kristaue*, *alsolbizio*...

Mailegu gehienak gaztelaniatik hartuak diren arren, badira latinetik zuzenean hartuak ere: *keiza* (lat. *ceresia*), *katee* (lat. *catena*), *denbora* (lat. *tempora*), *mandarikau* (lat. *maledicere*), *ganbara* (lat. *camara*)...

4.6. Izenaren morfologia

Izenaren morfologiari buruz hitz egiterakoan ikusi dugunez, maiz erabiltzen dira izen eta izenondo elkartu eta eratorriak. Besteak beste, hauek jaso ditugu: *besaara-ortz* 'rejas de arado', *astasune*, *kurteskillare*, *jentillbaatza*, *ollarrak*, *ipurtauiki*, *galale*, *galazi*, *arbola-ipurdi* 'base del árbol', *bidekuutze*, *begibakar*, *baxajaun*, *adarmutur*, *presondegi*, *goaittgarri* 'desagradable', *narrupillea*, *oñetako*, *soñeko*, *eunsenti*...

4.7. Asteko egunak

Bi agertzen dira: *ostiela* (baita <ostiral-santu> ere) eta *launbateen*.

EIren arabera, <asteleen>, <astearte>, <asteazken>, <oste(g)un>, <ostiala> edo <ostiela> agertzen dira Goierrin. Asteko azken bi egunak <zapatu> eta <domeka> esaten omen dira Ataunen.

4.8. Hilan izenak

Aztertu ditugun testuetan bi besterik ez ditugu aurkitu: *martzo* eta *apiill*.

EI-ren arabera, berriz, honako izen hauek erabiltzen omen dira Goierrin: <ilbeltza> 'enero'; <apirilla> eta <api(r)ille>; <mayatza> eta <maietza>; <ga(r)agar(r)illa/-e>; <aguztu> eta <agoztu>; <agorra> eta <azaroa>. Horiezaz gainera, Ataunen agertzen omen dira beste hauek ere: <otsaille>; <martsoa>; <uztea>; <abendue> eta <gabonille>.

5. ONDORIOAK

5.1. Erdialdeko eta mendebaldeko hizkeren arteko ‘zubi’ lana

Ataungo euskaran gipuzkerak sortutako zenbait berrikuntza eta erdialdeko beste ezaugarri batzuk aurkitu ditugu, baina, era berean, mendebaleko ezaugarriak ere indarrean agertzen dira. Horrezaz gainera, askotan ezaugarri beraren bi aldaera elkarrekin bizi dira, ‘zubi’ lana egiten duen hizkeraren egoera isladatuz.

5.2. Oinarrizko ezaugarriak

Bonaparte printzeak oinarrizkotzat hartu zituen ezaugarriei dagokienez, Ataunen bizkaieraz eta Araban indar handia duen $A + A > EA$ bilakaera singularreko kasu guztietan ia sistematikoki betetzen da; eta Bizkaian eta Nafarroa Garaian bezala, Ataunen indartsu dago ‘ $A > E/I, U -$ ’ bilakaera.

Beste aldetik, erdialdeko⁹⁵ hizkerekin bat eginez, Ataunen asimilazio bustidurak indar handia du; eta sudurkariaren, albokoaren eta, neurri batean, dardarkari bakunaren ondoren txistukari afrikatuaren aldeko neutralizazioa ia erabatekoa da.

5.3. Gipuzkerak sortutako berrikuntzak

Gipuzkerak sortutako berrikuntza batzuk agertzen dira Ataungo hizkeran: N-N-N sailean -I- erroa; [x] ebakera; *EDUN aditzaren -E- erroa; IZAN aditzaren -E- erroa; JOAN aditzaren NIJOA, DIJOA, ZIJOAZTEN... formak; mendebaldeko sortaldean, Gipuzkoan eta Nafarroa Garaiko sortaldean ere indar handia duen asimilazio bustidura, $D > R$ eta $F > P$ bilakaerak eta NOR izenordain galdetzailearen ordezkari ZEINen erabilpena.

Hiruzpalau ezaugarri, ordea, ez datoz bat gipuzkerak sortutako berrikuntzeekin. Hain zuzen ere, honako hauek: partitiboan -IK dago (ez -IKAN), hitz amaierako -A ez da galdu, ablatiboan -TI/-TIO eta inoiz -TIK (ez ordea -TIKAN) eta, aztertu ditugun testuen arabera, ALA hautakariak indar handia du oraindik.

⁹⁵ Mendebaldeko sortaldeko, Gipuzkoako eta Nafarroa Garaiko zenbait hizkerarekin, hain zuzen.

5.4. Erdialdeko hizkeren beste ezaugarriak

Beste zenbait ezaugarritan ere Ataungo euskara bat dator erdialdeko hizkerekin. Adibidez: I-dun aldaerak daude bakarrik (irin, iri...; beltz...); txistukarien bi sailak ondo bereizten dira; hitz hasieran txetxekari afrikatua agertzen da; D (>R)/L aldaeren artean, L-dunak daude (belarra...); hirugarren graduko erakuslea URE da eta pluralean OOK, ORIIK... bezalako formak agertzen dira; NEU izenordain indartuarekin batera, NE(R)ONEK ere agertzen da; mendebaldeko hizkeretatik aldentuz, sozietiboan -KIN agertzen da Ataunen eta, izenordain zehaztugabeen artean, 'izenordain galdetzailea + BAIT' dago. Mendebaldeko 'selan', 'selako'ren orde, NOLA, NOLAKO agertzen da Ataunen.

Joskerari lotuta, Bizkaian agertzen ez den ARI IZAN ugari erabiltzen da Ataunen; aurkaritza adierazteko BAIZIK agertzen da eta modu perpausetan, BEZELA(KO)'...

Erdialdeko hizkeretako zenbait hitz agertzen dira: *eskubi, urruti, mingaño, tximue...*

5.5. Mendebaldeko hizkeren beste ezaugarriak

Mendebaldeko hizkerekin lotzen duten ezaugarriak: GABE formarekin batera, mendebaldeko hizkeretako BA(G)E dago; GUZTI eta GUZI, biak agertzen dira; N-N-N saileko aditzetan EGIN erroa dago; partizipioak gehienetan -TA (inoiz -(R)IK) morfema jasotzen du; bigarren pertsonako plural marka EE da -IArekin batera; eta hirugarren pertsonako plural markak, berriz, EE, E, IA, EA eta TE (hau behin agertzen da) dira; Arabatik abian datorren komunztadura eza sarritan gertatzen da; partizipioetan -(G)I agertzen da adibide jakin batzuetan.

Joskerari dagokionez, BI zenbatzailea batzuetan izen sintagmaren eskuinetara agertzen da; eta kompletiboetan, -(E)Naren arrastorik bada. Mendebaldeko kutsua duten hitzak ere ez dira falta, gainera: *abade, ostatu, txistu...*

Mendebaldeko hizkeretako beste ezaugarri batzuk ere agertzen dira Ataunen. Esaterako, 'A > E / — RR. Ezaugarri hau Euskal Herri osoan agertzen da, baina hitz jakin batzuetan (barri...) Bizkaian bakarrik betetzen da.

5.6. Erdialdeko eta mendebaldeko ezaugarriak

Erdialdean eta mendebaldean bezala, Ataunen ergatibo pluralak -AK marka eta bizidunen inesiboak -GAN marka jasotzen dute. Aditzaren morfologiari dagokionez, subjuntiboan, ahaleran eta aginteran partizipioa dago eta ez aditz-oina; aditzetan *-A + E > A bilakaera.

Joskeraren sailean, kausa perpausetan ADITZA + ETA agertzen da; modu eta denbora perpausetan -ELA dago.

BIBLIOGRAFIA

- AREJITA, A., *Euskal Joskera*, Leopoldo Zugaza ed. Durango.
- ARIN, Jone, eta ARRUABARRENA, Josune, 1989, *Ataungo aho hizkuntzaren barne muinak*, (2 liburuki), Kriselu.
- AZKARATE VILLAR, Miren, 1990, *Hitz elkartuak euskaraz*, Donostia, Mundaiz.
- AZKUE, Resurrección María de, 1923-25, *Morfología Vasca*, (1969), Bilbo, La Gran Enciclopedia Vasca.
- BARANDIARAN, Jose Migel, 1973, *Obras Completas*, (3 liburuki I, II, III), Ed. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbo.
- ECHAIDE ITARTE, Ana María, 1984, *Erizkizundi Irukoitza, iker-3*, Euskaltzaindia, Argitarapen Zerbitzua, Bilbo.
- EUSKALTZAINDIA, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-III*, (EGLU) Bilbo. 1985, I; 1987, I (Eraskina); 1987, II; 1990, III.
- EUSKALTZAINDIA, 1993, *Euskal Gramatika Laburra: Perpaus bakunak*, Bilbo.
- IZAGIRRE, Cándido, 1967, «Altsasuko euskeraren gai batzuk», *ASJU*, 45-95 or.
- LAKARRA, Joseba Andoni, 1983, «Oharrak zenbait arkaismoz», *ASJU*, XVII, 1983, 41-68 or.
- «Bizkaiera zaharreko Ablatiboa», *ASJU*, XVIII-1, 1984, 161-194 or.
- «Bizkaiera Zaharra Euskalkien Artean», *ASJU*, XX-3, 1986, 639-681 or.
- MITXELENA, Koldo, 1961, *Fonética Histórica Vasca*, 1977, San Sebastian, Diputación de Guipúzcoa.
- 1980, «Las antiguas consonantes vascas», *Misceláneas Homenaje a A. Martinet*, D. Catalán ed., La Laguna, 1957, I, pp. 113-157; eta
- 1988, *Sobre Historia de la Lengua Vasca*, Seminario de Filología Vasca Julio Urquijo, San Sebastián, pp. 166-190.
- OÑEDERRA, Miren Lourdes, 1990, *Euskal Fonologia: Palatalizazioa, Asimilazioa eta Hots-sinbolismoa*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Argitarapen Zerbitzua.
- PÉREZ GAZTELU, Elixabete, 1995, *Koldo Mitxelena Elissalt, egitasmoa eta egitate*, Errenteriako Udala, 2 liburuki.
- VILLASANTE, Luis, 1979, *Sintaxis de la oración compuesta*, Aranzazu, Oñate.
- 1980, *Sintaxis de la oración simple*, Aranzazu, Oñate.
- YRIZAR, Pedro de, 1981, *Contribución a la dialectología de la lengua vasca*, Caja de Ahorros Provincial de Guipúzcoa.

- ZUAZO ZELAIETA, Koldo, 1988, *Euskararen batasuna, Iker-5*, Euskaltzaindia, Argitarapen Zerbitzua.
- 1988, «Bizkaieraren ezaugarriez gehiago», *ASJU*, XXII-2.
 - 1989a, «Arabako euskara», *ASJU*, XXIII-1. 3-48 or.
 - 1989b, «Zubereraren sailkapenerako», *ASJU*, XXIII-2. 609-650 or.
 - 1994, «Burundako hizkera». Euskal Dialektologiako Kongresua. *ASJU*-ren gehigarriak, 28. zenbakia, 297-364 or.

JOXE MIGEL AZURMENDI ALBIZU

1954ko azaroaren 26an Beasainen jaioa.

EHUko Gasteizko Fakultatean Euskal Filologian Lizentziatua.

GOIHERRIKO EUSKAL ESKOLAREN ARGITARAPENAK

GERRIKO Liburu-Saila

1. *Astez Aste. Alfabetatzeko*
Egileak: Testua: G.E.E.
Azala: Joxe Mari Telleria
Editorial PAX Argitaletxea. Lazkao, 1979
2. *Ahaide Nagusiak*
Argazki Hitza. Ikus-entzunekoa
Testugilea: J.A. Leunda
Itzulpen eta osagarriak: G.E.E.
Marraskigilea: J.M. Telleria
Eragilea: G.E.E. - Lazkao
Inprimatzailea: Anaitasuna - Usurbil
Argitaletxea: PAX - Lazkao
3. *Euskal Kanta Xorta*. 1981
4. *Euska Aditza. Alfabetatzeko*
1982 G.E.E.
Egileak: J.M. Aranburu, D. Amundarrain, P.J. Aranburu, M. Bidegain, A. Idiakez,
M.A. Maiz.
Gráficas Lizarra, S.A.
5. *Ixtorioa Moldatu-1. Eskolumeak txori-kabia bila*
G.E.E. 1982
6. *Baserri zaharra*
Baserri-tresnak. G.E.E.
7. *Goiherrin kalea euskaldundu-1*
G.E.E. 1984
8. *Aditz Ariketak I. Indikatiboera. Euskalduntzeko*
G.E.E. 1985. Editorial GERRIKO Argitaletxea. Antsoategi, S.A.
Inprimategia: Beneditarrak -Lazkao
9. *Aditz Ariketak II. Baldintzera, ahalmenera, menpekoak, beste batzu*
G.E.E. 1986. Editorial GERRIKO Argitaletxea. Antsoategi, S.A.
Inprimategia: Aralar - Ordizia
10. *Esaldi konposatuak. Koordinatuak, menpekoak, beste batzu*
G.E.E. 1987. Editorial GERRIKO Argitaletxea. Antsoategi, S.A.
Inprimategia: Aralar - Ordizia
11. *Deklinabide Ariketak*
G.E.E. 1988. Editorial GERRIKO Argitaletxea. Antsoategi, S.A.
Inprimategia: Aralar - Ordizia
12. *Esamoldeak*
G.E.E. 1989. Editorial GERRIKO Argitaletxea. Antsoategi, S.A.
Inprimategia: Aralar - Ordizia
13. *Hizkuntz Ordezkapenaren Nondik-Norakoak Goierrin*
G.E.E. 1992. Editorial GERRIKO Argitaletxea. Antsoategi, S.A.
Inprimategia: Beneditarrak - Lazkao